

KÖZJOGUNK ÉS NEMZETI TÖREKVÉSÜNK

IRTA

BEKSICS GUSZTÁV

BUDAPEST,
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.T. KIADÁSA.
1903

Budapest. Az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Közjogi vitatkozásunk túlzásban szenved. A nemzet bizonyára csodálatos közjogi éberségének köszöni, hogy ezredéves alkotmányát csorbíthatatlanul megőrizte.

A közjogi vitatkozások, sőt gyakran viszályok azonban nem egyszer inkább ártalmasak, mint hasznosak voltak nemzetünk fejlődésére. A szigorú közjogi ellenőrzést én is szükségesnek tartom. Ám a túlzó közjogi vitatkozás nemcsak időt s néha idegerőt pazarol, hanem egyoldaluvá teszi köz- és politikai életünket.

Téves irányba viszi a nemzet közszellemét. Abba a téves irányba, hogy csak a közjogi harczoktól várja kibontakozását s nem főleg saját belső erőinek érvényre juttatásától.

E káros, sőt veszedelmes irány ellen harczolva már egy évtized óta a nemzet belső erőforrásainak vizsgálatával s azok kifejtésével foglalkozom. Most kényszerítve bocsátkozom a közjogi vitatkozásba. De nem mulaszthatom el a vita közben is folyton tiltakozni a meddő

vagy éppen tulzó közjogi harcok ellen, a melyek ismét előtérbe lépnek.

Deák és kiegyezési műve ellen legutóbb ismét heves támadások vonultak föl. Régi küzdelmeket ujitottak meg, de eddig szokatlan tartalommal. Nemcsak Deák Ferenczet és követőit vádolták a nemzet jogaival való gonosz sáfarkodásról, hanem rossz indulattal belevonták a vitába magát a koronát.

E lehető rövidre szabott munka célja Deák politikai s alkotmányunk közjogi integritásának megvédelmezése. És annak bebizonyítása, hogy Deák által meg nem csonkított alkotmányunk elég széles nemzetünk bármily nagyszabásu kifejlődésére.

Közjogi és szociálpolitikai működésem itt jut szerves egységbe, kimutatva, hogy alkotmányunk széles kereteit a nemzet fejlődésének kell betöltenie.

Tételeimnél és bizonyításomnál nem használtam a feleselő polemia formáját. Még ott sem adok direct választ a támadóknak, a hol valamely konkrét vádat utasítok vissza. Módszerem az, hogy a magyar alkotmány egységét s annak nagyszabásu építményét a vádak keretén kívül, bár azokból kiindulva mutatom be az olvasónak.

Munkám kezdetben cikksorozatnak készült, s tényleg közzétettem a Magyar Nemzet hasábjain annak azon részét, mely kiválóan magával

a közjoggal foglalkozik. De kibővítettem azt. Fejezeteket irtam hozzá, mint például, mely Ferencz Józsefről és a dynastiáról, továbbá az osztrák alkotmány válságáról szól, s mely fejezetek a legaktuálisabb kérdéseket tárgyalják. A munkához terjedelmesebb függelék is kapcsolom, mely érdekes anyagot foglal magában a magyar ezredekre, a véderő átalakulására s a hadsereg nyelvére és zászlajára vonatkozólag.

A főérveléstől külön választható anyagot azért helyeztem a függelékbe, hogy ez érvelés annál világosabban s könnyebben áttekinthető legyen.

A befejező részt képező utóiratban anticzipált félreértéseket magyarázok meg. A mi különösen *a nemzeti s nem közjogi evolúciót* illeti, az idevonatkozó félremagyarázás helyreigazítása annál szükségesebb, mert kizár utólagos félreértéseket.

Budapest, 1903. január 2-án.

TARTALOM.

	Lap
Előszó	III
I. Kettős egység	1
II. Alkotmányunk egysége	8
III. Deák és Lustkandl	14
IV. A király hadserege (1715: VIII.)	30
V. Lekötött nemzeti jogok	49
VI. A közjogot vagy a nemzetet kell-e fejleszteniünk	57
VII. Nagy magyar nemzet	65
VIII. Ferencz József és a dinastia	72
IX. A dualismus és Ausztria válsága	82
X. Mult és jövő összhangja	95
Függelék	99
I. A magyar ezredek történetéhez	99
II. Az 1868-diki véderő-vita és a védszervezet átalakulása	106
III. A hadsereg nyelv és- zászló-kérdése	117
Utóirat. Anticipált félremagyarázások	139

I.

Kettős egység.

Csodálkozás és ihletett ámulat nélkül nem léphet be senki abba az ódon épületbe, melynek neve a magyar közjog, vagy a magyar alkotmány. Nincs Európának egyetlenegy alkotmány-szerkezete, kivéve az angolt, mely ehhez hasonlítható volna akár korra, akár belső tartalomra nézve. Maga az angol alkotmány sem egészen, bár az korra megközelíti, de messze mögötte marad a magyar alkotmány csodálatos építési szerkezetének. Az ódonszerűség patinája mind a kettőn rajta van s e patina tiszteletet parancsoló komor színe mellett kirívóan ríktóak a modern korban szerkesztett s paragrafusokba öntött papiralkotmányok. A belső világítás s a levegő is hasonlít az angol s a magyar építményben egymáshoz. A szerkezeti különbség azonban lényeges s más az alap nálunk, más Angliában, a melyen az építkezés történt.

Verbőczy óta közszájon forog az ige, hogy egyedül a magyar alkotmány az, mely a nemzetben gyökeredzik s minden más nemzet alkotmánya régebben vagy újabban a korona hatalmából származott. Forradalmak, vagy lassu békés fejlődés következtében más államokban a korona engedte át jogainak egy részét a nemzetnek. Még a történeti fejlődéssel bíró alkotmányok is a közép-

kori királyság és a nemzet küzdelmének eredményei. Egyedül a magyar alkotmányról bizonyítható be, hogy az összes állami jogok nemzeti eredetűek. És bebizonyítható, hogy a korona és nemzet közti jogviszony egyedül nálunk jött létre mindjárt az első alakulások kezdetén s létrejött békés megegyezés s harczok nélküli paktum alapján. Azon az alapon, hogy a jogok forrása a nemzet s hogy a korona és a nemzet egy.

Több mint ezeréves alaptétele ez a magyar közjognak. Változatlan alaptétele, mely minden csorbulás nélkül élte át egy millenium küzdelmeit és zivatarait. Épp azért a magyar alkotmány csodaszerű épületében nincs egyetlenegy befalazott átjáró vagy ajtó. A századok lépcsőzetein átvezető hosszú folyosók lehetnek görbék, de valamennyi visszavezet a kiinduló ponthoz. E bámulatos épületnek egyes falai lehetnek kopottak, sőt lehullathatnak egyes törmelékeket. De az ezer év előtt emelt falak még ma is mind állanak.

És főjellege a magyar alkotmány épületének a teljes egység s az óriási befogadóképesség. Nincs példa rá a világon, hogy egy ezredéven át folyton tartó építkezés mellett, az eredeti építőterv képezte folyton az utmutatást s teljesen ennek szellemében történtek az utóépítkezések, újabb termek s szárnyépületek emelései. Ez az oka, hogy a tüneményes épület teljesen egységes s befogadóképességét nem gátolják a régi falak vagy törmelékek.

Ugyanez az épület fogadta magába az Európának imponáló nagy Magyarország hajdani szerkezetét. Ugyanebben a nagy épületben szerénykedett a jogilag független, de tényleg az autonóm provincia jellegével bíró Magyarország az osztrák elnyomó uralom szelidebb korszakaiban. Ugyanez az épület fogadta magába 1848-iki

és 1867-iki átalakulásunkat. E két nagy korszak idején létesült állami és nemzeti szervezkedésünket. És ugyanaz a tág és hatalmas épület képes volna magába fogadni nemzeti kifejlődésünk bármily tüneményes méreteit. Számra, gazdagságra és műveltségre Európa legnagyobb népeivel versenyző nemzetünket s az ekképp újra nagy-hatalommá leendett nemzeti államunkat is.

Számos éven keresztül a nemzeti munka egyéb terein voltam elfoglalva. Fajunknak és nemzetünknek a nyugoti nagy népekéhez hasonló csodás evolúciója ragadta meg képzelmemet s egymásra következő több munkámban népesedési, néprajzi s gazdasági vonatkozásokkal igyekeztem ráutalni a nemzetnagyság eszközeire. Tudom, hogy a jog is erő, ekképp a közjog hasonlóképpen. Az erő tartotta fenn nemzetünket s alkotmányunk épségét mindenestre. Kemény Zsigmonddal, egykori mesteremmel ellentétben, mindig ama tételt vallottam, hogy a jog varázsában is hatalom rejlik. De igazi erős közjoguk s megrendíthetlen államiságuk csak a nagy és hatalmas népeknek van, csak ezek kötöttek ki örökre szilárd révparton, miután áthajózták tán szintén örvények és zivatarok közt a lét és nem lét sötét ködökkel ellepett oczeánját.

A közjog, az alkotmány csak a keretet adja meg. Vagy az épületet, a hova egy nemzet beköltözik. De a nemzettől függ, hogy be tudja-e tölteni számának, műveltségének és gazdagságának fényes özönével az épület minden termét s folyosóját.

A faj- és nemzetfejlesztés előmozdítását célzó munkában töltött évek után most, midőn ismét belépek a magyar közjog épületébe, újból a csodálat lep meg. És még inkább meglep a vágy, hogy bár látnék ebben az épületben egy nagyhatalmu és létben örökre bizto-

sított magyar nemzetet. A jelen kornak talán egyetlen felnőtt embere sem fogja megérni ezt a dicső időt. De hiszek és reménylek nemzetem fejlődőképességében s abban, hogy eljövend a kor, hogy Magyarország alkotmányának ezeréves épülete ismét egy nagy és hatalmas magyar nemzetet fogad magába.

Az épület maga is nagy és hatalmas, a minő volt századok előtt és ezer éven át. Főpillére, mely az egész épületet tartja, nemcsak szintén hatalmas, hanem egyszersmind ezer év óta változatlan.

Ez a főpillér a korona és a nemzet közjogi egysége. A magyar korona és a magyar nemzet egysége a legszilárdabb és legváltozhatatlanabb egység minden egység közt. Ez az egység szinte dogmája a magyar közjognak. És nem valamely utólag kigondolt, vagy éppen fondorlatos jogi axióma. A magyar nemzet és a korona egysége azon alap, a melyen egész alkotmányszerkeztünk nyugszik. Ezen történt az egész építkezés. Ez volt a kiinduló pont. A korona és nemzet egysége megmagyaráz mindent, eloszlatja minden kétely homályát s világot vet a legsötétebb pontra is. Ez alapvető igazság fényénél látszik a magyar jogfejlődés egész önállósága s más népek jogfejlődésétől való különbözősége. Mindenütt másutt lehetett és volt is összeütközés nemcsak a korona viselője, hanem egyszersmind a királyság intézménye és a nemzet közt. Nálunk ez az összeütközés ki volt zárva. A Habsburgokkal szinte állandó konfliktusaink voltak. De sohasem ütközött össze a királyság *intézménye* a nemzettel, hanem a korona mindenkor viselője s a jogok forrása: a nemzet közt támadt az összecsapás. Épp azért a mi szabadságharczaink sohasem a királyság intézménye, hanem egyes fejedelmek ellen irányultak, a kik a nemzettel kötött egyezményüket megszegették.

A magyar alkotmány ekképp kikerülte a királyság és a nemzet közt vivott közép- és ujkori harczokat. Ezért lett jogfejlődésünk egészen más, mint a nyugati népeké. És ezért nem volt képes lerombolni alkotmányunkat a hatalom semmiféle erőszaka. Akár a római császár, akár az osztrák császár támadt nemzeti jogainkra, vérengzések, sanyargatások történhettek, de a korona és a nemzet közjogi s nem politikai egységét föl nem bonthatta semmi. Ha valamelyik fejedelem alkotmány nélkül uralkodott, tényei a magyar közjog irányában semmisek voltak s ha koronát tett fejére ő, vagy más utóda, nemcsak elvi, hanem egyszersmind gyakorlati hatályba lépett a korona és nemzet egysége, mely az átruházott korona-jogokban s a törvényhozási egységben nyilatkozik meg. Ha törvényt csak a koronás király és a nemzet együtt hozhatnak, akkor a nemzet és korona egységét, ezt a szikla-szilárd oszlopot sem felülről, sem alulról széttörni nem lehet. Ha a korona és a nemzet ennyire egy, akkor az előbbi bármily jogokat nyert az ősi forrásból, a nemzettől, külön jogalanynya nem lehet s így a saját számára el sem birtokolhatja a nemzet rábizott jogait.

A korona és nemzet közti jogviszony ekképp teljesen kizárja nem csak a verwirkungot, a jogvesztés elméletét, hanem kizárja még az elévülést és elévitést is.

Ezen utóbbi tétel az, melyre mindig nagy súlyt fektettem s mely kiegészítő része a magyar alkotmány sarkalatos igazságainak. De ez csak legszorosabb fogalmi egység s a rábízás alapján indokolható meg s a gyakorlat százados tényei igazolták azt.

Bármily jogokat ruházott a nemzet a koronára, ezek soha sem évülhettek el. Ha tehát bármily hosszú időn át, mint például a 18-ik században, nem gyakorolta alkotmányos jogait s a korona végezte az alkotmányos

intézmények funkcióit is, elévülés vagy jogvesztés a nemzetre nem következett be. Nem következett be sem jogilag, sem tényleg. De csakis a korona és nemzet közti jogviszony, a teljes egység miatt.

Ez volt oka, a miért szinte összes közjogi munkáimban a magyar alkotmány alaptételét vettem kiindulópontul. A korona és nemzet közti jogviszonyt nemcsak alap gyanánt használtam közjogi munkáim megszerkesztésénél, hanem egyszersmind *eszközü*l egy magasztos célra. *A magyar nemzet szuverénitásának bizonyítására.*

Deák Ferencz is többször hivatkozik s bizonyára hivatkoztak mások is a korona és nemzet közti egység sajátosságos voltára s a nemzet által a koronára ruházott jogokra s ezek érvényére. De a nemzeti szuverénitás és a magyar államiság minden korszakban való létezésének bizonyító eszközévé s a bizonyítás egész rendszerévé, tudtommal, az én közjogi munkáim tették a korona és nemzet közti jogviszonyt. E rendszer segítségével egyszerűbbé és közvetlenebbé véltem tchetni államiságunk és nemzeti szuverénitásunk demonstrálását.

Sót csak ez alapon bizonyítható be a harmadik nagy egység: közjogi fejlődésünk és alkotmányunk teljes egysége s homogén egész volta. De mielőtt ennek kifejtésére térnék át, még megjegyzem, hogy a korona és nemzet egységéből igen fontos következmény vonható le államegységünkre nézve.

Rómát bámulja és méltán az utókor, csodás magánjogi és igen érdekes közjogi alkotásai miatt. A város fogalmának és jogi tartalmának kiterjesztése az államra s majd a birodalomra igen érdekes jogfejlődést tartalmaz. Kissé nehezkesebb, de mégis nagy sikerrel volt keresztülvihető a jog- és államegységnek e rendszere, mely az egység fogalmat megfordította, t. i. a város

egységét terjesztette ki a népekre s pedig a legkülönbözőbb nyelvű és fajú népekre. A magyar közjog alapvető felfogása éppen ellenkező. Itt az egységet a nemzet és korona egysége képviseli s ebből következik le az állam egysége.

A korona és nemzet egysége szükségképp megköveteli az állam egységét. A föderalizmusra alkalmas lehet minden más alkotmány és jogrendszer, csak a magyar nem.

Már e tény mutatja, mily fontos kiinduló pontot képez a magyar közjog első alapvető tétele, a kettős egység, melyből az egységek egész érdekes sorozata következik.

II.

Alkotmányunk egysége.

Werbőczy Hármaskönyvével óriási szolgálatot tett hazájának. De legnagyobb szolgálatot akkor tett, a midőn elmulhatlan és elévülhetlen munkájában megállapította a korona és nemzet közt a jogviszonyt s ekképp feltárta a magyar közjog lényegét. Ez a közjog teljesen zárt egységgé lett Werbőczy által még a mohácsi vész előtt. Midőn Mohács vértől párolgó síkjáról szétterjedt a nemzeti dicsőségünket és nagyságunkat három századon át elborító ködtömeg, Magyarország világosan és határozottan választó- királyság volt, a korona és a nemzet egységének alapján. Így került gyászos haváriája után a magyar állam hajója a Habsburgok révébe, fel nem adva jellegét s meg nem változtatva közjogának alaptermészetét. A királyság intézménye semmi módosulást sem szenvedett, csakis a dinasztia változott, mely azonban szintén elfogadta Szent István koronájával a korona és nemzet egysége mellett a jogviszony paktumszerű jellegét. És a magyar közjogi felfogás sem lényegében, sem formájában nem alakult át a későbbi századokban sem. A férfiág és később a leányág öröklési jogának megállapítása s maga a *pragmatica sanctio*ban kimondott egyttbirtoklás sem alakította át közjogunk

tartalmát. Joglekötéseket tartalmazott mindkettő s különösen a *pragmatica sanctio*. A királyválasztás jogának a Habsburg-dinasztia három ága irányában való megszorítása s az együttbirtoklás kötelezettsége bizonyára joglekötéseket tartalmazott és tartalmaz, de nem alterálta és nem alterálja a magyar közjog lényegét. Nem alterálja különösen ama tényt, hogy a jogok forrása még mindig a nemzet s a korona és nemzet közt az uralkodásra nézve paktumszerű jogviszony áll fenn, a minek dicső szimboluma a szent korona és a koronázás maga.

A magyar alkotmánynak sajátja és egyszersmind varázsa, hogy az teljesen egységes egészet képez. Nem lehet annak épületéből kitépni egyetlen kődarabot sem. Az erőszak megsemmisíthette az alkotmány gyakorlati létét, de mint elvi és jogi egységet sohasem csorbíthatta. Vér és könyv hullhatott rá özönnel, de változatlan és rendíthetlen maradt minden korban és minden körülmény közt. A magyar nemzet, a magyar királyság vagyis a magyar állam mindig szuverén volt s az jelenleg a dualizmus formájában is.

Messze vezetne az állami, a királyi és a nemzeti szuverénítás képzetének, vagy éppen erőszakolt különválasztásának fejtegetése. A korona és nemzet egysége a szuverénitást is egységessé teszi. A szuverénítás is lényegileg egy és ugyanaz, csak a formája változhatik. Ugyanazon szuverénitási lényeg egyik vonatkozásában lehet nemzeti, a másik vonatkozásában fejedelmi vagy állami. Ugyanazon fényforrás, ugyanazon sugarait más irányokban sugározhatja ki.

A gyakorlati bizonyosság az, hogy a korona és nemzet egysége következtében a nemzet is mindig szuverén, hogyha a korona az. Intézményeink változhattak

és az alkotmányos garanciák átalakulhattak, fejlődhetek. De nemzetünk épp azért sohasem lehetett alárendelve más nemzetnek s államunk nem lehetett alárendelve más államnak. A magyar közjog lényege ugyanaz 1848 előtt, a mi 1867 óta. Magyarország jogilag mindig független állam volt régi jogaink szerint is, a mint azt a 18-ik század végével törvényhozása deklarálta. Független állam ma a dualizmus keretében, mely a magyar jogfejlődés lényegét teljesen érintetlenül hagyta. Magyarország állam volt a multban, állam ma s a magyar nemzet szuverén nemzet Mohács óta épp úgy, mint Mohács előtt.

Ez a nagy közjogi egység ténye. Azon tény, mely büszkesége közjogunknak s mely előtt meg kell mindenkinek hajolnia. Nemzetünk vérezhetett, államunk el lehetett nyomva és szertetagolva, de mindez meg nem változtathatta a nagy közjogi egység tényét.

Az intézmények és az alkotmányos garanciák változtak vagy módosultak közjogi fejlődésünkben, közjogunk lényege azonban változatlan volt első kialakulásának korszaka óta. A nemzeti királyság megszűnt, de a királyság lényege ugyanaz maradt. Az intézmények és alkotmányos garanciák, vagy legalább ezek követelései mind sűrűbben és nagyobb hatálylyal léptek fel a Habsburgok uralma alatt. A jogok és tények küzdöttek egymással. A nemzet jogai és az uralkodás gyakran szomorú tényei. A nemzetnek néha sikerült egyes alkotmányos garanciákat érvényre juttatni. A hadügyben sohasem szűnt meg követelni a nemzet az alkotmányos garanciák gyakorlati alkalmazását. A vér- és pénzzadó jogát még átruházott alakban sem bizta a királyra, mint rábizta a külügyi kormányzást. De még az utóbbinál is igyekezett némi alkotmányos és nemzeti befolyást

gyakorolni. A nemzeti jogok és az átruházott korona-jogok kapcsán volt is bizonyos alkotmányos ellenőrzés azon bürokratikus abszolutizmussal szemben, melyet a Habsburgok Ausztriában vitátlanul alkalmaztak s Magyarországon időnként ki akartak terjeszteni. Ez az egyetlen gát és korlát volt az abszolutizmus kizárólagos féke Magyarországra nézve közvetlenül s némi közvetett visszahatásában Ausztriára.

A fék és korlát néha Magyarország irányában is hatálytalanná lett s a bürokratikus abszolutizmus vagy nyíltan vagy lappangva áttört a Lajtán. De a magyar alkotmányon pusztán tényleges s nem egyszersmind jogi sérelmet okozott s csak újabb garanciák követelését idézte fel.

A garanciák érvényesülése vagy újabb elhanyagolása azonban nem vonta maga után közjogunk lényegének peripetiáit. Ez ugyanaz maradt mindig 1848 előtt és 1867 óta.

De a lényeg nem alakult át a hatalom ellenséges küzdelmeinek hatása alatt, *nem alakulhat át a párt-küzdelmek miatt sem*. Ha átalakulna, megtörnék a magyar alkotmány és fejlődésének egysége.

Ha igaz volna, hogy Magyarország az államiság nagyobb méretével, garanciáival birt 1848 előtt, mint ma, akkor a magyar alkotmány 1867-ben visszafejlődött volna. Viszont, ha államiságunk lényege erősebb ma, mint 1848 előtt, akkor is megtörik alkotmányunk és jogfejlődésünk egysége s az előbbi megszűnik annak lenni, a mi volt, régi, zárt egységnek.

A különbségek csakis az intézményekben és alkotmányos garanciákban jelentkeznek. Csak így méltányolható Deák Ferencz szereplése teljes igazságossággal. Régi közjogunkat vette körül új garanciákkal. Ha ellen-

ben bebizonyodnék, hogy Deák Ferencz régi közjogunkat csorbitani hagyta, *akkor a dualizmus a magyar alkotmány dekadenciáját jelentené.* Akkor Deákot nemcsak jogfeladással lehetne vádolni, mint vádolják, hanem egyszersmind a nemzet félrevezetésével. Ha ugyanis Deák Ferencz azt állította, hogy nem ad és nem adott fel jogokat s ez mégis megtörtént volna, akkor vagy egy nagyon vastag, jóhiszemű tévedés forogna fenn, vagy pedig, a mi ki van zárva, a nemzet becsapása.

Ámde a dolog úgy áll, hogy Deák megmaradt a jogegység alapján. A különbség csak az és ez adott a politikai célzatok mellett némileg alkalmat a félremagyarázásokra, hogy Deák a változó intézmények és garanciák kapcsán fejtette ki a nemzet jogait. És vagy egyáltalán nem, vagy csak részben fejtette ki ezeket azon *abszolút* alapon, melyet Werbőczy szolgáltat a korona és nemzet egysége által.

Egy évtized előtt megjelent közjogi munkámban, a »Dualizmus« címűben én ez abszolút alapra helyezkedtem. Ez alapon bizonyítottam a nemzet szuverénitását s ekképp teljesen elvi alapon bizonyítottam a nemzet föltétlen jogát a külügyekhez és a hadügyhöz. Itt nem lehetséges félremagyarázás, habár a gyakorlati intézmények nem is felelnek meg a szuverénitás követelményeinek. Deák kénytelen volt Lustkandllal folytatott nagyszerű polémiájában a legizmus és esetek felsorolása által fogadni el a főcsatát, habár itt-ott az abszolút alapra is kitér. Kénytelen volt, mert Lustkandl intézményeinket támadva meg nem értett vagy megcsönkített idézetekkel állt elő a Corpus-jurisból.

Jogegységünket azonban Deák Ferencz sehol sem törte meg. Ekképp sehol és sohasem jutott önmagával ellentétbe. A kiegyezést megcsináló Deák a különböző

oldalról fellépő, s egy inkább 49-es, mint 48-as alapon álló vád daczára ugyanaz volt 1867-ben, mint volt 1861-ben és mint Lustkandllal folytatott polémiajában.

Nem, Deák Ferencz nem változott. De hogy kiseb-
bithető legyen a dualizmus, azért igyekeztek támadói
kimutatni, hogy megváltoztatta álláspontját.

III.

Deák és Lustkandl.

A nemzeti jogok behizonyításának taktikáját Deákra nézve a támadások irták elő.

A haza bölcsének híres feliratai is csak a királyi leiratokat czáfolva fejtették ki a magyar közjogot, mint a hirhedt osztrák professzorral folytatott polémiája is. Ekképp Deák Ferencz az intézmények és alkotmányos garanciák kapcsán bizonyította a nemzet jogait különösen a hadügyekre vonatkozólag. De nincs egyetlenegy tétele sem Deáknak, mely a jogi bizonyításon tulmenve, maguk által az intézmények által reprezentáltatná nemzeti vagy állami függetlenségünket. E függetlenség nála is jogi tétel s az intézményeket csak támogatásul hívja föl, de nem adja azokat ugy elő, mintha a jogi tétel ezekből következne le.

A nemzet joga kétségtelen volt mindig és kétségtelen ma is az önálló hadsereghez. Deák azonban nyitva hagyta a vitatkozás idején az önálló magyar hadsereg kérdését (de nem az exercitus hungaricus-ét) s így a kiegyezés korszakában ellenmondás nélkül állithatta, hogy az országnak külön önálló hadereje nem volt.

Az ide vonatkozó harcз már rég megvivatott. A per aktái már szinte le vannak zárva. Ámde mégis

meg-megújulnak a Deák és így a kiegyezés elleni támadások.

Terjedelmes perirat keletkezett ujabban is. Az erre való reflexió nélkül szükségesnek vélem Deák Ferencz álláspontjának megvilágítását, polémiája és feliratainak kapcsán.

Ezeknek foglalatlja lényegileg következő.

Deák Ferencz híres közjogi munkája (Adalékok a magyar közjoghoz 1865.) Lustkandl bécsi egyetemi tanár terjedelmes műve ellen jelent meg (Die Oesterr.-Ung. Monarchie 1863.), a melyben a bécsi tanár azt akarta behizonyítani, hogy Magyarország a tulajdon törvényei és közjoga szerint is *reálunióban* van Ausztriával s ennél fogva államjogi önállással és szuverénitással nem bír. Sőt műve végén egészen addig elmegy, hogy az osztrák tartományok a *pragmatica sanctio* szerint összmonarchiát képeztek, a melynek Magyarország csak egy specziális része volt. Vagyis: Magyarországot valóságos osztrák provinciának vallja. Lustkandl tehát nem a *Verwirkung* (jogvesztés) alapján állott, hanem egyenesen Magyarország államjogi törvényeiből, jogtörténeti alapon akarta Magyarország függetlenségének hiányát, vagyis az Ausztriával való *reáluniót* behizonyítani.

Ezzel szemben Deák Ferencz bizonyítása végig annak a kimutatásából áll, hogy a magyar nemzet állami jogairól semmiféle törvényben és soha, sem az ausztriai császár javára le nem mondott, sem az ausztriai örökös tartományokkal soha *reálunióra* nem lépett. Tehát, hogy Magyarország és Ausztria viszonya 1526 óta a *perszonáluniót* meg nem haladta s Magyarország ezen viszonyban teljes államjogi önrendelkezéssel birt.

Deák Ferencz hatalmas bizonyítása Lustkandlnak ama sajtószertű álláspontja ellen kezdődik, a melyben

Lustkandl az 1848-ik évi törvények érvényét tagadja, mivel azt nem illetékes gyülekezet s ez is a nép erőszakos magatartásának kényszere alatt hozta, később pedig 1849-ben az ország maga törölte el. De, szerinte, ezeket a törvényeket maga V. Ferdinánd király is csak a maga személyére, az örökösök megnevezése nélkül s a trónöröklésre jogosultak meghallgatása nélkül írta alá. Természetes, hogy Deák vaslogikája könnyű szerrel zuzza össze Lustkandlnak ezen inkább fifikus, mint okszerű állításait.

Erősebb jogtörténeti munka folyik az Adalékok második fejezetében, a hol Deák Lustkandlnak azon hosszas történeti bizonyítását teszi semmivé, a mely szerint a Habsburg-ház Magyarországon mindjárt 1526-tól kezdve teljes elsőszülöttségi öröklési renddel birt s a trónöröklés már akkortól kezdve kiterjedt a leányágra is. Ebben a bizonyításban tiszta fényben ragyog Deák történeti és közjogi tudása.

A vita döntő része azonban az 1723. évi I. és II. t.-czikk, vagyis az Ausztriában ugynevezett *pragmatica sanctio* körül folyik. Tudva van, hogy az Adalékok-nak ez a része rendkívüli becsénél és világosságánál fogva nemcsak óriási diadal volt Lustkandl fölött, de egyben az 1865—1867. évi közjogi törvényhozásnak is alapul szolgált, sőt ma is csaknem egyedüli alapja a *pragmatica sanctio* magyarázatának. Megállapításai azonfelül átmenetek a közjogi könyvekbe. El lehet mondani, hogy az 1867 óta élő nemzedék tulajdonképpen Deáknak ebből a művéből s ennek is kivált ebből a részéből tanulta meg annak a beh bizonyítását, hogy a *pragmatica sanctio* s a vele összekötött közös védelem Magyarország állami szuverénitását semmiben meg nem csorbitotta.

Lustkandl Magyarország állami önállóságának el-

vesztését különösen abból a két tételéből vezette le, hogy az 1713. április 19-én Bécsben kihirdetett császári határozatok Magyarországra és Erdélyre is kihirdettettek s így érvényük itt is meg volt állapítva. Másodszor pedig szerinte az 1713. évi határozatok és az 1723. évi törvények közt semmi különbség nincsen. Tehát, ha más nem is hozta volna létre a két állam közt a reáluniót, ez föltétlenül létrehozta.

A jelenleg élő nemzedék, ha közvetlen olvasásból nem is, de tankönyveiből s a közjogi iratokból jól ismeri azt a hatalmas érvelést, a melylyel Deák mind a két állítást lerontotta. Az elsőt kivált az 1715. évi III. t.-czikkel, mely két évvel a családi okmány kihirdetése után még azt állapította meg, hogy Magyarországra a nőági öröklés ki nem terjed. A másodikat pedig azon négy pontba szedett különbség kimutatásával, mely az 1713. évi osztrák okmány és az 1723. évi magyar törvények közt főnforog. Vagyis, hogy Magyarországon a trónöröklési okmány nem abszolút fejedelmi hatalommal hirdettetett ki, hanem a nemzet és király által együtt törvénybe foglaltatott, azután, hogy Magyarország azt a maga állami önállásának megtartásához mint föltételhez kötötte; továbbá, hogy a nőági örökösödés, bár Ausztriában korlátozva nincs, Magyarországon a három megnevezett ághoz van kötve s végül a nemzet e három ág kihaltával a régi szabad királyválasztás jogát magának föntartotta.

Ugyanily sorsban részesül Lustkandlnak azon állítása is, mely az 1715: LIX. t.-czikkre támaszkodva, az ott tervezett politikai, katonai és gazdasági rendezésből a két állam reálunióját törekszik megállapítani. Deák kimutatja, hogy Lustkandl nemcsak a törvény szavait nem érti meg, vagy pedig abba nem létező szavakat told

be, de maga ez a törvény is csak kizárólag Magyarország *belső* ügyeinek rendezéséről és ehhez képest királyi kiküldöttekről szól, de semmiképpen sem *közös* rendezésről és császári biztosokról.

Itt kerül szóba Deáknál először a *külügy* is, a melyet ő már 1861. évi második felirati javaslatában, az akkori fogalomjelzővel élve, »a királynak fentartott jogok közé« sorol, bár kétségtelen, hogy itt olyan felségjogot ért, a melyet a nemzet a királyra ruházott át s a melynek gyakorlásába előbb is, később is törvény útján, magyar tanácsosok által folyt be, vagy legalább befolyjni kétségtelen joga volt.

Deák konkluziói a *pragmatica sanctio* tekintetében azzal végződnek, hogy az 1723. évi törvények csakis »az elválhatatlan és együttes birtoklást« mondták ki Ausztria és Magyarország között, de a közös kormányzatot, tehát a reálunió lényegét nemcsak nem mondták ki, hanem ellenkezőleg, a különvált kormányzatot egyenesen föltételül kötötték ki. Tehát a reálunió helyett itt is a perszonálunió van kikötve.

A *nemzeti jogok és királyi felségjogok* tekintetében külön és nagy érvelés folyik Lustkandl ellen, az Adalékok negyedik fejezetében. Deák ebben az érvelésében is az, a ki mindig volt. Bölcs, objektív ítéletű, nagy államférfi. Céljához képest mindenütt szorosán és közvetlenül a törvényekkel bizonyít s olykor, de csak világosítás okából, bár sohasem érv gyanánt, a történeti eseményekkel is. De ő általában keveset foglalkozik a történettel, mert hiszen többnyire a nemzet jogait a történeti tények, legtöbbször az erőszakos történeti tények ellen kell kimutatnia.

Lustkandl álláspontja a felségjogok tekintetében az, hogy a király által törvényesen gyakorolt felségjogok

mind lényegükben, mind alakjukra nézve *változhatatlanok*. Ezzel szemben Deák Ferencz azt bizonyítja be, hogy a törvényhozás mind a király, mind a nemzet jogait időnkint másként alakította. Így például a nádori szék betöltésénél hajdan a királyi jog terjedtebb volt, mint későbbi időben. Viszont a nemzetnek tetteles ellenállási jogát (az aranybulla záradéka) a törvény eltörölte. És így tovább.

Deák szemében az alkotmány történeti fejlődés eredménye. A nemzeti életből fejlett ki és a kor igényeihez képest időnkint változásokon ment át. Egyes, már eleve meglevő elveket a törvények idők folytán tisztábban és határozottabban fejtették ki. Például magának a miniszteri felelősségnek az elve sem volt új. Az 1507 : VII. t.-cikk már ismeri a király tanácsosainak jogi és politikai felelősségét, de ezt, mint parlamentáris felelősséget először az 1848. évi törvények fejtik ki.

A törvények és jogok tehát változtak, de sohasem változott egy: az tudniillik, hogy az összes törvényhozás a nemzet és király közös egyetértésével történik. Ezt az elvet minden koronázási hitlevél ismétli. A változhatlanság elve csak erre az egyre szorítkozik; máskülönben a királyi és nemzeti jogok a törvényhozás útján változnak, de kell is, hogy változzanak, mivel az a fél, a kinek a joga változás alá nem esik, különben lassan kizárná a másikat az alkotmányosság élvezetéből.

Átmegyünk azonban azon a nagyszerű, szinte a humorral határos bizonyításon, a melylyel Deák Ferencz kimutatja, hogy Lustkandl a magyar törvényeket még olvasni sem tudja s hibás olvasásának ismételve fényesen felül.

Érdekes azonban, a mit Deák mond akkor, a mikor Lustkandl amaz állítását tönkreteszi, mely szerint

a magyar király a bányaügyekben az osztrák örökös tartományokkal közös regálét, tehát közös felségjogot gyakorolt volna.

»Alkotmányos országban — ugymond Deák — a király és nemzet között fennálló viszony a király és nemzet egyesült akarata által lőn megállapítva s ezt csak a kettőnek egyesült akarata változtathatja meg. Lemondhat a nemzet valamely jogáról s azt *fejedelemre ruházhatja által*; lemondhat a király is valamely eddig törvényesen gyakorlott jogáról s azt a nemzetnek visszaadhatja; *de se egyik, se másik nem teheti azt, hogy ily jogot közös egyetértés nélkül egy harmadikkal megoszson* vagy másra átruházzon. A királyi jogok nem magánvagyon, hogy azt bárkinek lehessen ajándékozni.«

Deák Lustkandl ellen fényesen bebizonyítván azt is, hogy nemcsak a bánya-regále, hanem a pénzverési és vámszedési regále gyakorlásában sem volt soha semmi közösség Magyarország és az osztrák örökös tartományok közt, Lustkandl állításaival az 1790—91. évi törvények alapján is megütközik. És szinte ezen az alapon nyeri meg rajta legfényesebb diadalát.

Lustkandl törekvése, azt bebizonyítani, hogy a magyar király felségjogai kivált 1723 óta nem függenek sem a törvényhozástól, sem a koronázástól, hanem magából a király személyéből származnak. Bizonyít II. Józseffel is, a ki magát soha meg nem koronáztatta s mégis Magyarország örökös királyának (rex hereditarius Hungariae) neveztetik. Ebből azt következtette, hogy ezen a jogállapoton az 1790. évi törvények nem változtattak.

Deák kimutatja, hogy a nemzet magatartása II. Józseffel szemben őseink amaz erényéből származik, hogy a törvényeket és öröklést még akkor is tiszteletben tartották, a mikor sérelmük volt. És sohasem vallották azt

a közjogi tévtant, hogy ha az egyik fél megsérti a szerződést, akkor a másik fél azt jogosan fölbonthatja.

Lustkandl különben még a fundamentális 1790 : X. törvénycikkben is a reálunió változatlan fönállását látja. Ez ellen elég Deák Ferencznek a törvény függetlenségi záradékára s arra utalni, hogy ez a törvény azért nem törölte el a reáluniót, mivel nem volt mit eltörölnie.

Lustkandl azonban az 1790 : XII. t.-cizikkből is fegyvert kovácsol s ezt a III-ik törvénycikkkel egybevetve, abból, hogy a koronázatlan királynak e törvény az ország kormányzásához való jogot (kivéve privilégiumok adásának jogát) megadja, azt akarja bizonyítani, hogy a király az ország rendével megkoronázatlanul is gyakorolhatja a törvényhozás jogát. Deák ezzel szemben rendkívül tiszta és egyszerű logikával mutatja ki, hogy e törvény a koronázatlan királynak csak közkormányzati, de nem törvényhozási jogot ad, de még az előbbiből is kiveszi és eltiltja a privilégiumok adásának jogát. Sőt az 1790 : XII. t.-cikk világosan ki is mondja, hogy a törvények hozásának, eltörlésének és magyarázásának joga csakis a koronázott királyt illeti és őt is csak az országgyűléssel együtt.

Deák egyébiránt ezen jogot már Werbőczy Hármaskönyvének II. R. 3. czimében látja s ott is, mint a még régibb jog följegyzését. »Ime — ugymond Deák — a nemzet és fejedelem közt megosztott törvényhozó hatalom s a mindenik részt megillető kezdeményezési jog a régiebb időből.«

Deák Ferencz az egyes királyi felségjogok nemzeti gyökerét sorra megmutatja Lustkandlnak a királyi *regáliák*, tehát a bánya, a pénzverés, a sóbányák és sóárulás, a salétrom- és löporkészítés terén. Azután pedig

attér a két legnagyobb felségjogra: a katonai-ügyekre és külügyekre.

Ezek azonban külön figyelmet érdemelnek, még pedig nemcsak azért, mivel legfontosabbak, hanem azért is, mivel Deák Lustkandl ellen polemizálva, itt már az 1867. évi XII. t.-cz. alapjait rakja le.

Lustkandl álláspontja az volt, hogy a *katonai-ügyekben* a magyar országgyűlésnek sohasem volt törvényhozási joga. Szent István idejétől kezdve ez mindig a királyt illette, sőt még a nemesi fölkelésre nézve sem birtak az ország rendei szabad határozati joggal, hanem a király által felszólítva, személyesen tartoztak fölkelni.

Deák vele szemben a XVI. és XVII. század nevezetesebb katonai törvényeivel, köztük az 1599 : XIX., 1603 : V., 1625 : XXIV. és 1655 : XIX. törvényekkel bizonyít, a melyek mutatják, hogy a törvény az állandó katonaság behozatala előtt is rendelkezett a katonai ügyekkel. Az 1715 : VIII. t.-cikket már a megváltozott európai védelmi rendszer tette szükségessé.

Deák Ferencznek az 1715 : VIII. t.-cikkkel szemben az az álláspontja, hogy itt az ország rendei nemcsak *állandó, rendes katonaság tartását* határozták el, hanem azt is, hogy az e célra szükséges adók és subsidiumok mindenkor az országgyűlésen tárgyalassanak, a hová különben is tartoznak. A *subsidium* szó alatt pedig, a későbbi törvények világos értelme szerint, nemcsak a pénzbeli adók, hanem az *ujonczok* is értendők. Az ország tehát az állandó katonaság szükségét kimondván, nyomban gondoskodott arról is, hogy annak fentartására és kiegészítésére a maga törvényhozási jogát is fentartsa, a mit kétségtelen szavakban kifejezve meg is tett. Ugyanezt a törvényhozási jogot ismétli az 1790 : XIX. törvény-cikk is.

»Az állandó *magyar katonaságnak, vagyis magyar ezredeknek* fentartása — ugymond Deák — részint toborzás által (Werbung), részint, midőn a szükség úgy kívánta, ujonczozás által történt. De ezen ujonczozás mindig országgyűlésileg határozottatott el. Így pl. az 1790. évben a LXVI. t.-cikkben a *magyar ezredeknek*, melyeket a háboru nagyon meggyöngített, szükséges kiegészítésére, minthogy arra a szükséges toborzás elegendő nem vala, 6000 ujonczot ajánlottak az ország rendei s elhatározták egyszersmind, hogy azon bizottság, mely ugyanazon országgyűlés által a commissariaticumok rendszeres kidolgozására kiküldetett, adjon javaslatot az iránt is, mi módon lehetne a magyar ezredek fentartását jövőre törvényszerűleg s a nép hajlamával egyezőleg, az adózók minél kisebb terheltetésével eszközölni s javaslatát a jövő országgyűlésen mutassa be, hol tárgyalatván, törvénybe fog igtattatni«.

Deák az 1792 : II. t.-cikk által megajánlott 50.000 ujonczra s az 1802 : I. t.-cz. által megajánlott 12 gyalog- és 10 lovasezredből álló magyar hadsereg (exercitus hungaricus) nézve, valamint az 1807 : I. t.-cz. által megajánlott 12.000 ujonczra s az 1825-ben, 1830-ban és 1840-ben megajánlott ujonczokra sehol sem mondja, hogy azok külön magyar hadsereg részére ajánltattak volna meg. Mint másban, ebben is megelégszik a törvény azon terminológiájával, hogy azok ő Felségének külön kikötések mellett megajánlott *magyar ezredek* voltak, vagy *magyar katonaság*. A törvényekkel Lustkandl ellen azt bizonyítja be, hogy Magyarország törvényhozási joga a *magyar katonai ügyekre is kiterjedt*. Ugyanazt és ugyanilyen módon bizonyítja a kereskedelmi és pénzügyekre is.

A *külügyek* tekintetében Lustkandl állításával szemben az 1861. évi második fölirati javaslatnak következő

markáns tételét idézi, mely már a jura reservatá-k kérdését illeti:

»Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, melyeket magára a *király személyére ruházott* az alkotmány. Ilyen jog a magyar királynak az a joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat vagyis a külügyeket legmagasabb királyi hatalmával intézi.«

De nyomban hozzáteszi, hogy ha a külügyek vezetése nem is tartozott a törvényhozás köréhez, az ahhoz szükséges eszközök, különösen a katonaaállítás és az adók megajánlási joga mindig alkotmányszerűleg gyakoroltatott. Ezért nem terjeszkedtek ki az 1848. évi törvények sem bővebben a külügyekre. Ehhez még azt is megjegyzi, hogy az ujonczok megajánlásánál a magyar országgyűlésnek mindig joga volt azt kívánni, hogy a küldolgok fenforgó körülményeiről értesíttessék s csak azután bocsájtkozott az országgyűlés a kérdések tárgyalásába.

Ezt külön is kimondja az 1830: VI., de különösen az 1840: II. t.-cikk, a hol a rendek mindenekelőtt és indok gyanánt előadják, hogy »a törvények értelmén sarkalló kívánsatuk folytán a küldolgok fenforgó körülményeiről és a magyar ezredek jelen állapotáról ő felvége nevében értesíttettek.«

Azonkívül felhossa Lustkandl ellenvetéseivel szemben az 1741: XI. és 1790: XVII. t.-cikkeket, különösen az utóbbi következő tételét: »et ideo tam ad ipsum status ministerium hungaros adhibiturum, stb.«, a mely tételből Lustkandl azt következtette, hogy a magyar külügyeket az ausztriai miniszterium által gyakorolta a király.

Deák kimutatja, hogy a királyra átruházott külügyi felségjogot igenis a maga állam-miniszteriumában

tárgyaltatta a király s ez alapon határozott, a mihez joga volt; de az említett törvények éppen azt mutatják, hogy az ország rendei még ezen fejedelmi tanácskozó-testületbe is befolyást követeltek s ebből a külügyekre sem, de a többi ügyekre sem lehet kedvezőtlen követkeezést vonni.

Deák könyve ennél többet a hadügyekkel és külügyekkel nem foglalkozik, vagy csak futólag. Szemmel látható, hogy ezekben a kérdésekben a jövót nem akarja preokkupálni.

Az Adalékok-on is, mint Deáknak minden 1867. év előtti munkáján világosan meglátszik, hogy a haza bölcse szigoruan el volt határozva a perszonálunió s ezzel a nemzeti önállóság megvédelmezésére, de annak módját és mikéntjét nyitva hagyta a jövendőnek.

* * *

De mivel Deák Ferencz Lustkandl ellen írva, maga is visszaotal 1861. évi második felirati javaslatára, szükséges, hogy ennek is rövid képét adjam.

Deák második felirati javaslata (1861. aug. 8.) a felségjogok s kivált a hadügy és külügy kérdéseiben szintén nem lép ki tartózkodó álláspontjából, viszont azonban szinte megsemmisítő érveléssel mutatja ki a nemzetnek e részben való önállóságát. Deák Ferencznek ez a korszakos munkája különben jóval határozottabb már, mint az első javaslat, mely óvatosabban, szinte a talajt kémlelve, ereszkedett a közjogi kifejtésekbe.

A királyi felségjogok gyakorlása tekintetében mindenekelőtt az 1790. évi III. törvényczikkből állapítja meg, hogy a királyt a törvények megtartására a *pragmatica sanctio* a *koronázás előtti* időszakban is kötelezi. Nyom-

ban áttér ezután a nemzetnek a *saját adója és katonasága* fölött való jogára s minden kétséget kizáró módon fordul a királyi leirat azon kívánsága ellen, hogy Magyarország az örökös tartományokkal közösen tárgyalja az *adó és katonáállítás* kérdéseit. »Mióta adó fizettetik — ugymond — s mióta állandó katonaság létezik, az adónak és katonáállitásnak meghatározása kétségtelen joga volt a nemzetnek«. Ezt nyomban az 1827. évi IV. törvényczikk szavaival is erősíti, a hol szintén a *katonáállítás* szó fordul elő.

Megjegyzendő, hogy Deák Ferencz ezen, szinte harczias javaslatában nem megy túl ezen a határon. Nevezetesen pedig semmi jogot nem bizonyít arra nézve, hogy a kiállított hadsereg kormányzása és vezetése miképpen történjék? Ezt hallgatag bár, de a király jogai közé tartozónak ismeri. Ellenben annál nagyobb fontosságot tulajdonít annak, hogy az adó és katonáállítás az országgyűlésen határozassék el. Az adóra nézve kifejti, hogy az még legcsekélyebb részleteiben is mindig az országgyűlésre tartozott. A *fejedelmi jogok* pedig a fejedelem ugyanazonossága mellett sem zavartattak össze.

A *külügyeket* illetőleg megjegyzi, hogy »vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány«. És mivel a király egyszersmind az örökös tartományok fejedelme is, azokat *ugyanazon* fejedelem gyakorolja, a miből egyébiránt reálunióra következtetni nem lehet. »Ilyen fejedelmi jog — ugymond — a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat — vagyis a külügyeket — legmagasabb királyi hatalmával intézi.«

De ezzel a joggal szemben is felsorolja Deák a 17. században tett kikötéseket, hogy t. i. a törökországi

viszonyokba Magyarországnak milyen befolyása legyen, Konstantinápolyban még külön magyar rezidens is legyen (1608: II. és 1681: IV.), továbbá az 1723: 10., 1741: II. és 1790: 17. t.-cikk követeléseit, hogy t. i. a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki. A király külügyi felségjogainak tiszteletbentartása van az 1848. évi törvényekben is, a melyek külügyminiszteriumot éppen azért nem állítanak föl, de a külügyekre való befolyás gyakorlását a felség személye körüli miniszterre bizzák.

Egészen külön foglalkozik Deák a fölirati javaslatban a hadsereggel. Kijelentése e részben igen figyelemreméltó.

»Kétségtelen az, — ugymond — hogy a *magyar hadsereg* (a mi alatt Deák természetesen a magyar ezredekert érti) a többi tartományok seregeivel közösen harczolt a hon és fejedelem ellenségei ellen, de lényeges volt mindig a különbség Magyarország és az örökös tartományok között azokra nézve, mik a *katonaságot* tárgyazzák. Magyarország az örökös tartományoknak s azok kormányzatának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság *számát*, a mint azt számos törvények, különösen az 1802: II. t.-cz., bizonyítják. Országgyűlésileg határozottatott meg a *magyar hadsereg fentartásának módja*, és pedig gyakran lényegesen eltérőleg az örökös tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg *pótlására szükséges ujonczok* országgyűlésileg ajánltattak meg és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe s az ajánlat a *magyar ezredek* betöltésére tétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem sem volt. Országgyűlésileg határozottattak

meg az *ujonczok állításának módja s feltételei*, valamint a szolgálatnak *ideje* is, minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindezek miként állapítottak meg. És az *ujonczok* megállapításánál nemcsak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkívánta az országgyűlés azt is, hogy a küldölgök fenforgó körülményei is fedeztessenek föl előtte s az ezek szerint megismert szükséghez mérve tette ajánlatát.«

Felidézvén régi törvényeinket Deák második fölirata, a hadügyi dolgokban ebben konkludál:

»Kétségtelen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot (a mi alatt Deák mindig a magyar ezredeket érti) illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással birt s az 1848. évi III. t.-cz. azon része is, mely a magyar *katonai ügyeket* kormányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős miniszteriumra bízta, már előbb fennállott törvényeink értelmében lőn alkotva.«

Deák második felirati javaslatában a hadügyi és külügyi felségjogokat külön nem tárgyalja és nem jelöli meg azon intézési módot sem, a hogyan a nemzet azt a változott állapotban rendezni óhajtaná. Csak a fölirat utolsó részében utal még egyszer az 1815. évi VIII. és 1827. évi IV. t.-czikkekre, kijelentvén, hogy »a közadónak és bármi egyéb segélyezéseknek és katonaujonczoknak megajánlása és meghatározása egész terjedelmében az országgyűlést illeti s ettől soha semmi szín alatt, még szükség esetében sem vonathatik el«.

Eléggé kitetszik mindezekből, hogy Deák Ferencz még ott is a magyar ezredek vagy katonaságot érti, a hol magyar hadseregről beszél és hogy különvált, önálló

magyar hadsereg létezését nem állítja sehol. Meg fogjuk látni, hogy a kiegyezés után, 1868-ban, ezt világosan ki is mondja.

* * *

Czélzatosan közöltem ily részletességgel Deák Ferencz közjogi állásfoglalását 1861-ben és Lustkandllal folytatott polémiájában. Le kellett számolni azon régi s koronkint megújuló váddal, hogy Deák 1867-ben megváltoztatta régi álláspontját s lecsuszott az 1861-iki alapról.

Nem csuszott le! Lustkandllal és a leiratokkal szemben bebizonyította, hogy Magyarország a perszonal-unió viszonyában van Ausztriához. Továbbá bebizonyította a nemzet jogait a külügyhöz és hadügyhöz.

Közjogi felfogásának egész tartalma érvényre jutott a kiegyezésben. Nem homályosodott el a perszónálunió s a nemzet nem vesztett jogokat. Alkotmányunk egysége nem szenvedett változást. Sőt az alkotmányos garanciák növekedtek terjedelemben és intenzitásban.

A hadsereg kérdését a következő fejezet részletebben tárgyalja.

E fejezetből ki fog tűnni, hogy a »hadsereg« szó alatt Deák Ferencz nem érthetett egyebet, mint az »exercitus hungaricus«-t.

IV.

A király hadserege.

(1715 : VIII.)

A magyar alkotmány egységének s a nemzeti szuverénitás teljességének előfeltétele mellett könnyű és veszélytelen a legkényesebb kérdések vitatása. Ha bizonyos, hogy a nemzetnek minden korszakban megvolt és megvan a joga az önálló hadsereghez, semmi hátrányt nem foglal magában annak bizonyítása, hogy valamely katonai erő tényleg megfelelt-e az önálló és nemzeti hadsereg fogalmának, vagy pedig nem?

Külön kötetekben megjelent munkáimban s egyéb tanulmányaimban világosan kimutattam, hogy a korona az állandó hadsereg felállításához való jogát a nemzettől kapta. És kapta a Habsburgok alatt éppen az 1715: VIII. t.-cikk által, valamint a hadijog legutóbbi átruházása gyanánt az 1867: XII. t.-cikkkben.

Ha tehát az előbbi t.-cikk alapján sem *akkor*, sem *később* nem keletkezett önálló és különálló magyar hadsereg, ez a nemzet jogát nem alterálhatta.

És mégis, valamint eme kérdésnél uralkodik a legnagyobb homály közjogunkban és történetünkben, ugyancsak e kérdésnél tört elő leginkább a pártvillongás. A kiegyezés pártja s a közjogi ellenzék közt itt volt

legerősebb a vitatkozás. A vita és küzdelem azonban már rég holt pontra jutott, de nem a történelmi kutatás, mely befejezve még nincs.

E holt pontról a vita nem mozdult előre, sőt itt az újabb történelmi kutatás eredményeig befejezést is nyert. Az akták lezáródtak a nélkül, hogy az ellenfelek egymást meggyőzhették volna. A vitának mintegy befejezését képezte Szederkényi Nándor évek előtt (1896.) közzétett beható tanulmánya, mely az én munkáim után jelent meg. A szó- és tollharcz régi anyagát azonban Szederkényi Nándorénál kevésbé komoly és kevésbé nyugodt alakban ismét a nyilvánosság elé hurczolták. A nyilvánosság elé hurczolták a nemzeti jogok elsikkasztásáról szóló vádak kapcsán, a minőket eddig a szélsőbali közjogi irodalom nem hangoztatott. Még egyszer, s remélem utoljára, rekapitulálnom kell tehát azon közjogi és történelmi érveket, a melyek az 1715: VIII. t.-cikkre vonatkoznak.

A közjogi ellenzék álláspontjáról legjobban csoportosította ezeket Szederkényi Nándor s ekképp az ő eszmemenetét adom elő a következőkben.

* * *

Szederkényi könyve (A magyar hadi intézmény történelmi és közjogi világításban. 1896.) nagyobb felében egészen történelmi mű, a melynek most élő államjogunkkal vonatkozása nincs, vagy csak kevés van. Fölötte tanulmányosan és rendszeresen adja elő a honfoglalási »magyar hadak« közjogi és katonai szervezetét s azokat a változásokat, a melyeken világhírű ősi hadi szervezetünk a keresztény királyság kezdetén és később az Anjouk és a Hunyadiak alatt átment. Röviden csak az átalakulás mértföldjelzőit akarom könyvéből kiemelni.

Szent István király a mozgó, nomád hadakat a várszerkezethez kötötte s így a vármegyékkel hozta összeköttetésbe. Ennek a rendezésnek nyomai egészen 1809-ig, az utolsó nemesi fölkelésig megvoltak. De már II. Endre 1222. V. végzése arról tanuskodik, hogy már akkor is volt a *királynak* külön katonasága, a melyet a törvény a vármegyei hadszerkezetből világosan kivett. Történetünkben innentul végig figyelemmel lehet kísérni a király külön katonaságát. Ugyancsak az 1222. VII. végzéből kitetszik, hogy nemcsak a király külön hadcsapatai, de még a nemzetségek (nemesek) hadereje sem volt köteles a maga költségén követni a királyt, ha a király a hadsereget az országon kívül vezette. A nemzet tehát csak megtámadtatás esetében fogott fegyvert a maga költségére, máskülönben pedig a király viselte a hadsereg költségeit. Ugyanezek a törvények mutatják, hogy a nemesi fölkelés már akkor különbözött a királyi hadseregtől s hogy az utóbbi föntartására az ország jelentékeny jövedelmi forrásokat adott a király kezébe. Az aranybulla különben megengedte a királynak, hogy az országon kívül is viselhet háborút, ha pénze és katonája van. Nézetem szerint ez a katonai felségjog első ismert átruházása a királyra.

A banderiális hadrendszert Róbert Károly hozta be elsőnek olasz minta szerint, a melylyel a nagy részben elpusztult várkatonaságot pótolta. Ez már az állandó katonaság bizonyos formája volt. Az Anjouknak általában erős királyi hadseregük vala. Ezt kivált Nagy Lajos királyunk egészítette ki azzal, hogy az országos főméltóságok viselőit is zászlóaljok fölállítására birta s e végből külön czimeres zászlókat adományozott nekik. A király állandó hadserege és a nemesek alkalmi banderiumai közt tehát az Anjouk alatt is megvolt az éles különb-

ség. A közép- és kisebb nemesség vármegyénként 20—20 jobbágytelek után 1 lovas katonát együtt állított ki s ez volt a vármegye közös czimeres banderiuma, míg a főurak maguk és külön állították ki banderiumaikat. Innen a »zászlósúrak« czime is. Ez volt lényegében a banderiális rendszer.

Zsigmond alatt törvény útján egyenesen a király hadseregére rovatott a határszéli várak felszerelése, őrzése és védelme, kivált Csehország felé. Ha a királyi hadsereg az ellenséggel nem birt, a király a legközelebbi zászlósúrak és vármegyék banderiumait is hadba hívhatta. A vármegyei »telekkatonaság« új rendezésével a nem-nemesekre is kimondatott a hadkötelesség. De a nemzetre háruló hadkötelesség akkor is másodsorban álló maradt.

Állandó nagy gondot okozott azonban a királyi haderő föntartása. Már Albert alatt 1439-ben előfordul a később untalan ismételt panasz, hogy a királyi hadsereg a lakosságot fosztogatja. A III. t.-cz. a királyt zsoldosok fogadására s azok rendes díjazására utasítja, az 1454: III. t.-cz. pedig a királyi hadseregre fordítandó jövedelmek kezelését helyezi ellenőrzés alá.

Mátyás király alatt a nemesség már egészen el volt szokva a katonáskodástól s divatba jött a személyes hadkötelezettség megváltása és portánként a királynak megszavazott hadi segély. A király ebből szervezte hires fekete seregét, mely mintegy 20.000 lovasból, 8.000 gyalogból és nagyszerű tábori készletből állott. Ezzel a nemesség hadi fölkelését a király lehetőleg mellőzte. Halála után azonban a nemzet visszament a banderiális rendszerre s az 1492. évi törvényekben újra a királyi hadsereget korlátozzák. (Nézetem szerint ebben ismét egy átruházott felségjog korlátozása mutatkozik.) Ki van

itt mondvá megint, hogy a király, ha saját hasznára vagy kényére kezd háborut, csak a maga fizetett seregével teheti; a banderiumok követni nem tartoznak. Később a telekkatonaságot a király rendelkezésére bocsátják, de a nemesség már el volt szokva a személyes szolgálattól. Az 1522: XX. t.-cz. még azt is kénytelen meg szabni, hogy a nemesség nem *kocsin*, hanem gyalog vagy lovon köteles a táborban megjelenni, hogy harcolni tudjanak. Az 1526. évi országgyűlés a török betörés ellen már az egész nemesség, sőt minden jobbágy személyes fölkelését is elrendeli, azonban a dekomponált hadseregvezet Mohács alatt tönkremegy.

És most a Habsburgok uralmával kezdődik a hosszas és változatos harc a nemzet és király között a hadseregért. I. Ferdinánd osztrák seregeket is hoz az országba, a hol a kívülről a török ellen behozott idegen katonaság mind számosabb és számosabb lesz. E mellett azonban az országgyűlés (1537: III.) a banderiumok szervezését is elrendeli s vezetését az ország kapitányának kezébe adja. Az 1542: XVI. t.-czikkben az ország a hadiköltségekre adott királyi jövedelmek ellenőrzését rendeli el ismét s innétul ez is, majd mint követelés, majd mint sérelem, általánossá lesz. Olykor azonban a rendek arra is sürgetik a királyt, hogy a német birodalmi rendektől is eszközöljön ki pénzsegélyt, a mi egyébiránt természetes, mivel a törökök elleni védelem tulnyomólag Magyarországon folyt.

Szederkényi Nándor részletesen végigmegy azon XVI—XVII. századbeli törvényeken, a melyekben hol az idegen katonaság kivitelét, hol a katonai zsarolások megszüntetését, hol pedig magyar főtisztek kinevezését s a segédek helyes fölhasználását kívánják a rendek a királytól. Ezek közt ismételve előfordul az a kívánság,

hogy az országban levő összes haderő parancsnoka a nádor legyen, a véghelyeken pedig egészen magyar legyen a katonaság. Egyes törvénycikkek azonban elismerik, hogy a török ellen a külföldről behozott katonákra szükség van, de ezeket a háboru után azonnal ki kell vinni. Sőt az 1625: VII. még azt is kimondja, hogy a végvárok fentartására a római szent birodalom és a szomszédos tartományok hathatós segélye sürgetendő.

Nagy változás állott be a linzi béke után. Az 1638. évi II. t.-cikk egyenesen kimondja, hogy úgy a véghelyeknek, mint másutt az ország katonáinak a gondját a király tényleg magára vállalja s úgy az országból eső jövedelméből, mint a szomszédos országok s tartományok segélyéből fentartani fogja.

Ugyanakkor a III. t.-cikkben történt, hogy a rendek a király által így fentartott katonasághoz a maguk részéről az ország különböző részeiben 1200, 1700, 1000 és 500 fejből álló csapatokat szerelnek föl. A VIII-ik t.-cikk ehhez csak annyit tesz, hogy a kapitányoknak és várfelügyelőknek az utasítások a magyar tanácsból menjenek s ő Felsége hadi tanácsában az ott levő magyar tanácsosok alkalmaztassanak a magyar ügyekre. A végzésekre nézve azonban az 1681: V. t.-cikkben ismétlik a rendek, hogy azok katonasága magyar legyen, egyébként pedig a VIII. t.-cikk szerint a szükség miatt egyelőre az ebből vonható következtetések nélkül megtűrjük az idegen katonaságot, de a lakosság megterhelése nélkül.

Ebben a jogállapotban következtek el az állandó hadsereg törvényes rendezése végett indított nevezetes tárgyalások, a melyek később az 1715: VIII. törvénycikk létrehozásában végződtek.

Szederkényi könyvének adatait itt is tárgyiisan, az ő világitásában kívánom előadni.

A rendek 1708. június 25-iki pozsonyi előterjesztésére, melyben a véghelyek magyar katonaságát s azt sürgetik, hogy a király után a nádor legyen a sereg főkapitánya, I. József 1709. május 28-iki leiratában válaszul, a nemesek banderiális felkelésének fentartására utal, de véletlen betörések esetére országgyűlési megbizottakat kér, a kikkel a hirtelen szükséges adókat megállapíthassa. A külföldi tisztek szükségét azonban határozottan állítja, sőt Szent István király óta (L. I. C., 6.) törvényesnek is tartja. A nádor fővezérségére nézve pedig azt mondja, hogy ez az 1485: IV. t.-cikk szerint csakis felkelés esetére értendő.

A rendek 1709. augusztus 13-iki újabb fölirata azt mondja, hogy a katonatisztek kinevezésének kérdése elmaradhat a jövő országgyűlésre, de a nádor a törvények, kivált az 1555 : I. t.-cz. és 1681 : I. t.-cikk szerint minden néven nevezhető katonaságnak a főparancsnoka, tehát nemcsak a fölkelése. Mindaddig tehát, a míg ő Felsege az országgyűléssel másképp nem határoz, minden, akármiféle katonaság a nádori hivatalkörnek van alárendelve.

Az erre 1710. január 20-án adott királyi válasz már utal arra, hogy az előbbi hadakozás módja megváltozott s a rendeknek is be kell látni, hogy pusztán fölkelő-sereggel az országot megoltalmazni nem lehet, tehát hathatósabb, rendezettebb katonaságra van szükség, mely *nemzetiekből és idegenekből szervezendő*. Az adó-segély tekintetében a király megbizik a rendek ősi példájában, csak rendkívül betörések esetére kéri ismét az országgyűlési megbizottakat, a kik az adómegajánlást az országgyűlés nélkül is megtehessek. A katonai tisztségek betöltése dolgában a király is megnyugszik abban, hogy ez a kérdés a jövő országgyűlésre maradjon.

A rendek ismét 1710. április 8-án válaszoltak a királynak. Rendkívüli szükség esetére beleegyeznek abba, hogy az ország nádora vezetése alatt külön országos bizottság ajánlhassa meg ilyenkor az adót, de erre vonatkozólag országgyűlési megállapodás (törvény) szükséges. A nádor főparancsnoksága tekintetében előbbi álláspontjukból azonban nem engednek.

I. József halála után (1711. április 11.) az országgyűlés az 1712. április 20-iki ülésben körvonalozta katonai követeléseit olyképpen, hogy a meddig a béke követeli, felváltva a felében külföldi s nemzeti katonaság, regimentekbe szervezve, generalátusokba osztva maradhat; de ezek élére benszülött magyar nemzetbeliek neveztesse ki. Az adózás pedig az ország természetbeli adózásán kívül a »régi szokás« szerint az örökös tartományok s a római szent birodalom hadi segélyéből s a király bevételeiből fedeztessék. Azonkívül egy magyar nemzetiségű haditanács lesz kinevezendő, mely a király szolgálatára s a haza javára kezeli a katonai ügyeket s ugy a külföldi, mint a nemzeti katonák kihágási ügyeiben döntő fórum lesz.

A rendek július 27-én megállapították a szentesítendő törvény szövegét is, mely a kolera miatt csak később iktatott törvénybe, mint az 1715: VIII. t.-cz.

Ez a törvényczikk tehát, mint Szederkényi is megjegyzi, hosszas alkudozások eredménye volt. Annak értelmét tehát ez a hosszas elő tárgyalás adja meg leghelyesebben. Szerinte a rendek a legfőbb vezetésben teljes önállóságot kívántak létesíteni, a mi a fölterjesztésekből s a törvény javaslataiból kitűnik. Maga az 1715-ben a belső kormányzat rendezésére kiküldött országos bizottság 1822-ben benyújtott munkájában is így indokolja az 1715: VIII. t.-cz. rendelkezését:

»Hogy az ekképpen szükségesnek elismert álló-sereg legfőbb vezetésére vonatkozó kíváncsi — ugymond — miért nem nyert kifejezést a törvényben, az a tényleges helyzet folyománya volt.« A mi alatt azt érti, hogy a fenyegető török háború miatt még tetemes idegen katonaságot kellett az országban elhelyezni.

A nádor hadvezetési, vagyis főparancsnoksági hatásköre egyébiránt szintén előfordul az 1715-ben kiküldött országos bizottság 1722-ben benyújtott elaborátumában, a hol a nádor hadvezetési joga (*bellicae dispositiones*), mint kétségtelen közjog állittatik oda, mégis azzal a hozzátétellel, hogy mivel nemcsak az ország, hanem az egész kereszténység üdve forog fenn, ez indokolja, hogy itt nagy és erős hadsereg tartassék. »Tehát ez okból — így szól az országos küldöttség — csak ez idő szerint, a nádori tekintély teljes fentartásával, *az ország s ő Felsége további intézkedéseig* a katonai rend *in status quo* hagyandónak véleményeztetik.« Ugyanezen elaborátum befejezésének toldaléka a szerves munkálatot ezzel zárja le:

»Az állandóság biztosítására a magyar kormánytanács mulhatatlanul szervezendő, mely csak ő Felségétől függjön s a hadi biztosság teljesen függetlenül az udvari s haditanácstól, az alá rendeltessék, a személyzet érdemes birtokosokból s itt lakó magyarokból neveztessek ki.«

Ebből az elaborátumból mindazonáltal törvény nem lett s mint Szederkényi is megjegyzi, a kormánytanács csak 1848-ban, a független felelős minisztérium felállításával nyert megoldást.

Szederkényi Nándor könyve ezután az 1741-ben és 1802-ben megajánlt magyar ezredekkel és pénzbeli subsidiumokkal foglalkozik. Ő ezen, szerinte, királyi csapatokat és ezredeket a császári csapatok és ezredek »mintegy

kiegészítő részének» tartja s megjegyzi, hogy a »királyi csapatok« vezérleti nyelve eddig (t. i. 1741-ig) magyar volt. Ezen időben emelkedett szerinte a német nyelv a hadi szervezet közös nyelvévé s hozatott be a fennálló ezredekbe is vezényleti nyelvvé.

Hiven felsorolja azután a különböző országgyűléseknek a hadügyekre vonatkozó sérelmeit, az 1790—91-ik évi országgyűlés új, de szentesítést nem nyert koronázási diplomájának a magyar hadiszervezetre vonatkozó terveit, valamint az 1802: I. t.-cz. által »exercitus hungaricus« név alatt adott 64.000 főnyi katonaságot is, kapcsolatban a Ludovika Akadémia alapításával, a melynek megnyitását az országgyűlések — vitás levén a király és az országgyűlés közt a tanítás nyelve — hiába sürgetik. Sulyt helyez arra, hogy a rendek az ujonczokat 1802-ben is, 1807-ben is, később is mindig a magyar hadsereg kiegészítésére szánták s hogy a Ludovika Akadémia is önálló magyar nemzeti katonai akadémia gyanánt volt alapítva. Hiven beszámol azonban egyben azzal is, hogy a nemzetnek ezen teljesen önálló, magyar nemzeti hadsereg föllállítására való, törvényen alapuló igényei sohasem teljesítették s végül az 1848. évi eseményekben végződtek.

Könyvének ezen része azonban már a XIX. század első felének ismeretesebb közjogi eseményeit tárgyalja s így annak részletezését mellőzhetem azzal, hogy Szederkényi Nándor álláspontja szerint a nemzet az 1715: VIII. t.-czikkben sem mondott le önálló, nemzeti hadseregéről s így azt mindvégig változatlan történeti jog alapján követelhette.

A függetlenségi párt egyik derék kutatójának előadása szerint csoportosítottam a történeti tényeket, nehogy a részrehajlásnak legkisebb látszata is fenforoghasson ellenemben. És mit mutatnak a felsorolt tények és adatok?

Határozottan negatív eredményt. Azt, hogy magyar nemzeti hadsereg az 1715: VIII. t.-cikk alapján nem jött létre. Nem jött létre még oly értelemben sem, hogy az állandó hadsereg a király hadserege ugyan, de a nemzetnek a vér- és pénzdőn túl is befolyása leendett e hadseregre. Sőt a törvény határozottan megrontotta e régi magyar hadiszervezet nemzeti jellegét. Ezért mondhatta Deák Ferencz e törvényről, hogy az rossz törvény Magyarországra nézve.

Igaz, hogy a rendek *más* hadsereget akartak létesíteni. A királyi hadsereg alakjában magyar nemzeti hadsereget. Mutatják ezt az 1715: VIII. t.-cikk létesülte előtt és után folytatott tárgyalások. A rendek kívánsága azonban nem teljesedett, épp azért utóbb már szerették volna visszacsinálni az egész 1715: VIII. t.-cikket.

A létesült »állapot« azonban megvolt s a bevégzett tény létezését ideiglenesen elfogadták a rendek. Ez az állapot minden homálya daczára az volt, hogy a korona hadserege a közös hadsereg bizonyos formáját képezte, a melyben magyarok és idegenek együtt voltak a demarkáció világos megjelölése nélkül a gyakorlatban.

Itt ki kell térnem röviden a korona hadseregének fogalmára. A föntebbi előadás eléggé részletesen föl-sorolta a tényeket, melyek szerint nemzeti királyainknak is voltak koronkint igen hatalmas hadseregeik, a melyek külön helyzettel bírtak a nemzeti véderő keretében. Így volt ez általában a középkorban mindenütt. Ama jogi felfogás, hogy a hadsereg a koronáé, mely

fölött ez feltétlenül rendelkezik, benne volt az angol alkotmányban is. Sőt ez a felfogás bizonyos tekintetben még most sem szűnt meg. III. Györgyről világosan tudjuk, hogy a míg pénze tartott, a parlament nélkül, sőt a parlament ellenére viselte háboruját.

Anglia területén kívül az angol korona ma is tarthat állandó hadsereget. Ily hadserege van az angol koronának Indiában s a világ több más pontján. És a középkori felfogás azért tartott tovább Angliában, mert az ujonczozás a szárazföldi hadseregre nézve ott még ma sem lépett életbe, s így a hadi szervezet még mindig a hadfogadás eszmekörében mozog.

A magyar király saját seregtartási joga azonban a középkorban is lényegesen különbözött akár az angol, akár egyéb jogi felfogástól. A korona és nemzet közti sajátságos viszony hozta létre nálunk ezt a szerkezetet, melylyel sok nemzeti dicsőség fénye van összekötve.

Nemzeti királyaink alatt is, a nemzet saját joga gyanánt tekintette a hadi organizmus lényegét. A nemeség azonban, bár néha igen kétes értékű okoknál fogva, kifáradás, tunyaság miatt a koronára bízta a hadijog igen fontos részét.

Törvényeink felhatalmazták a koronát, hogy állandó fejedelmi hadsereget tarthasson. A külön fejedelmi hadsereg jogalapja tehát a magyar közjog szerint a felhatalmazás, vagyis az átruházás. Ez volt alapja Mátyás dicső fekete hadseregének is. És hogy mennyire a nemzet képezte forrását e hadijognak, mutatják azon korlátozások, a melyeket az országgyűlések hoztak a fejedelmi jog, vagy a hadsereg tulkapásaival szemben.

Ugyancsak a nemzet korlátozta a királyára bízott jogot, a mi világosan bizonyít azon rendszer mellett, a melyet közjogunkban, *Deák tanítása szerint*, én állított-

tam fel. Azon rendszer mellett, hogy a korona és nemzet egysége sajátos jelleget kölcsönöz nálunk a jogoknak. A korona a reábizott nemzeti jogokat nem birtokolhatja el; sőt a nemzet alkalomadtán korlátozhatja, sőt visszaveheti a jogokat. Természetesen, nem a korona ellenére, hanem ezzel egyetértve.

E rendszer fényének világossága által be lehet hatolni abba a homályba, mely az 1715: VIII. t.-czikkben foglalt fölhatalmazást körülveszi. E fölhatalmazás által jutottak a Habsburgok állandó hadsereg tartásának jogához Magyarországon. E jog alapján azonban nem jött létre oly hadsereg, mely a nemzet kívánságának megfelelt volna, s e miatt a rendek állandóan és következetesen rá akarták birni a koronát, hogy az átruházott jogot nemzeti szellemben érvényesítse. Vagyis, az ország itt is az átruházott fejedelmi jog korlátozását akarta keresztülvinni. A belső szervezet és vezérlet fejedelmi jogát igyekeztek a rendek alkotmányos és erős garancia alá helyezni.

A tény azonban kétségbevonhatatlan, hogy az önálló magyar hadsereg nem jött létre a fölhatalmazás alapján s ekkor a rendek a fentebb említett demarkacionális vonalat igyekeztek élessé s bizonyos tekintetben választó vonallá tenni.

A Szederkényi szerint királyi ezredeket élesen meg akarták különböztetni a korona egyéb haderejétől. A nemzeti törekvés érvényesítése különösen akkor lépett föl legnagyobb erélylyel, a midőn a korona hadisegélyre szorult. Akár ujonczokra, akár pénzre. A korona és a nemzet közti vitatkozás koronként a magyar ezredek nemzeti jellegének még gyakorlati elismerésére is vezetett. De a törekvés állandó volt a bécsi hadikormányzatnál, hogy a magyar ezredeket beolvaszsa s nemzeti

jellegéből kivetkőztesse. Több, mint egy századon keresztül folyt a demarkáció vonalánál a küzdelem. Ezzel áll kapcsolatban a gravámenezésnek szintén egy századra terjedő sorozata.

Ellentmondó tények és nemzeti törekvések hullámzása jellemezte ezt az egész századot. Pedig tulajdonképpen e formában és keretben már nem is egy önálló hadműködésre képes külön hadsereg körül forgott a küzdelem, hanem az ugynevezett magyar ezredek, a magyar katonaság, vagy *1802 óta* magyar hadseregnek nevezett hadiszervezet eszmekörében. Ez a magyar haderő csak bizonyos számú ezredekből, lovas- és gyalogezredekből állott s műszaki csapata egyáltalán nem volt. És taktikailag nem vott különválasztva a fejedelem egyéb hadseregétől.

Szederkényi szerint is mintegy kiegészítő része volt a korona egyéb haderejének. És a nemzeti törekvés sem irányult a gravámenekben és a törvényekben a taktikai különválasztásra, hanem a vezérletre való befolyáson kívül, a tisztikar magyarságára, a külön területiség érvényesítésére s külön magyar adminisztrációra. Vagyis a magyar ezredek, mint nemzetileg organizált haderő, kiegészítő részét képezték volna, még a nemzeti kívánalmak mellett is, ő Felsége többi véderejének.

A tények azonban legtöbbszörre mások voltak, mint az óhajtasok. De a magyar közjogban ez nem határoz. A kérdés közjogilag az, magyar nemzeti hadsereg volt-e az, a melyet az 1715: VIII. t.-cikk alapján létesült ugynevezett »állapottal« jellemeztem? Legkevésbé tartották ez állapotot kívánalmuk teljesítésének maguk a rendek. De valódi, önálló, nemzeti hadsereg volt-e a magyar ezredek összfoglatját képező ugynevezett magyar katonaság? Bizonyára nem. Az önálló magyar hadsereg csak

a nemzet kétségbevonhatatlan jogában s a gravámeneket tulszárnyaló nemzeti aspirációkban létezett. A való tényekben nem.

Ezek szerint lecsuszott-e a 61-es alapról s feladott-e nemzeti jogokat Deák Ferencz? Bizonyára nem! És nem jutott ellentétbe multjával s a nemzeti törekvésekkel, a midőn 1868-ban hires beszédét tartotta a véderőről.

Deák Ferencz az 1868. évi véderőtörvényjavaslatok vitájában a képviselőházban 1868. augusztus 3-án vett részt, a mely beszéd már akkor is nagy hatást gyakorolt s később is hagyományos közjogi magyarázatává lett a közös hadseregről szóló törvényes intézkedéseknek.

Deák Ferencz ezen beszéde nagyobb részében a hadsereg reformjának czélszerűségi kérdéseivel és az általános védkötelezettség indoklásával foglalkozik. Rátér azonban a haderő állásának közjogi magyarázatára is.

Beszédének idevonatkozó legnevezetesebb pontja így szól:

»Azon ellenvetést tették többen ezen törvényjavaslatok ellen, hogy bennök a *magyar hadsereg* egészen fel van adva.«

Ha a magyar hadsereg eszméjét úgy értelmezzük, mint az állandó katonaság behozatala óta értelmezték törvényeink s a folytonos gyakorlat, akkor ezen eszme a jelen törvényjavaslatban nincs föladvá, sőt mivel annak egyik szakaszában hivatkozás történik az 1867: XII. t.-cz. azon szakaszára, mely szerint »a magyar hadsereg ő Felsége többi seregeinek kiegészítő része, az eszme nemcsak mellőzve nincs, de világosan föntartatik.

Oly magyar hadsereget azonban, mely teljesen független, önálló s ő Felsége többi seregeitől egészen elkülönözött legyen, a törvényjavaslatok sem foglalnak magukban.

Az állandó katonaság 1715-ben alapított meg törvény útján mint honfiakból és külsőkből fogadás által alkotandó sereg. A törvény akkor ezenkívül egyebet nem rendelt. Későbbi törvényeink szólnak *magyar ezredekről*, azok számáról, teljes állapotban leendő tartásáról; de *elkülönzött hadseregről*, mely e fogalomnak »független, önálló, külön magyar hadsereg« *csak távolról is megfelelt volna*, semmit nem szólnak. 1790-ben azon országgyűlésen, mely a nemzet jogainak föntartásában, biztosításában ernyedetlen buzgalommal járt el s mely a X-dik t.-cikkben kimondotta Magyarország független önállását, az ország rendei nem határoztak semmit önálló, független, külön hadseregről; hanem azt igenis kívánták, hogy a hadi tanácsnál két magyar hadi tanácsos is alkalmaztassék, a mi bizonyosan nem a sereg elkülönzését jelenté. Ajánlottak akkor az ország rendei ujonczokat is a magyar ezrekhez; kimondták, hogy a magyar ezrek teljes számban leendő föntartására a fogadás nem lévén czélszerű mód, e helyett egy országos küldöttség készítsen el »de conservandis in actuali statu completo legionibus Hungaricis« czélszerű javaslatot; de külön, önálló magyar hadseregről nem szólnak.

Deák itt még arra hivatkozik, hogy az 1802: I. t.-cikkben előfordul a »magyar hadsereg« (exercitus hungaricus) kifejezés, de ennek a szónak a magyarázata is nyomban ott van abban, hogy jelenleg 12 gyalogezredben, 10 lovasezredben, összesen 64.000 katonában határozták meg az »exercitus Hungariae« számát.

Hivatkozik még az 1795: II. t.-cikkre, melyben a 340 ezerből álló császári királyi hadsereg fentartására 2,040.000 mérő rozsot stb. ajánlanak föl: »pro intentione 340 millium exercitus cesareo regii«. A törvény-cikk tehát nem »hadseregről«, hanem »császári királyi

hadseregről« szól s ebben benne foglaltatnak a magyar ezredek is.

»Tekintse végig akárki — így szól Deák — e törvényeket s országgyűlési iratokat: látni fogja, hogy *teljesen önálló, független, külön magyar hadsereg létezésének nyoma sincs azokban*; sőt még az 1848-iki törvények is említik ugyan e szót »magyar hadsereg«, *de arról, mint önálló, független, külön hadseregről schol nem rendelkeznek.*

S hivatkozom — így végzi Deák — a t. ház tagjaira, hogy ilyen önálló, független, *külön magyar hadsereg 1848-ban is csak akkor jött tényleg létre, mikor seregeink nem a practica sanctio értelmében ő Felsége seregeivel együtt, hanem ellenük küzdöttek.*«

Deák ezen közjogi fejtegetéseit azzal végzi, hogy ily teljesen önálló, független, külön hadsereget az ország rendei azért nem sürgettek, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönzött, független és önálló hadsereggel sem a hazát, sem ő Felsége trónját s többi országait a practica sanctio értelmében megvédeni nem lehetett volna.

* * *

Deák e szerint még azt is megmagyarázza, hogy miért nem igyekeztünk a gyakorlatban s nem az eszmékben különvált hadsereg létesítésére? Ugyanazért, a miért Deák s gróf Andrássy, mindkettő híressé vált beszédeiben kimutatta, hogy a kétségtelen nemzeti jog érvényesítése czélszerűségi szempontokból maradt el, mert különvált hadsereggel nem lehetett volna a practica sanctio alapján vállalt kötelezettséget nézetük szerint eléggé megfelelő eréllyel teljesíteni.

A tények és hatalmas nyilatkozatok ez özöne után lehet-e az állítólag elsikkasztott, önálló magyar hadsereget éppen az én csekély személyemen keresni? És éppen én rajtam, a ki a nemzet jogát az önálló hadsereghez nemcsak soha kétségbe nem vontam, hanem éppen én voltam az, a ki a nemzet jogát tán még egy hatalmas, új érveléssel is megtámogattam.

Éppen rajtam, a ki talán első voltam annak kimutatásában, hogy még a hadi felségjog is nemzeti eredetű s átruházott jellege félre nem ismerhető. Éppen én rajtam, a ki konstatálva a tényeket, a miket különben Deák, Andrássy, sőt a szélsőbal nem egy kutatója is konstatál, hogy tudniillik a gyakorlatban nem volt meg az önálló hadsereg, a Corpus juris-ban igenis kimutattam a nemzet jogát az önálló hadsereghez.

E jogról különben ismét szólni fogok további fejtegetéseimben.

De mielőtt e fejezettel végeznék, meg kell koczkáztatnom azon kérdés fölvetését, vajjon nincs-e ebben a mozgalmas és régi idő óta tartó hadsereg-vitában valamely félreértés? Oly félreértés, mely, ha megszűnik, megszűnik egyszersmind maga a vitatkozás.

Deák hiveinek és a függetlenségi pártnak a tulajdonképp való főtétele nézve nincs nézeteltérésük. Azon főtétele nézve, hogy a nemzetnek elvitathatatlan joga van az önálló hadsereghez. A különbség a két tábor közt az: vajjon volt-e *tényleg* különálló és önálló hadseregünk Deák alkotása előtt? Deák fennebb idézett beszédében azt állítja, hogy nem volt. Még dicső 1848-iki szabadságharcunk alatt is csak akkor volt a nemzetnek önálló hadserege, a midőn a korona és az ország hadai nem egymás mellett, hanem egymás ellen harcoltak. A félreértés, úgy látszik, az exercitus hungaricus

tekintetében forog fenn, úgy ennek önállóságára, mint katonai értékére nézve.

Deák és követői azt az u. n. magyar hadsereget, mint már fejtegettem, nem tartották és nem tartják különálló magyar hadseregnek, hanem pusztán oly magyar hadcsapatoknak, melyekből hiányzott a különálló jelleg, habár e csapatok nemzeti jellege koronként megvolt. E nemzeti jelleghez az ország kétségkívül jogot formált s a jogot a bécsi kormány erőszakosságai meg nem szüntethették. A függetlenségi párton sokan ellenben ezt a hadsereget, vagy annak 48-iki fejleményét — mint Szederkényi is — valóságos magyar önálló hadseregnek tartották és tartják. Avagy azt azonosítják dicső honvédhadseregünkkel, melyre Deák fönnebbi szavai vonatkoznak s melynek külömbségét munkáimban kifejtettem. (Utalok különösen az 1848-diki hadi állapotok tekintetében, a »Függelék«-ben közölt 1868. véderővitára. Főleg pedig *Perczel Mór* és gr. *Andrássy Gyula* beszédére.) De az előadottak alapján, azt hiszem, helytelen egy mindenestre vitás tény alapjára helyezni a nemzet jogát. Különösen akkor, a midőn az elv maga nem vitás, t. i. a nemzet joga az önálló hadsereghez s midőn ekképp egy hosszú és áldatlan vitát ki lehetne küszöbölni köz- és pártéletünkben.

Mondanom sem kell, hogy a közjogi ellenzék e mellett támadhatja a nemzeti jogok lekötését s a lekötés czélszerűségét bírálva, követelheti az önálló hadsereget.

V.

Lekötött nemzeti jogok.

A jogátruházások és joglekötések szorosan bele tartoznak a magyar közjog rendszerébe. Ezen rendszeren, mint eddigi fejtegetéseim is kimutatták s kimutattam több más közjogi munkámban, át- és átszövődik a jogátruházás és joglekötés fonálszála.

De az átruházás mindig csak a koronára történik és történik. A joglekötés is mindig és kizárólag csak a koronára vonatkozik. Az idők változtával az átruházott jogok némelyike visszakerült a nemzethez, s a lekötött jogok fölszabadultak.

A korona s a nemzet közti jogviszony oka a jelen-ségnek s okát képezték egyszersmind a főnforgó gyakorlati viszonyok. A koronára hol több, hol kevesebb jogot ruházott a nemzet, a szerint, a mint ezt a viszonyok követelték. Ugyancsak a viszonyok átalakultával újra igénybe vette a nemzet a koronára ruházott jogait.

Deák Ferencz alkotása, a dualizmus, vagy egész világosan az 1867: XII. t.-cikk igen lényeges nemzeti jogokat kötött le. Lekötötte a külügyet és a hadügyet. De nem adta fel a nemzetnek ezekre vonatkozó jogait; mert a joglekötés még nem jogfeladás.

Nem jogfeladás, különösen azon alakban, a mint az Deák alkotásában jelentkezik.

Mind a külügyet, mind a hadügyet csak a szükségesség és a czélszerűség követelésének mérvéig, tehát nem teljesen kötötte le Deák Ferencz. Az 1867 : XII. t.-czikk 8-ik szakasza szerint csak azon külügyek vannak lekötve, a melyek a monarchia mind a két államát érintik. A speciális magyar külügyeket Deák alkotása szerint is megtartotta a nemzet. Csak a reprezentációt végzi a közös orgánum : a külügyminiszter. A hadügy közössége mellett teljesen megmaradt a nemzeti jogkörben a vér- és pénzádó. Továbbá hadiszervezetünk nemzeti intézménye : a magyar honvédség. E jellege bizonyára vitatlanabb, mint volt a régi magyar katonaságé, a magyar ezredeké.

Második főismérve Deák alkotásában a nemzeti jogok lekötésének, hogy a lekötés nem örök időre s nem harmadik faktor irányában történt. A nemzet királyával egyezett meg a közös intézmények iránt s ezek közös jellegét ugyancsak királyával egyetértve meg is szüntetheti. Az ugynevezett harmadik faktornak, Ausztriának, ebbe semmi beleszólása nem lenne.

Az idevonatkozó vita már a nyolczvanas évek végén s a kilenczvenes évek kezdetén véget ért azon kétségbevonhatlan eredménnyel, hogy nincs örök törvény s nincs harmadik faktor. Közjogilag ma már vitatlan, hogy a nemzet királyával egyetértve megcsinálhatja a külön magyar hadügyet és külügyet.

A harmadik jellegzetes vonás Deák joglekötésénél az, hogy növelte az alkotmányos garanciákat. Növelte a külügynél és hadügynél egyaránt.

A külügy, mint Deák még 1848-ra is kimutatja, átruházott felségjogot képezett, melyre az országnak

csak a felség személye mellé rendelt miniszter által volt befolyása. Most kettős befolyással rendelkezik a nemzet. Egyik befolyását gyakorolja a delegáció által közvetve. A másikat közvetlenül a parlamentben. A miniszterelnök s így az egész kabinet felelős a külügyek helyes vezetéséért.

A hadügyekre is kettős befolyást gyakorol a nemzet. Közvetlen befolyást a pénz- és véradó megszavazása által, közvetett befolyást a delegációban. Sőt paradoxonnak látszik, de mégis igaz lényegét rejt az állítás, hogy a magyar király a magyar nemzettől nyert jogok alapján parancsol a közös hadseregnek is.

Ime, így kötötte le Deák Ferencz a nemzet jogait. Így tartalmaz jogföladást a dualizmus!

* * *

Ez eszmemenetet ismételten kifejtettem munkáimban. Legutóbb is következőleg foglaltam ezt össze:

Évtizedeken át tartó parlamenti és publicisztikai harc kimutatta, hogy az 1867-iki alkotás nem adott fel nemzeti jogokat. E harczból a jelen sorok írója kivette a maga részét s minden munkájában, vagy helyesebben vita-iratában igyekezett kimutatni, hogy egyetlenegy korszakban sem történt állami és nemzeti jogokról való lemondás. Jogok lekötése igenis történt. A nemzetet megillető jogok igénybe nem vétele hosszú korszakokon át szintén végbement, az erőszak véres, vagy vértelen műveiről nem is szólva. De alkotmányunk éltető és fentartó szelleme gyanánt egész törvénytárunkat betölti a jogok fentartásának csodálatos rendszere. Különbözhetett a nemzeti és állami jogok gyakorlata tekintetében régi alkotmányunk a 48-iki nagy átalakulástól, vagy a 67-iki kiegyezéstől. A diétai, vagy a parlamenti rend-

szer más és más korszakot képviselhettek, vagy képviselhetnek. A századokon át tartó gravámenező politika jelenthette az idegen hatalomnak a nemzeti jogokba való folytonos belenyulását s a nemzetnek ez ellen való tiltakozását. De egy egészen bizonyos s ez az, hogy alkotmányunk lényege minden korszakban ugyanaz volt. Az a lényeg, hogy Magyarország független és semmi másnak alá nem rendelt szabad állam. Közjogunkban, habár nem is mindig a törvénytelen gyakorlatban, állandóan létezett és létezik a magyar állami szuverénitás. Létezik a dualizmusban is és Deák Ferencz alkotása e szilárd és állandó alapon épült fel.

Bizonyos lényeges jogok lekötése azonban megtevesztett még jóhiszemű alkotmánymagyarázókat is.

A külügy és hadügy lényeges alkotó eleme az állami szuverénitásnak. A mely állam külügyi és hadügyi szuverénitását más államra bizná és e jogokról lemondana, megszűnnék államnak lenni. Magyarország hosszú időközön át nem gyakorolta befolyását a külügyekre, nemzeti véderejére is minduntalan rátette kezét a hatalom. De sohasem mondott le akár a külügyek, akár a hadügyek nemzeti intézéséről. És nem mondott le 1867-ben sem az önálló hadsereghez való jogáról.

A joglekötés egészen más, mint a jogfeladás. Magyarország Deák Ferencz alkotása által magyarázva, illetőleg kiegészítve, a *pragmatica sanctio*-t létesítette, a közös védelmet a közös hadsereg alakjában és közössé tette a külügyeket, mint a kölcsönös védelem eszközét. Ekképp tehát vitális jogokat kötött le, de nem idegen állam irányában, hanem csakis a magyar koronával való meg egyezésképpen. Nem szerződött Ausztriával a közös ügyekre nézve, hanem törvényt alkotott saját királyával. Harmadik faktor tehát nincs s ennek kimutatása képezte

e sorok írójának egyik főtürekvését. Az 1867-iki törvényalkotások nem jelentik államiságunk letörését, hanem a nemzet akaratából s a dinasztia és a monarchia közös védelme céljából létesített joglekötést. De oly joglekötést, mely a korona és a nemzet összhangzó akarata következtében változhat s a közös védelem, valamint annak eszköze átalakulhat.

A nemzeti és koronajogoknak ez egészen speciális magyar rendszere segítségével lehetett és lehet bizonyítani a magyar állam függetlenségét és szuverénitását minden korszakban. Éppen Lustkandl tanával szemben hegyeztem ki a nemzeti és koronajogok e rendszerét.

Az állami szuverénitásnak akár a külügyi, akár a hadügyi szférában a korona által való gyakorlása egészen más színben tűnik fel, ha a gyakorolt jogok nemzeti eredete és átruházott jellege világosan feltárul. És különösen akkor, ha közjogi axióma gyanánt lép fel ama tétel, hogy az állam-szuverénitási jogokat sem elbirtokolni, sem elévíteni nem lehet. Az állami attribútumokat csak a nyílt lemondás szüntetheti meg. Az átruházás, vagy a nem gyakorlás, pláne a jogok fentartása mellett, e gyászos eredményt egyáltalán nem idézi fel.

Szinte évről-évre és tételről-tételre kimutatható, hogy a magyar nemzet lényeges jogok átruházása, vagy lekötése mellett, mindig fenn akarta tartani államiságát s ennek szuverénitását. Az átruházott jogok tekintetében itt-ott tán lehetett a multban homály s a nemzeti ellenőrzés szempontjából lehetett igen lényeges hiány. Ám éppen Deák alkotása mind a két tekintetben kimagaslik. Ugy a külügyek, mint a hadügyek tekintetében az ellenőrzést létesítette a mellett, hogy a jogátruházást világossá tette.

A parlamentben és a sajtóban lojális fegyverekkel egész jogosan küzdhet azon felfogás, hogy Magyarország külügyét és hadügyét egészen önállóvá kell tenni s hogy a *pragmatica sanctio*-ban megállapított kölcsönös védelem külön magyar hadsereggel is gyakorolható. E kérdésben a nagy ütközet megvívott; Deák, Andrassy és más nagyok vettek részt a küzdelemben. A czélszerűség vezette az ország sorsának intézőit s így jöttek létre a közös intézmények. Ez intézmények mellett azonban mindenütt jelentkezik a nemzeti eszme, a törvényben is megjelölt külön magyar külügyek s nemzeti katonaságunk, a honvédség által. De maguk a közös intézmények sem rombolták le államiságunkat és önrendelkezési jogunkat. A magyar alkotmány nem csonka alkotmány, mint Deák alkotásának nem egy hazai ellensége hirdeti. Magyarország nem a birodalomba beillesztett valamely tartományféle állam, mint a Grivisiçhek s a Lajtán tul olykor megnyilatkozó utódaik képzelik és hirdetik. A magyar alkotmány az állami és nemzeti szuverénitáson épült fel. A magyar állam valóságos állam s a magyar nemzet valóságos nemzet. A jogoknak a czélszerűség okozta lekötése nem egyértelmű a nemzeti jogok feladásával. A lekötöttség beláthatatlan időkre tartós maradhat, mert a formáknál is tartósabb a lényeg s a lényeg az, hogy a monarchia két állama az azonos uralkodó alatt egymás kölcsönös védelmére van utalva. De a magyar szuverénitás garanciáját teljesen megadja ama tény, hogy a magyar nemzet a parancsoló viszonyok hatása alatt királyával, tehát nem idegen állammal megegyezhetett czélszerűségi szempontból jogok lekötése iránt, de más viszonyok közt ismét megegyezhetik ugyancsak királyával a lekötöttség átalakítása és módosítása tekintetében.

Ebben csucsosodik ki a magyar közjog és történeti fejlődés végeredménye. Közjogunk nem gátja nemzeti fejlődésünknek. Ebben megegyezhet velünk minden rajtunk tulmenő politikai felfogás, habár mi a dualizmushoz, Deák Ferencz művéhez, a legerősebben ragaszkodunk. Harczainkat ne komplikáljuk azzal, hogy a dolgok eredeténél kezdjük újra vitatkozásunkat. Hosszu küzdelmeink idején leszámoltunk a mult századokkal és azok szellemével. Nézeteink leszűrődtek, habár tán ellentétes pólusokon, a külügyekre és a hadügyekre gyakorolt régi befolyásról. Részemről igyekeztem megvédelmezni állami szuverénitását a multban is. De, hogy ezt sikerrel tehessem, az átruházott felségjogok egész rendszerét kellett kifejtenem. Valóban, midőn a külügyi és hadügyi intézmények nemzeti jellege tényleg és nem jogilag megszűnni látszott, a nemzeti jogok meg nem tartott törvényeinkben s a koronára ruházott jogok által éltek tovább. A magyar külügyi és hadügyi szuverénitás ekkor a jogfentartás s az átruházott koronajogok alakjában létezett. Ám ennek daczára különböző hitben lehetünk a külügyek intézésének, valamint a magyar véderőnek multjára nézve. De megczáfolhatlan bizonyossággal mondhatjuk el, mi, Deák alkotásának védői, hogy a 67-iki kiegyezés által a nemzet nem veszített jogokat. Nem veszített a multban sem. Deák alkotása számos erős garanciával látta el nem egy nemzeti érdekünket.

Bizonyos, hogy a dualizmus is ezredéves alkotmányunk szellemében épült fel. Egyrészt a jogátruházás, másrészt a jogfentartás szellemében. Hadi felségjogokat ruházott a koronára a vezérlet és vezénylet fogalomkörében s az 1867: XII. t.-cikk fentartotta a »magyar hadsereg« kifejezését. E kifejezés későbbi védtörvényeinkben elmosódott, de maga a jog nem. Ennek lényege, a

nemzet joga a hadügyek és a külügyek önálló intézéséhez, benne van Deák alkotásának betűjében és szellemében, habár a nemzet az 1867: XII. t.-cikk által királlyal megegyezett a közös védelem iránt.

A »magyar hadsereg, illetőleg a magyar ezredek« kiegyezésének 1868 után bekövetkezett sorsáról részletesebb felvilágosítást ad a Függelék azon fejezete, mely az 1868-iki véderővitáról és a védszervezet átalakulásáról szól.

VI.

A közjogot vagy a nemzetet kell-e fejleszteniünk.

Célzatos és nem célzatos félremagyarázásokkal szemben két előleges kijelentést kell tennem. Az első az, hogy e fejezetben fölvetett kényes természetű, sőt esetleg utópisztikus problémákat, csakis példák gyanánt hoztam fel annak bizonyítására, hogy még e problémák is megoldhatók a nélkül, hogy alkotmányunk egységét meg kellene bontanunk, vagy azt előre, avagy hátra kellene igazítanunk. A másik az, hogy nem a dualizmus fejlesztésének rég letárgyalt kérdéséről szólok. Annál kevésbé foglalkozom a volt nemzeti párt és a szabad-
elvű párt ide vonatkozó hosszú küzdelmével. A párt-
szempontokat mellőzve, a magyar alkotmány egységének magas piedesztálján szemlélem a kérdést.

Ausztriához csak a perszonál-unió egy sajátságos neve köti Magyarországot. Azon perszonál-unió, mely Deák alkotása szerint közös intézményekkel bír. E közös intézmények világosan következnek a *pragmatica sanction*-ból s a kölcsönös védelem célszerű berendezéséből.

A perszonál-unió e sajátságos neve a közös intézményekkel együtt beláthatatlan időig eltarthat. Hogy mi történik a beláthatóság horizontján túl, arra nem

vethet ügyet, a ki a pozitív szükségletek számára készít intézményeket. Viszont azonban a politikában, értve ez alatt az európai helyzetet is, gyors változások történhetnek. A mai igények holnap más igényeknek adhatnak helyet. És akkor a közös intézmények is átalakulhatnak.

Ha azon váratlan tény bekövetkeznék, hogy a közös intézményeket fentartani nem lehetne, akkor beállhatna az az eset, hogy a *pragmatica sanctio*-ban megjelölt kölcsönös védelem nem közös, hanem külön szervek által eszközöltetnék. Vagyis a kölcsönös védelem szolgáltatásban különálló magyar hadsereg s különálló külügy állna.

Mondanom sem kell, hogy ezt csak eshetőség gyanánt hozom fel annak bebizonyítására, hogy még ez esetben is benne rejlenék a megoldás kulcsa a magyar alkotmányban. És az alkotmány lényege akkor sem szenvedne gyökeres átalakítást. És pedig azért, *mert a külön hadsereg és külügy lekötött alakban benne van alkotmányunkban*. Közjogilag helytelen tehát azon kifejezés, hogy ez esetben, a perszonál-unióra térnénk vissza oly értelemben, mintha most nem volnánk a perszonál-unió állapotában. Közjogunk egységét a perszonál-unió kérdése is bizonyítja. A perszonál-uniót rendezte maga a *pragmatica sanctio*, kimondva az uralkodóház azonosságát mellett a teljes függetlenséget, de egyszersmind az egyttbirtoklást s a kölcsönös védelmet. E kölcsönös védelem gyakorlásának módját nem irta körül. Lehetett s lehet azt gyakorolni külön nagy közös intézményekkel, de azért a *pragmatica sanctio*-ban konstruált sajátos jellegű perszonál-unió ugyanaz marad lényegében. A kölcsönös védelem két módjának a czélszerűség szerint való eldöntése nem alterálja a perszonál-unió fogalmi és jogi tartalmát. Deák a közös intézmények által akarta gya-

koroltatni a kölcsönös védelmet. De a mondottakhoz képest a perszonál-unió természetét meg nem változtatta.

Ily értelemben mondom tehát, hogy közjogilag helytelen azon tétel, hogy a közös intézmények felbontása következtében a perszonál-unióra térünk vissza, mert hisz ez intézmények daczára, a perszonál-unió állapotában vagyunk.

És van egy más módja is az átalakulásnak, a mely bekövetkezhetik. És bekövetkezhetik a közös intézmények fenmaradása mellett. *Ez a magyar hatalmi tulsuly a monarchia és a dualizmus keretében.* Ez ugyan már inkább politika, mint közjog, de közjogilag is megindokolható. Erről alább szólok.

Előbb azonban ki kell mutatnom azon, szintén inkább politikai, mint közjogi révedezés lehetetlenségét, mely a magyar nemzeti abszolutizmus eszmekörében forog bizonytalan fényével és homályával.

Az első pillanatra úgy látszik, mintha a magyar közjog különösen alkalmas volna nemzeti abszolutizmus létesítésére. A jogoknak a koronára való ruházása utal e lehetőségre. Ha ugyanis igen lényeges jogokat átruházhat és átruházhatott a nemzet a koronára, átruházhatná esetleg rendkívüli nagy célok miatt az összes alkotmányos jogokat. Átruházhatná rövid, vagy éppen hosszabb időre.

A magyar alkotmány lényege azonban tiltakozik ez okoskodás ellen. A nemzet nem gondolt, vagy helyesebben nem aljasodott el soha annyira, hogy erre gondoljon. Nem gondolt a nemzeti királyság legfényesebb korszakaiban sem. A nemesség középkori elsatnyulása koronkint a hadijog terén is nagy fölhatalmazásokat adott a koronának, de a vér- és pénzadó ügyét sohasem s egy pillanatra sem bizta a koronára. E leglénye-

gesebb jogok alkotmányos s utóbb parlamenti gyakorlása hozzá volt nőve a nemzet lelkéhez. És ez vala szerencséje. Mindazon népek, a melyek a középkorban a nemzeti királyság irányában föladták jogaikat, vagy ezeket kivívni nem tudták, elvesztették alkotmányos érzéküket s többé nem képesek alkotmányos kormányzatra, ekképp a parlamentárizmusra sem.

Még nagyobb baj, hogy a századokon át tartó czentralizáció s a társadalom lenyűgözése dekadenciába sodorta őket, mint dekadenciára jutottak a latin fajok s különösen a franczia. Ugyanigy jár a magyar nemzet is, ha a középkori nemzeti királyság alatt alkotmányos garanciáit feladva, nemzeti abszolutizmusba süllyed. Ellenben, hogy alkotmányos garanciáit, a koronával való egysége mellett, hiven megőrizte minden korban, létesült tüneményes jogfejlődése. Ekképp jött létre azon egyedülálló tünemény, hogy a magyar parlamentárizmus ezredéves és folytonos önkormányzat alapján épült föl.

Ezt a parlamentárizmust egy ezredévre visszanyúló gyökereivel együtt megvédelmeztük a hatalom minden tulkapása ellen. Meg kell azt védelmeznünk a belső elernyedés minden tünetével szemben is. Meg kell védelmeznünk önmagunk és szenvedélyeink ellen, nehogy tulzások által lejárassuk azt. De meg kell védelmeznünk a decompositio jelenségeivel esetleg föllépő nemzetiségi törekvésekkel szemben is.

A föderálizmust, mint már fejtegettem, kizárja a magyar közjog, a korona és nemzet teljes egysége miatt. Ugyanezt azonban kizárja a parlamentárizmus is.

A magyar parlamentárizmus éppen alapelve miatt nemcsak a föderálizmust zárja ki, hanem még a nemzetiségi velleitások megnyilvánulását is.

A magyar parlamentárizmus a teljes nemzeti egység alapján épült fel, abban tehát nincs helye senkinek és semminek, a ki, vagy a mi a teljes nemzeti egység megbontására törekednék. E közjogi alapelvhez kell szabnunk törvényeinket. A kuriai biráskodásról szóló törvény elmulasztotta a nullitás erejével megfelelő mérvben sujtani a nemzetiségi izgatást. És az összeférhetetlenségi törvény nem gondoskodott arról, hogy mandátumát veszítse azon képviselő, a ki nemzeti egységünk megtörésére dolgozik a parlamenten *kivül*. A parlamenti szólás-szabadság természetesen nem érinthető.

Ausztriáról nem is szólva, Anglia példáján okuljunk, mely a legtulzóbb parlamenti erőszak daczára sem bir az ir képviselőkkel. Ha az irek mellett volnának nemzeti öntudattal telített skót képviselők, az angol parlamentárizmusnak vége lenne.

A magyar alkotmány a nemzeti eszme zárt egységének alapján épült ugyan fel, de nem zárja ki a hatalmi terjeszkedést. Nem zárta ki a multban, névszerint a középkorban s nem zárná ki jövőre, ha állami érdekünk követelné. A koronának, illetőleg kormánynak adott felhatalmazások alapján lehetne kormányozni a hatalmi körünkbe vont országokat. Hiszen Bosznia szintén az 1880-iki közjogilag különben nem korrekt formájú felhatalmazás alapján nyeri kormányzását. Bosznia kormányzásába a magyar kormány az 1880: VI. t.-cikk által foly be s Kállay Béni szerencsés kezű igazgatása e törvényczikkkel áll kapcsolatban.

Lehetne kormányozni tartományokat, közösség nem létének esetén, pusztán a magyar királynak, illetőleg kormánynak adott felhatalmazás alapján is. Ekkép a Mohács előtti magyar hatalom visszaállitható volna közjogunk széles területén.

Azért megyek a legnagyobb végletig, hogy megmutassam, hogy alkotmányunknak nincs szüksége a fejlesztésre. Ellenben igenis a *nemzet* az, a melynek igen nagy fejlesztésre van szüksége.

Alkotmányunk bevégzett egész. Nemzetünk nem az. Közjogunk teljes, nemzetünk hiányos. Alkotmányunk befejezte evolúcióját, nemzetünk — még nem. Közjogunk erős, de nemzetünk aránylag gyöngé. Isten csodája, hogy a mohácsi katasztrófára következő szörnyűséges három századot nemzetünk elviselhette. Csak úgy viselhette el, hogy dinasztikus és vallási ellentétei mellett nem voltak még faji ellentétei is. Alkotmányunk egysége itt is csodát tett. A nemesség egysége a legteljesebb nemzetegységet alkotta. A faji ellentétek korszaka azonban megmutatta, hogy a magyarság kevés számú nagy feladatainak hordozására. Kisebbségben volt nemcsak Szent István birodalmában, hanem a szorosabb értelemben vett Magyarországon is. Gyors szaporodása azonban segítségére jött. Az asszimiláció is támogatta. Kifejlődhetik annyira, hogy megalapíthatja a magyar nemzeti államot. Sőt a Közép-Dunánál oly hatalmas nemzet- és államalakulást hozhat létre, hogy nagy európai hivatást tölthet be.

Munkáim során számtalanszor utaltam ama körülményre, hogy a magyar nemzet a világesemények országutja mellett szükségképp vagy nagygyá lesz, vagy össze-törik az események.

Ebből tehát következik, hogy nagygyá kell lennie. És lehet azzá. Lehet pedig a dualizmus keretében a közös intézmények mellett is.

És itt térek vissza a magyar hatalmi tulsulyra a monarchia keretében. A korona átruházott jogait a közös intézmények irányában a magyar uemzeti aspirációknak megfelelően alkalmazhatja. És ez lehetséges a korona

kettős jogköre mellett is. Sőt szinte önként következik az azonos uralkodó kettős jogköréből.

Ez a két jogkör lényegileg különbözik egymástól s elméletileg össze nem zavarható. A magyar korona jogainak forrása a nemzet. E jogok tehát elidegeníthetlenség s másra, mint a magyar királyra át nem ruházhatók. Ekképp az osztrák császárra sem.

Az osztrák császár jogkörének forrása az osztrák császári korona. Rendelkezik vele az osztrák uralkodó s így megegyezhetik a magyar királlyal s pedig jogérvényesen.

Három századon át az ellenkező történt. Majd mindig a magyar király egyezett meg Ausztria uralkodójával a magyar nemzeti jogok rovására. A megegyezések eme sorozata azonban törvénytelen és jogtalan volt a már mondott okoknál fogva. Jogrendszer abból sohasem következhetett.

Ha ellenben az osztrák császár egyeznék meg a magyar királlyal, a magyar nemzeti jogok javára, ez közjogilag érvényes lenne a két impérium természete miatt. És akkor mily képet mutatnának a közös intézmények: a külügy és a hadügy! Mily értelmet nyerne azon közjogi tétel, hogy az uralkodó a magyar nemzet-től nyert jogai alapján parancsol a közös hadseregnek!

Ime, közjogunkban nincs semmi gátja a nemzeti nagyságnak és fejlődésnek.

A régi gravámenező politikának sem célja, sem értelme. Deák és alkotása, valamint a követői elleni támadások jogosulatlanok.

A ki nagy és hatalmas Magyarországot akar, az törekedjék létesíteni a nagy és hatalmas magyar nemzetet. A savanyu elégedetlenség s a kesergő panasz ezt a nemzetet nem fogja létesíteni. Ellenben igenis létesít-

heti a nagy és hatalmas magyar nemzetet a komoly akarat és szünetet nem ismerő munka. Mert ez a nagy magyar nemzet tényleg létesíthető.

De nem közjogi vitatkozással, hanem népesedési, gazdasági és kulturai eszközökkel. Ha nemzeti megszilárdulásunk *ezen* eszközeivel annyit törődtünk volna, mint a többnyire meddő közjogi viszálykodással, létünk eddig már régen biztosítva volna a nemzet megnövekedett erői által.

VII.

Nagy magyar nemzet.

Ez a nemzet, a nagy és hatalmas magyar nemzet nemcsak létesíthető, hanem szemünk láttára létesül.

Ennek a nagyszerű etnikai és kulturai kibontakozásnak törvényeit és további fejleményeit kutatom évek hosszú sorozata óta. Munkáimban még a határidőt is megjelöltem. Megjelöltem annyiban, hogy ha az eddigi föltételek állandóan fenmaradnak s a nemzeti munka következetes lesz, a magyar nemzet eljut a nagyság előcsarnokába, valamivel már korábban, mint a jelen század közepe elkövetkezik. *Ekképp csak valamivel több idő alatt, mint a mennyit 1867 óta közjogi vitatkozásokra fordítottunk.*

A nemzetek számbeli kiterjedésre nézve két törvény hatása alatt alakulnak és fejlődnek. Egyik a faji terjeszkedő képesség, a másik az asszimiláció.

A mi nemzet-alakulásunkra az utóbbi is hat. A magyarság asszimiláló erővel szintén bír. De korántsem akkora hatványban, mint a minőt képez faji terjeszkedőképessége. Az iskola s a kultura különösen a városokban s a vegyes vidékeken nagy eredményeket érhet el, több, mint ellensúlyozhatja a nemzetiségi vidéken tapasztalható veszteségeinket. A nemzetalkotó főtenyező azonban fajunk propagatív képessége.

E részben a meg-megújuló statisztikai felvételek elég világosan beszélnek. Szabadságharczunk óta a magyar faj megkétszereződött, sőt a legutóbbi felvételek szerint a kétszerest is meghaladta. S ha csupán azokat az adatokat vesszük figyelembe, a melyek a hivatalos népszámlálás óta állanak rendelkezésünkre, állandóan azt az eredményt látjuk, hogy a magyarság számbelileg és szaporodási arány tekintetében jelentékenyen felülmúlja a Magyarországon élő egyes nemzetiségeket, sőt az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a *magyarság 51·4⁰/₀-kal abszolút többségre is jutott.*

Szemünk láttára nyilatkozik meg tehát a magyar faj expanzív ereje. A 90-es években a Dunántul s az Alföldön stagnálás mutatkozott ugyan a születések százalékában. De még akkor is a magyar faj születési arányai sokkal magasabbak voltak a nemzetiségek születési arányainál. Azóta a magyarság születési aránya némileg, de főleg a halálozási arány javult s csak ennek köszönhető, hogy a magyarság az 1890-ik évi 48·5⁰/₀-ról 1900-ban 51·4⁰/₀-ra emelkedett. A magyarság térfoglalása tehát kétségbevonhatatlan s e meglepő nagy fejlődési arányok a magyar faj szaporodási fölényét a nemzetiségekre nézve szinte lesujtatóvá teszik. A statisztikai adatok az 1900. évről konstatálják, hogy a magyar anyanyelvűek számának emelkedésével a németek számaránya ugyan-ezen idő alatt 13·1⁰/₀-ról 11·8⁰/₀-ra, a tótoké 12·5⁰/₀-ról 11·9⁰/₀-ra, az oláhoké 17·1⁰/₀-ról 16·7⁰/₀-ra szállt.

Hogy a magyarságnak ez a szaporodása nem annyira az asszimiláció által történt, hanem a propagatív képesség folytán, arra erős bizonyságunk az a körülmény, hogy népünk megnövekedése főleg a magyar faj lakta vidéken történt. Ezt bizonyítják az alábbi hiteles adatok :

Sorsz.	Országrészek	100 lélekre esett magyar	
		1890.	1900.
1.	Dunabалpart	27·6	29·3
2.	Dunajobbpart	68·5	70·0
3.	Duna-Tisza-köze	73·3	77·3
4.	Tiszajobbpart	45·0	49·1
5.	Tiszabалpart	59·2	60·9
6.	Tisza-Maros-szöge	17·3	19·8
7.	Erdély	31·0	32·9

Ez adatok szerint a magyarság előrehaladása általános és fokozatos.

Sőt még ott is, a hol, mint Erdélyben, a nemzeti-ségek befolyása folytán a 90-es évek alatt 1890-től 1897-ig csak fél százalékot tett a magyarság előrehaladása, a legutóbbi népszámlálás szerint 1890-től 1900-ig a növekedés 1·9 százalékot tett ki. Hátha még hatalmas erdélyi akciózt fejtünk ki telepítés, ipar s földbirtokvásárlások által. Különösen hogyha lehetőségessé tesszük magyar pénztintézetek versenyzését a szász és oláh pénztintézetekkel s főleg az Albinával. Megmérhetetlen szűgyenünk, hogy az oláhok és szászok erélyesebb gazdasági akciózt képesek kifejteni mint mi. A mult évben a székely kongresszus-hoz intézett nyílt levelemben kimutattam, hogy az oláhok és szászok valóstíják meg ellenünk azt a programmot, a melyet a folyamvölgyek magyar megszállása tekintetében a mi számunkra dolgoztam ki. A legsürgösebb feladat, mely minden egyebet megelőz, *az állami pénztár-feleslegek segítségével, olcsó pénz előteremtése földvásárlások céljára Erdélyben.* Ezt sürgettem a minap és sürgetem újra. És akkor még gyorsabban fog Erdély magyar lakossága megszaporodni. Egyszersmind kifejlődik és megszilárdul a Székelyföld.

A felsorolt adatokból próbáljuk megkonstruálni a jövőendő félszázad fejlődésének képét. Már régibb munkáimban utaltam a többi európai nemzetek számarányaira, a melyből azt a következtetést vontam le, hogy 65—70 perczent az az arány, a melyet a nemzeti egység biztosítékául lehet tekinteni. Kifejtettem, hogy 65—70 perczent magyarság mindenütt elég volna nemcsak a faji szupremácia biztosítására, hanem a nemzeti állam minden következményének érvényesítésére. *Elég volna különösen akkor, midőn e számbeli fölényt kiegészítik a politikai, kulturai és gazdasági vezértulajdonságok.*

Elérhető-e és mikorra ez a számarány? Ez két föltételtől függ. Az egyik meg van: ez a vázoltam erős propagatív erő. Ezt konzerválni és lehetőleg fejleszteni kell s ehhez szükséges a második feltétel: a megfelelő birtokpolitika. Előző munkáimban kifejtettem, hogy a magyar faj szaporodásának fentartása okvetlenül megköveteli a birtokviszonyok átalakulását, vagyis azt, hogy a kötött birtok az Alföldön és a Dunántul tért adjon népünk fejlődése számára. Különösen szükséges, hogy az alföldi és részben a dunántuli hitbizományok egyrésze természetellenes helyéről, a rónák szántóföldjeiről, természetes régiójukba, az erdő- és bányagazdaság körébe költözzenek át. A magyarság régiója, kevés kivétellel, összeesik a nagy és a kötött birtok régiójával. Az erdő-koszoruzta hérczrégiók pedig többnyire nemzetiségi vidékek. A nagybirtok, főleg a kötött nagybirtok, mindenütt a világon gátja a nép terjeszkedésének s különösen gátja a síkföldön, mint az Alföld és Dunántul, a mely legal- kalmasabb a kis- és középbirtok terjeszkedése számára. A helytelen beosztás és elhelyezkedés némi megigazítása tág kaput nyit a magyarság terjeszkedése előtt. Biztató jeleket látok, hogy ezek az eszmék hovatovább meg-

hódítják hazánk vezető férfait. Sikföldön a parcellázás és telepítés s a hegyvidéken erdőgazdaságok vásárlása s ily módon, a birtokcsere révén, a latifundiumok egy részének áthelyezése a nemzetiségi régiókba, föltétlenül biztosítaná, ha felül nem mulná a magyarság mostani szaporodási arányát.

Ez az arány, a legutóbbi népszámlálás adatai szerint, 10 évi átlagban 3 százalék. Ötven év alatt tehát, e 3 százalékos minimális állandó szaporodás mellett, 15 százalékot tenne ki a magyarság szaporodása, a mi. hozzáadva a jelenlegi státushoz, az 51·4 százalékhoz, éppen kiadná azt a 65 százalékot, a mely elég volna a magyarság faji szupremáciájának biztosítására.

Az 50 évre, tehát az évszázad közepére szóló approximativ számítás szerint a magyarság a Dráván innen az ország lakosságának legalább 65%-át képezné. Mily nagy-szerű és fényes kép! Ez nem ábránd. Ha az előfeltételeket teljesítjük, létesíthető, majdan kézzelfogható való-sággal a nagy magyar nemzet kialakulása.

És ez még nem is a legnagyobb és legfényesebb eredmény, a melyet teljesen a realitás alapján elérhetünk. Ez egészen szerény s a kilenczvenes évek veszteségeit is magába foglaló számítás eredménye. Nagyobb mérvű gazdasági akció, agrikulturai és ipari akció, de főleg bátor és nagyszabású parcellázás, valamint telepítés csudákat művelhetnek. És nekünk csudákra nincs is szükségünk.

Nem igényeljük azt a csudát, a melyet Franciaország a nagy forradalom parcellázása, a későbbi iparos fellendülés kapcsán előidézett. Ennek köszöni Franciaország, hogy népe nem csak kibirta a forradalom és Napoleon vérontásait, a milliókra menő emberáldozatokat, hanem megnövekedett Európa legnagyobb népei-

nek sorában, míg végre a század közepén a faji dekadencia utolérte.

Nekünk csak arra van szükségünk, hogy a parcellázó, telepítő és iparos akció a magyarság terjeszkedését a kilenczvenedik évi népszámlálás eredményeire vigye vissza. Ekképp, hogy azon súlyos születési deficitek megszűnjenek, a melyek a kilenczvenes években fenyegető mérveket értek el. Azon deficitek, a melyeket én munkáimban előre megjósoltam, úgy, hogy a statisztikai irodalom vezérférfiai s ezek élén Vargha Gyula miniszteri tanácsos s az országos statisztikai hivatal kitűnő főnöke konstatálták a szomorú jóslat bekövetkeztét.

Az utolsó népszámlálás végeredményei így is kevés eltérést mutattak a megelőző eredményektől. Annál könnyebb gazdasági akció és egyéb eszközök segítségével visszavinni népfejlődésünket a kedvezőbb alapra. És ezen alapon, vagyis az 1890-iki népszámlálás alapján tett számításokkal kimutatható, hogy a magyarság a jelen század közepén, a szoros értelemben vett Magyarországon, 72 száztóli leend, Szent-István egész birodalmában pedig 65. Számokban kifejezve, Szent-István egész birodalma közel harmincz millió, a szoros értelemben vett Magyarország több, mint 24 millió lakossággal fog birni. És e lakosságban a magyarság több, mint 17 millió leend.

És ez egyáltalán nem vérmes számítás, mert a magyarság az eddigi tapasztalat szerint is 50 év alatt megkétszereződik. Kedvező körülmények között tehát a magyarságnak úgy abszolút, mint relativ számaránya még nagyobb leend.

Ily viszonyok közt a nemzetiségi kérdés önmagától megszűnik, vagy ártalmatlan jelentőségre esik vissza. De Ausztria irányában is más helyzete leend Magyarország-

nak és a magyarságnak. Ausztria lakosságának számát félszázadon át még nem érjük el, csak megközelítjük. Nem érjük el ennyi idő alatt, habár Magyarország lakossága gyorsabban fejlődik, mint Ausztriáé. De míg az osztrák németiség csak 11 millió leend, addig a magyarság meghaladja a 17 milliót. És mennyire elmaradnak a magyarság mögött: a csehek, osztrák-lengyelek, vagy éppen Ausztria egyéb nemzetiségei.

Hátha még a számbeli növekvést hasonló arányban támogatja a gazdasági és kulturai fejlődés. *Ha a megnövekedett magyarság a hazai fajok irányában ellentállhatatlan kulturával és gazdasági fölényvel fog birni.*

Ekkor a magyar nemzet valóban belép a nagyság előcsarnokába. Oda, a honnét az ut a népek halhatatlanságának öröklétébe vezet.

VIII.

Ferencz József és a dinastia.

A nagy nemzeti cél és eszmény csak a korona közreműködése mellett létesíthető. A koronának és a nemzetnek egynek kell lennie a nemzeti munkában, valamint egy a közjogban.

Ha a közjogi egységet a korona és nemzet politikai egysége kiegészíti, akkor a fényes eredmény kimaradhatatlan.

Ámde három század nagy ellentétet mutat. Nagy ellentétet a közjogi és a politikai egység közt. A korona és a nemzet egységesek voltak a közjogban, de nem a politikában.

Ennek oka tévedés volt. A Habsburgoknak egy világtörvény hatása alatt a Közép-Dunánál nagy és hatalmas monarchiát kellett teremteniök. Meg kellett teremteniök Magyarország által, de ők meg akarták teremteni Magyarország *ellenére*.

Ez képezte annyi baj és szerencsétlenség kútforrását. E monumentumot Ferencz József és koráról írt s egy, az alábbi idézet s különösen annak nemzeti tartalma ritkitott sorai daczára ellenem támadó vád által befeketíteni akart munkámban így adom elő:

»A Közép-Dunán okvetlen szükség volt és szükség lesz teljesen egységes és erős államra, mert ez csak úgy állhat fenn külső ellenséggel szemben, ha erős, s úgy nem bomlik szét belső bomlasztó erő következtében, ha szorosan egységes.

Minden alakja a laza szerkezetnek végzetes volna azon hatalomra, mely a Közép-Dunánál áll fenn, s melynek határain belül a három főtörzs: a latin, a germán és a szláv érintkezik, nemcsak egymással, hanem egyzsersmind a magyar fajjal. Azon fajjal, melynek sokkal hatalmasabb elődei sikertelenül kísérlették meg a Közép-Duna nagy államának megalapítását, de mely ez államot nemcsak megállapította, hanem a mohácsi vészig sikerrel fenn is tartotta.

Ekkor váltak ki élesebben a differenciák. A Habsburgok azon világtörvény hatása alatt cselekedtek, hogy a Közép- és Felső-Dunánál erős és koncentrált államot kell létesíteni.

Annál parancsolóbb volt e törvény, mert a németbirodalom a középkor dissolvens erőinek hatása alatt szerkezetileg teljesen szétmállott s így erőtlenné lett. A német nemzet a legújabb kivivott egységig nem képezett jelentékeny nehezéket az európai egyensúly mérlegén. Annál inkább lökték az események a Habsburgok politikáját a centralisatio útján előre. Különbö megmagyarázhatatlanok lennének a jogtalanságuk, eszközszegések és véres merényletek, melyeket a történelem följegyzett. A bécsi reactio nem gyűlölte a magyart, mint nemzetet, hanem, mint a birodalmi centralisatio legerősebb gátját. Viszont a magyar nemzet is nemcsak önfenntartási ösztönét követte, hanem ugyanazon kényszerítő erőnek engedelmeskedett, midőn védve függetlenségét a Mohács előtti magyar állam restaurálására

törekedett. A nemzet nem a Habsburgokat gyűlölte nehéz harcainak idején, hanem a »birodalmi« eszmét. Magyarország megszokta még régi függetlenségének idején a külföldről importált dynastiákat, a melyeket azután nemzetivé tett.

Ha a Habsburgok a nemzeti állam föllállításáért folytatott küzdelem élére állnak, ép oly nemzeti királyokat adnak Magyarországnak, mint az Anjouk, s a magyar nemzet úgy lelkesedett volna értük, mint Mátyásért.

A Habsburgoknak két módjuk volt erős és egységes birodalom létesítésére. Vagy Magyarország által, vagy Magyarország ellenére. A Habsburg-ház az alternatíva második részét választotta, s csak koronként révedezett egyes tagjainak szeme előtt az alternatíva első része. A napoleoni háborúk okozta katasztrófa idején Gentz, az udvari publicista fejezte ki ezt legvilágosabban. Ismételte I. Miklós czár Varsóban Magyarország leveretése után. Bismarck számtalanszor utalt erre irataiban és beszédében. Legutóbb pedig II. Vilmos császár figyelmeztette a Habsburgokat Magyarországra, *mint a monarchia súlypontjára*. A centralizált birodalmi eszmének a magyar nemzeti állam gondolatával való összeforrása leendett a nagy probléma békés megoldása. A Habsburgok azonban a magyar állameszmét erőszakkal bele akarták kényszeríteni a birodalmi eszmébe. Ez a törekvés sosem lépett föl oly határozottan, oly kíméletlenül, mint Világos után.

A történeti tévedésen alapuló törekvés azonban kevésbé sikerült, mint valaha. És soha annyira meg nem bizonyult, hogy Magyarország ellenére a Habsburgok létre nem hozhatják a Közép-Duna nagy hatalmát.

A »létesítés« kifejezését és értelmét azonban meg kell korrigálni, s a *consolidatio* fogalmával kell helyet-

tesíteni. Ez a fogalom érdekes megvilágítást nyer történeti vonatkozásában s a jövőre való kihatásában.

A Közép-Duna nagy hatalma Mohács előtt Magyarország volt. A german nyugot, s kezdetben a görög és később a török keleti hatalom közt képezte az egyensúlyozót s a conservatív erőt. A magyar hadiszerkezet elhanyaglása miatt azonban a Közép-Duna hatalmas magyar állama összeroskadott. De mert sem a fizikai világban, sem a politikában üres hely nem létezhetik, a Habsburgok igyekeztek hatalmas monarchiát létesíteni. Ez Ausztria és Magyarország által létre is jött, *de az új alakulás nem szilárdulhatott meg*, mert a Habsburgok a szilárdulás központjává Ausztriát és *nem Magyarországot* tették. A helyes *kifejezés* tehát az, *hogy a monarchiát Magyarország által kell consolidálni*. E fogalomban ekkép az is benfoglaltatik, hogy a szilárdulás központjává Magyarországot kell tenni, miután az alter-nativa első fele, vagyis az Ausztria által való consolidatio nem sikerült.

Csak ez a gondolat lehetett a dualismus megalkotása mögött. E gondolatnak kellett uralkodnia azon percztől kezdve, a midőn Magyarország kibékült a dinastiával, s visszaszerezte régi alkotmányosságát.

Bármily vajudásokon ment keresztül a dualismus, s bármily sok bajt okoztak a régi hagyományok, a magyar állam és a magyar alkotmány megerősödésével arányban fejlődött a történeti gyökerű gondolat, hogy a monarchia consolidatiója csak Magyarország által történjék. Még további fejlődésre vitte e gondolatot Ausztria züllése, s a súlypont áthelyezést tette előtérbe.

A korona és nemzet munkája először egyesült tartósan és nagy méretekben. Három század alatt csak rövid korszakokban volt béke a korona és nemzet közt. Ekkép

rövid korszakai voltak az igazi alkotmányosságnak. Ebben csakhamar betört a reactió.

I. Ferencz József király alatt az igazi alkotmányos szellem állandó volt, mióta föltette fejére Szent István koronáját. Nincs a legutóbbi harminczöt évnek egyetlen nagy momentuma sem, a midőn Ferencz József király eltért volna az alkotmányosság szellemétől.

Engedett a parlamentarizmus követelményeinek még akkor is, a midőn az engedés személyes érzelmeit, vagy, mint az egyházpolitikánál, lelkiismeretét érintette.

Higgadtsága és türelme a nehéz viszonyok közt példányszerű és bámulatos. Kötelességérzete, melyből még agg napjaiban is kultuszt csinál, egyenesen meglepő kitartásra bírja a munkában. Kitartása és higgadtsága a legutóbbi gazdasági harcz alatt is fényes példát mutatott. Ez az oka, hogy alkotmányválságok nem zavarván meg a korona és nemzet politikai egységét, a nemzeti munka soha oly mérvben elő nem haladt, mint I. Ferencz József alkotmányos uralma alatt.

Három évtized és egynéhány év alatt többet fejlődött a nemzet, mint a multban századok alatt. Még a magyarság számbeli fejlődése is újabb alkotmányosságunk korszakában vette föl csodás méreteit. Nemzeti kulturánk s maga gazdasági életünk 1867 óta fejlődött ki oly mérvben, hogy mint soha ennek előtte a három század viharai közepett.

A millenium nagy évében a korona és nemzet közt a belső egyesülés teljessé vált. Király és királyné közöttünk éltek. És ugyanezen időtájt határozta el I. Ferencz József király, hogy nemzeti hőseinknek szobrokat állít.

Csoda-e, ha minden magyar sziv földobogott, s ha már-már sokan a nemzeti királyság közeli elkövetkezését láttuk.

E korszakban irtam meg Ferencz József és Erzsébet királyné jellemrajzát. E rajzokat, azok színét és alaphangulatát akkor mindenki elfogadta.

Elfogadta az összes kritika vagy a legujabb vádig nem tett kifogást senki. És ez nagyon természetes s pedig nemcsak az akkori hangulat, hanem egyszersmind az igazság miatt. Ferencz József és korának *történeti* méltatására még nem érkezett el az idő. Csak a jelen nemzedékre következő uj nemzedék lehet mentes az elfogultságoktól, s csak ezen uj nemzedék történetirója lehet egészen tárgyilagos és igazságos. Az Athenaeum millenáris történetének X-dik kötetében közzétett munkám nem is történelem ily értelemben. Mint a munka előszavában magam megmondom: publicisztikai eszközökkel dolgoztam. Már Róma egy nagy történésze megírta, hogy élő emberekről nemcsak történetet írni nem lehet, hanem még azt sem lehet elmondani valakiről ennek halála előtt, hogy boldog volt-e vagy nem.

De midőn a jövő történetírása számára *előmunkálatot* végeztem, azt hiszem, egyszersmind igazságos voltam, s a valódi történetírás helyben fogja hagyni ítéletemet Ferencz József szereplése fölött a multban. Helyben fogja hagyni azon kemény és éles szavakat, melyekkel elítéltem Ferencz József gonosz tanácsadóit, a kik a szörnyű vérengzést fölidézték. És a kik a gyermekifjuval elhitették, hogy kötelessége a boszú politikájának szabad tért adni. És a fiatal uralkodó tényleg önmaga írta önmagáról, hogy a kötelességérzet vezet. Ez a nagy parancs, melynek Ferencz József király egész életében hódolt, még akkor is, midőn saját érzelmeivel ütközött össze. A gyermekifjukor s a reáoktrojált kötelességérzet választófalát emeltem a fiatal uralkodó és gonosz tanácsosai közt, áthárítva ekkép a felelősséget az utóbbiakra.

Gondolom, helyesen tettem s a jövő történetírója sem fog másként cselekedni.

A mi pedig Ferencz József király alkotmányos uralkodásának tényeit illeti, ezekről hasonlókép még nemzeti szempontból is csak kedvező lehet a jelen, s remélhetőleg kedvező lesz a későbbi nemzedékek ítélete. Annyi kétségbevonhatatlan, hogy Ferencz József király három század óta az első igazán alkotmányos uralkodónk. És a legelső, a ki a magyar nemzeti eszmék iránt fogékonyságot mutatott, sőt a millenáris időszakban a nemzeti törekvések élén volt. *A magyar chauvinizmusba mindig royalismus vegyült.* Ha a millenáris időszak tényei följulnak, a magyar nemzeti közszellemben ismét oly hatalmas royalismus fejlődik ki, a minőre alig volt példa nálunk és sehol sincs példa más népek történetében. Nem is lehet, mert egy népnél sem fűződik oly szoros egységbe a korona és a nemzet, mint Magyarországon. A nemzeti törekvések élére lépő dinastia a lelkesedés lobogó lángjában találná az egész magyar nemzetet.

Meg is vagyok győződve, hogy a millenáris emlékek csakhamar ki fognak ujulni. Meg vagyok győződve, hogy a nemzet nagy többsége ma is úgy gondolkodik, mint a kilenczvenes évek végén, s a mesterséges izgatások csak szűkebb körben idéztek föl ellentétes hangulatot.

A pillanatnyi hangulatok koronként átalakulnak, hogy szerencsére ismét visszatérjenek régi megnyilvánulásukhoz. A véletlen hangulatváltozások nem változtatják meg a történet logikáját.

A magyar nemzetre óriási munka vár saját és a dynastia érdekében.

Nemzeti állammá és a monarchia súlypontjává kell lennie. Ez azonban csak akkor történhetik meg, ha a

korona és a nemzet együtt működnek, vagyis, ha a közjogi egység ismét a legteljesebb politikai egységgé lesz.

A történeti alternatíva első feléhez, vagyis a közép-dunai nagy hatalmasságnak Magyarország ellenére való megszilárdításához, többé soha visszatérni nem lehet. Innét túl más választás nincs, mint Magyarország kifejlesztése által tenni eleget a historiai törvény követelményeinek. Csak a dynastia, a monarchia, és egyszersmind Magyarország szenvedhetik kárát, ha ez irányban a munka szünetel, vagy éppen megakad. Sőt a netán fölújuló ellentétek most már nem pusztán rendszerváltoztatásokat, hanem valóságos katasztrófát idézhetnének föl. Katasztrófát, melynek örvénye, fájdalom, elnyelhetné a három század óta vajudó közép-dunai alakulást.

E sötét képről nemzetünknek nem szabad levennie szemét. A monarchiában minden más nemzet és faj megtalálhatja új életét egy nagy új alakulás keretében. Csak a magyar nemzet aligha. A magyar nemzetnek legfőbb érdeke, hogy királyával egyesülve gátjává legyen a monarchia bomlásának. Minél inkább züllik Ausztria annál zártabb egységet kell mutatnia Magyarországnak, Minél erősebb a bomlás oda át, annál erősebbnek kell lenni az organikus egységnek nálunk. Csak így mentheti meg Magyarország a monarchiát. És csak így lehet, és csak így lesz ez utóbbinak súlypontjává.

De nem szabad mesterséges ellentéteket keresni nemzet és a korona közt. Ez ellen tiltakoznak éppen legfőbb nemzeti érdekeink. Éppen közjogunk adja kezünkbe a vezérfonalat. A korona és a nemzet nemcsak egy, hanem régibb és újabb törvényeink igen fontos nemzeti jogokat bízta a koronára. Rábizta legutóbb az 1867: XII. t.-cz. a hadseregnek egész belső szervezetét, vezényletét és vezérletét. A koronajogok gyakorlati alkalmazásától

sok, sőt minden függ. *E jogok keretében érvényesülhetnek még a legmesszebb menő törekvések is.* De természetesen csak úgy, ha a korona és nemzet közt egyetértés van. Az ellenkezőnek, a korona és nemzet közti viszálynak útját megmutatta a történelem. Megmutatta véres köveivel, akadályjaival és veszedelmeivel együtt. Három század ennek a végzetes utnak intő és tanulságos mértföldmutatója. Pusztaságokon, romokon s véres mezőkön vezetett az át. Csak itt s ott mutatkozott egy kis tenyészet az ut szélein. Csak helyenként volt egy kis napsütés, éltető melegével és tenyészetével.

Egy másik utat is épített azonban ép a jelenkor. A korona és a nemzet kölcsönös szeretete hozta létre. A történelemben az lesz a neve: *Ferencz József utja.*

Ez az ut még rövid, alig harminczöt év a mértföldmutatója, de kevés kivétellel viruló mezőkön vezet át. A nemzet fölvirágzásának mezőin. Ha a korona és nemzet e békés uton mindvégig kitartanak, ez az ut egyszermind a *nemzeti nagyság* utja leend.

Célzatos és nem célzatos félremagyarázásokkal szemben kijelentem, a mi különben fejtegetéseim egész tartalmából következik, hogy nem teszek különbséget a jogok közt, akár gyöngé, akár erős a nemzet. Joga mindig egy volt és egy marad. De mégis egészen más gyakorlati hatásu tény az, ha a nemzet a korona munkája által támogatva megnövekszik és kifejlődik. E ténynek következményei kiszámíthatatlanok.

A legjellemzőbb s a legérdekesebb pedig az, hogy nemzeti fejlődésünk s a nagyság célja felé való előrehaladásunk inkább conservatív, mint bontó eleme a monarchiának. Valóban ily conservatív jelleget kell öltenie nemzeti törekvésünknek, s pedig éppen akkor leginkább, a midőn a monarchia másik állama bomlado-

zik. A fönntartó erőnek Magyarországnak kell lennie. És e fönntartó erőt érvényesítenünk kell *a dualismus irányában is*, ugyanakkor, a midőn ezt az osztrák zürzavarok szintén fenyegetik. Európa szeme rajtunk van. Ugy kell szerepelnünk, mint a monarchia conservatív elemének. És e szerepünk által fog diadalmaskodni a nemzeti ügy.

IX.

A dualismus és Ausztria válsága.

Az osztrák állam belső zűrzavarának kapcsán le kell számolnom az utolsó vádakkal, a melyek Deák alkotása ellen támadnak. Azon, a napi sajtóban is minduntalan ismétlődő vádakkal, hogy Deák összebonyolította az ezeréves magyar alkotmányt az osztrák alkotmánnyal. A büszke magyar közjogot minduntalan válságba sodorja a bizonytalan alapu osztrák közjog. Mi lesz a dualismusból, ha Ausztriában az alkotmányt felfüggesztik, avagy ha az osztrák állam a federalismus anarchiájába jut? Mily szerep az, hogy Magyarország kénytelen az osztrák alkotmányos küzdelmekbe beleszólni, sőt az alkotmány magyarázatába elegyedni, mint történt a 14-ik paragrafusnál? Ezen minduntalan megújuló kérdések aktuálisak maradnak, habár most, vagy máskor sikerülne is javítani a kusza helyzeten. Az osztrák fajharcz kiszámíthatatlan még rövid időre is, annál inkább hosszabb tartamra.

Deák alkotásának védelmezésében ismét szorosan a közjog határán belül maradok. És hogy az itt fölvetett kényes kérdések fejtegetésénél semmi hátsó gondolat, vagy mellékcél nem vezet, mutatni fogja e kérdések tárgyalásának modora s egész tartalma.

A kiegyezés művét Ferencz József, Deák és a nemzet bölcsessége nem ephemer alkotás gyanánt hozta létre. Nem is pusztán átmeneti stádium gyanánt tekintette azt. Habár örök törvénynek sem. A korona és nemzet közti viszály megszüntetése s a nehéz probléma *tartós* megoldása gyanánt jött létre a dualismus, ismétlem nem ugyan örök, hanem beláthatlan időkre. A conservativ gondolat tehát benne van Deák és munkatársainak művében. E conservativ gondolatnak különösen ébernek kell lennie Magyarországon akkor, a midőn Ausztria egész állami szerkezete annyira romlik és korhad, hogy a dualistikus intézmények funkcionálása is kérdésbe kerülhet. Készen minden eshetőségre, de mégis, ha valamikor, úgy most, ragaszkodnunk kell Deák művéhez ennek szellemében.

Nemcsak e mű hiveire, hanem ellenfeleire is kötelesség hárul Ausztria beláthatatlan zürzavarával szemben. A helyett, hogy hevesen támadják a dualismus intézményeit, ez utóbbiaknak inkább le kellene szerelniök az ostrommal s várakozó álláspontra kellene helyezkedniök. Egyáltalán az osztrák »alkotmányos« botrányokkal szemben a magyar parlamentarismus nyugodt és szabályos működését kellene elősegíteniök. És pedig főleg az említett conservativ gondolat miatt.

Magyarországnak abban volt, abban van s abban lesz ereje, hogy liberális a helpolitikájában s conservativ az ugynevezett külső közjogában s a nemzetközi viszonylatokban. Szinte nemzeti létünk kapcsolódik bele különösen az európai, hatalmi és egyensúlyszervezeti conservativusba. E conservativ gondolat és a dualismus azonban semmi gátját nem képezi nemzeti és állami kibontakozásunknak. Különösen a dualismus nem fejezi le nemzeti törekvéseinket s nem tépi ki egyetlen tollát

sem merészen és magasan repülő eszményünk szárnyának. — A dualismus s általában a magyar alkotmány ez említett conservatív jellege mellett, készen fogadhat minden eseményt, kényszerűt vagy olyat, mely természetsszerűen fejlődhetik ki.

A magyar alkotmány, mint annyiszor ismétellem, bevégzett egész; államiságunk jellege és terjedelme tekintetében. Ily értelemben bevégzett egész volt már a *pragmatica sanctio* előtt; s ez nem változtatta meg államiságunknak sem jellegét, sem terjedelmét. Ám az együttbirtoklás s a kölcsönös védelem kötelezettsége által megalkotta a kettős állam monarchiai rendszert. Ép azért a *pragmatica sanctio*, mely egyrészt megállapította az együttbirtoklást s a kölcsönös védelmet, másrészt pedig biztosítja a magyar állam függetlenségét s e függetlenségnek az uralkodóház irányában való paktumszerű jellegét, modern közjogunk alapját képezi. Tartalmazza a korona és nemzet viszonyán alapuló magyar államiságot, úgy mint az nemzeti királyaink alatt létrejött. De tartalmaz egyszersmind joglekötéseket az azonos uralkodás miatt, a nélkül, hogy a magyar államiság csorbát szenvedne.

Deák alkotása a közös ügyeket illetőleg nem más, mint a *pragmatica sanctio* magyarázata az együttbirtoklásból folyó kölcsönös védelem tekintetében. Pusztán czélszerűségből alkalmazza Deák műve a közös intézményeket a kölcsönös védelem céljaira. A koronával egyetértve Deák, illetőleg a nemzet alkotott volna külön intézményeket is. És a *pragmatica sanctio* állami jogi rendszere mind a két esetben egyenlően érvényesült volna, valamint egyenlően érvényesülne jövőre. És mind a két formában egyenlően teljes volna Magyarország államisága.

Ez az oka, hogy alkotmányunk minden eshetőségre készen áll.

A gazdasági viszonyok rendezése pusztán esetleges vele járója Deák alkotásának. Az ezzel való foglalkozás tulajdonkép nem is tartozik a jelen munka keretébe. Ép azért csak azt említem föl, hogyha Magyarország bármikor önálló gazdasági terület akar lenni, ehhez való joga kétségtelen. A közös, vagy külön vámterület a legkisebb befolyással sincs Magyarország államiságának terjedelmére.

De nem birna befolyással erre még a legfontosabb és legsúlyosabb különben valószínűtlen eset sem, ha Ausztriában az alkotmány hajótörést szenvedne. Közjogunk erejére és Deák bölcsességére vall, hogy Ausztria alkotmányának havariája épen nem ragadná magával örvénybe a magyar alkotmányt. Deák művére nézve nem Ausztriával kötöttünk alkut, hanem törvényt hoztunk a magyar királylyal, a ki egyszersmind osztrák császár. Ekkép nem egyesítettük az osztrák alkotmányával alkotmányunkat, mely megmaradt teljesen független egésznek. A magyar alkotmány kizárólag csak a közös ügyek kezelési *módjára* nézve érintkezik az osztrák alkotmánnyal, de így sem szövődik abba bele.

A közös ügyeket illetőleg nem alkadtunk meg az osztrák népekkel. Ezek gyökere visszanyúlik a *pragmatica sanctió*ig. Deák alkotása csak is a *pragmatica sanctio magyarázata*t igtatta törvénybe. Az 1867 : XII. t.-cz. 18. §-sa világosan megmondja, hogy csak ez ügyek, vagyis csak a külügy és a hadügy közössége folyik a *pragmatica sanctió*ból.

Ez fix pont a dualismusban. A közös intézmények tehát egészen kívül állanak az osztrák alkotmányválság esélyein, valamint kívül áll maga a *pragmatica sanctio*.

Vagyis, habár Ausztriában ideiglenesen, vagy tartósan szünetelne is az alkotmány, maguk a közös ügyek *e tényből kifolyólag* nem változnának meg. A sanda félremagyarázással szemben nem fölösleges constatalnom, hogy a korona és nemzet akarata ebből *az esetből kifolyólag is megváltoztathatná a közös ügyeket*. De csak úgy, mint bármely nagy átalakulást követelő eset folytán.

A ki azt hiszi, hogy a közös ügyeket az osztrák alkotmányosság kapcsán hoztuk létre, — téved. A ki pedig véli, hogy a közös ügyek iránt Ausztriával alkudtunk meg, az megsérti a magyar alkotmány szellemét, s nem a fejedelem, hanem Ausztria irányában köti le a nemzet jogait. Vagyis fölállítja a harmadik factort, melynek eszméjét a kilenczvenes években leküzdöttük. És mely függésbe hozná alkotmányunkat az osztrák alkotmány irányában.

Ezekhez képest a közös intézmények nem is szerepelnek föltétel gyanánt Deák alkotásában. Az egyik föltétel, melyet az 1867 : XII. t.-czikk 25. §-sa második alapföltételnek nevez, kétségkívül az osztrák alkotmányosság. De ez a föltétel nem vonatkozik a közös ügyekre, hanem ezek intézési módjára.

Bebizonyította ezt ismételt nyilatkozataiban Széll Kálmán miniszterelnök, a kinél Deák alkotásának nincs mélyebb ismerője, s őszintébb és nyiltabb magyarázója.

Az említett 25-dik szakasz ekkép szól:

»A másik alapföltétel az, hogy a teljes alkotmányosság ő Felsége többi országaiban és tartományaiban életbe lépjen: mert Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel léphet bármely közös viszonyokra nézve érintkezésbe. S ő Felsége maga is azért kívánta ez ügyek tárgyalásának eddigi módját megváltoztatni, mert alkotmányos jogokkal ruházta föl

többi országait is, s a közös ügyek kezelésével ezek alkotmányos befolyását nem tartja mellőzhetőnek.»

Ugyanez kitűnik azon történeti előadásból, melyet az említett törvényczikk 5-dik szakasza tartalmaz, s mely fölvilágosító erővel bír a multra s az útmutatás erejével hat a jövőjére nézve. Ezt az érdekes magyarázatot tartalmazó 5-dik szakasz következőleg szól:

»Ezelőtt Magyarországot illetőleg mindazokra nézve, mik az érintett viszonyokra vonatkoznak, a magyar országgyűlés s a magyar király közegyetértéssel intézkedtek, és ez intézkedések megállapításánál más ország befolyással nem bírt, mert a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok abszolút fejedelme, azon országoknak érdekeiről és teendőiről abszolút hatalommal rendelkezett. Most azonban, a legmagasabb trónbeszéd szerint, lényegesen változott a helyzet azáltal, hogy ő Felsége »alkotmányos jogokkal ruházta föl többi országait, azokat tehát abszolút hatalommal ezentúl nem képviselheti, s azok alkotmányos befolyását nem mellőzheti.«

Mindez kétségtelenné teszi a már fönnebb mondottakat, hogy a magyar alkotmány csakis a közös ügyek kezelési módjára nézve jutott érintkezésbe az osztrák alkotmánynyal. Ha tehát az osztrák alkotmány ideiglenesen vagy tartósan szünetelne, csakis *ez érintkezési ponton* kellene szükségkép új intézkedésről gondoskodni.

Általában az intézmények kezelési módja nem tartozik azok lényegéhez. Így Deák alkotásában sem lényeges, vagy épen fix elemet képez a kezelési mód. Pusztán külső burok az, mely lefoszlik alkotmányunkról, mihelyt a lényeges alapföltétel, vagyis Ausztria alkotmánya megszűnik.

Ez esetben abba a helyzetbe kerül az ország, a miben volt a dualismus előtt. Az osztrák császár akkor ismét abszolút fejedelme lesz Ausztria népeinek. És Magyarország újból az osztrák császárral, mint az osztrák népek teljhatalmu képviselőjével fog érintkezni, a monarchia két államát közösen érdeklő ügyekre nézve.

Ez egyszerű és világos tételnek gyakorlati alkalmazása azonban föltöbb nehéz és komplikált. Föltöbb nehéz és komplikált azon mód megállapítása, mikép lennének kezelendők a közös ügyek delegációk nélkül?

E mód megállapítása azonban tulajdonkép nem tartozik tárgyamra. És annyira a politika, sőt a párt-politika köreit érinti, hogy bármely módozat fölemlítése ellenhatásokat idézhetne föl. Az én föladatom pedig nem ez volt, hanem kizárólag a nemzet jogainak s közjogunk épségének kimutatása.

A valószínűen be nem következő eshetőség föllépése bizonyára intézkedést tenne szükségessé. Ennek azonban biztosítani kellene az ország befolyását s a közös ügyek új kezelésének kormányzatilag felelős jellegét. Szerencsére, legfőlebb csak ideiglenes intézkedésről kellene gondoskodni, mert az osztrák absolutismus nem lehetne állandó. Ezt teljesen kizárja a modern kor szelleme. Magyarország befolyásának mindenestre arra kellene érvényesülnie, hogy az osztrák alkotmány fölfüggesztése soká ne tartson. És jelenlegi befolyásának oda kell irányulnia, hogy az absolutismus létre ne jöjjön. A dolgok fölületes ismerete mellett is bárki tudhatja, hogy Széll Kálmán egész alkotmányos befolyásával, bár nem az osztrák alkotmányba való beavatkozással, ez alkotmány fönttartására törekszik.

Magyar szempontból még ma sem lehet közönyös, valjon Ausztriában van-e alkotmány, vagy nincs. Az

osztrák alkotmányosságnak ma nincs ugyanazon jelentősége, a mivel az birt a kiegyezés korszakában. Ausztria az imént még a német Bundra támaszkodhatott, s a reakciónak organikus berendezése volt a közeli hagyományokban. Az újra föléledt Magyarországnak joggal kellett attól tartania, hogy az absolutismus eszközeivel rendelkező Ausztria ismét támadást intézhet a magyar alkotmány ellen. Ez a rémkép ma már nem létezik, vagy legalább utolsó ködfoszlányai is tűnedeznek a politikai látóhatárról.

Az osztrák alkotmányosság iránt mégis érdeklődni kell Magyarországnak a közös ügyek kezelésén tul azon szempont miatt, hogy alkotmányos szellemű nép, minő a magyar, mindenütt csak az alkotmányosságot mozgíthatja elő. És ugyanazon uralkodó két állama közül nem kormányozható tartósan, absolut módon az egyik, a mig a másikban a legliberálisabb alkotmány létezik.

A viszonyok logikája szerint tehát az osztrák alkotmány csak rövid időre volna fölfüggeszthető. Nem többre, mint csak annyira, a mennyi szükséges volna a szlávok és németek közt forrpontra jutott küzdelem lehűtésére; s esetleg az alkotmányba oly ventil beillesztésére, mely lehetségessé tenné az osztrák állam legfontosabb ügyeinek parlamenti kezelését.

Ily biztosító szelepnek volt szánva az osztrák alkotmányban a 14. §-us. De nem bizonyult elégségesnek, valamint létesítéskor egyáltalán nem voltak előre láthatók a később létrejött állapotok. Beh bizonyult, hogy a fajküzdelem kizárja az igaz parlamentarismust. Kizárja saját benső lényege miatt, mert ez a lényeg intransigens Ausztriában ép ugy, mint Angliában, vagy Németországban. És intransigenssé lenne a parlamentben Magyarország. A parlamentarismus alapelve pedig a transak-

ció, mely egyenes ellentétben van a faji vagy nemzeti öntudattal.

A dualismus létesítésének idején a német hegemonia gondolata vezette az irányító köröket. Azt hitték e körök, hogy a hegemonia meg nem rendül, legfőlebb csak küzdeni fog a szlávság ellen. A szükségparagrafust e föltevésből kiindulva vette körül a törvényhozás szoros garancziákkal. A mikor aztán a fajküzdelem teljes erővel kitört, hol a németek, hol a szlávok tették hatálytalanná e garancziák segítségével az alkotmányos biztosító szelep működését.

Az alkotmányválság nyílt kitörése előtt a 14. §-ra vonatkozólag oly békés gyakorlat fejlődött ki, hogy e paragrafus segítségével igen fontos s Magyarországra is vonatkozó dolgok érdemleges megoldást nyertek. Így nyertek ismételt változtatást a bank alapszabályai s egyéb kérdések, a melyeket Lustkandllal folytatott polemikámban még 1898-ban kimutattam a Pester Lloyd hasábjain. E tárgyban azóta Ausztriában könyvirodalom fejlődött ki.

A fajharcz azonban megállította az ugynevezett szükségparagrafus ily irányu alkotmányos gyakorlatát, a mely pedig a parlament szerepét nem zárja ki. Ez ugyanis utólag, vagy hozzájárul az intézkedéshez, vagy elveti azt.

A 14-dik §-us révén ekkép az osztrák alkotmány értelmezésébe Magyarország is belevonatott. A jövőről nem beszélek, mert ez már politika volna. De akkor, a midőn a Badeni-kormány alatt az osztrák irányadó körök a szükségparagrafusra gondoltak s ennek alkotmányos jellegét állították, vajon bele kellett-e mennünk az osztrák alkotmány magyarázatába? Avagy nem leend-e helyesebb az osztrákokra bizni saját alkotmányuk értelmezé-

sét? Mielőtt a kérdésekre válaszolnék, előzetes kérdéseket kell vizsgálnom. E vizsgálatból azonban teljesen ki van zárva minden politikai, vagy pártszempont. Közjogunk integritásának érdekében kötelességem leszámolnom e munka keretében azon kérdéssel is, valjon Magyarországnak van-e joga belebocsátkozni az osztrák alkotmány magyarázatába?

Deák alkotása pusztán az alkotmány létezését követeli meg Ausztriában. Ez alkotmányosság lehet szűkebb körű, kevésbé szabadelvű, de valamiféle alkotmányosságnak Ausztriában mégis kell lennie. Ép így az alkotmány magyarázata ellentétbe kerülhet a mi fölfogásunkkal, s ez esetben sincs beleszólásunk az értelmezésbe. De hogyha az alkotmány magyarázata nyilvánvalóan és brutálisan megsértene annak lényegét, Magyarországnak kétségtelen joga lenne azt el nem fogadni alkotmányosságnak. Így például, ha a delegáció tagjait az osztrák kormány egyszerűen kirendelné, mert a birodalmi gyűlés nem akarna választani közösügyi bizottságot, ezt Magyarország el nem fogadhatná alkotmányos állapotnak. Ily delegációval a magyar delegáció nem tárgyalhatna. Az osztrák alkotmány magyarázatába való bele nem avatkozás ekkép következik ugyan a dualismus szelleméből, de nem föltétlen érvénynyel. A magyar alkotmány erejét és tekintélyét növeli az, hogy a gyöngébb osztrák alkotmány irányában, ily körben és ily értelemben bizonyos ellenőrzési joga van.

A mi most már a 14. §-ust illeti, ezt létrejöttekor a liberális politikusok és közjogászok is, mint szabadelvű vivmányt fogadták. És így fogadták azért, mert utólagos parlamenti ellenőrzés alá helyezte a kormány tényeit, a mi pedig a patensek államában nagy haladást képezett.

Megemlékeztem már a 14. §-ussal kapcsolatos gyakorlatról, s azzal, hogy Lustkandllal folytatott polémiámban ezt a gyakorlatot részletesen kifejtettem. E gyakorlat bizonyára rontotta a garancziákat, a melyek a 14. §-ust körülvették, s kiterjesztette e paragrafus hatályát. Ily irányu gyakorlat kifejlesztésében Magyarországnak nem leendett beleszólása, ha ez irány Ausztriában meggyökeredzik. Az osztrák alkotmány más eredetű és tartalma, mint a miénk, s így más szellemű annak magyarázata is.

Ámde az alkotmányos gyakorlat még nem szilárdult meg, s a gazdasági kiegyezés egész komplexuma irányában tényleg még nem nyert egy esetben sem alkalmazást. És hozzá az újabb kiterjesztés igen heves ellenzésre talált osztrák politikai és jogász körökben. *Ellenkező* fölfogásom daczára nem csudáltam tehát, hogy a magyar politika vezető férfiai hozzájárultak az Ausztriában támadt aggodalmakhoz. Hozzájárultak annak daczára, hogy bizonyára előttük is világos volt, hogy sokkal jobb kiegyezést lehet kötni Magyarországra nézve a 14. szakasszal, mint e nélkül. Azon bajokat és veszedelmeket azonban, a melyeket a 14. §-us alkalmazásának kizárása maga után vont, talán ők sem látták előre. Ezek kapcsán bekövetkezett a monarchiának oly gazdasági és politikai decadenciája, melynek további sülyedése kiszámíthatlan s a nemzetiségi dulakodás kapcsán a züllés határát érinti.

Az osztrák pártok nem a gazdasági kiegyezés ellen küzdöttek, hanem a szükségparagrafus mellőzése után a kiegyezés révén akartak engedményeket kicsikarni egymás rovására. Az animus legem ferendi és contra-hendi megvolt az osztrák törvényhozásban. Ha a faji zűrzavart meg lehetett volna szüntetni, az osztrák parlament bizonyára elfogadja a Badeni-féle egyezményt.

A kiegyezés vajudása azonban tartani fog a két kormány, szerencsére, már bekövetkezett megegyezése után is. A monarchia mindkét állama súlyos gazdasági válságba került. Maga Ausztria az állami bomladozás minden jelenségét mutatja. Ennek azonban nem Deák Ferencz és alkotása az oka, hanem az osztrák népek fajharcza s az, hogy az osztrák alkotmány nem képes az állami szerkezet funkcionálását föntartani a fajharcz e dulakodása közepett.

Tán valójában megjavulnak az osztrák viszonyok. De ha nem, a kibontakozás valamely módját meg kell találni. Nem a gazdasági kiegyezés, vagy pusztán a monarchia két államának egymással való érintkezése miatt, hanem Ausztria létérdekére való tekintetből.

Ez a mód létrejöhet az alkotmány deklarativ magyarázata, vagy épen alkotmányváltoztatás által.

De még e két mód közelebbi fejtegetésébe sem bocsátkozom, mert a magyar közjog területét nem akarom elhagyni, annál kevésbé lépek át a politika terére. És egyszersmind annál kevésbé fejtegetem, vajjon mily föltételek és körülmények közt történhetik meg az osztrák alkotmány deklarativ magyarázata? Vajjon mily szerepe lenne itt az osztrák koronának és parlamentnek, a melyek mindkettejének más a közjogi tartalma mint Magyarországon?

Annál kevésbé megyek még tovább. Annál kevésbé bocsátkozom az esetleges osztrák alkotmányváltoztatás azon problémájának fejtegetésébe, mely szerint a szláv federalizmus lépne előtérbe. Politikailag ezt a problémát igen behatóan fejtegettem azon terjedelmes munkámban, mely »La consolidation intérieure de l' Autriche Hongrie« czim alatt Párisban évek előtt megjelent. Jelen munkámból azonban a politika ki van zárva. Kizárólag

csak közjogi szempontból kell ügyet vetnem a kérdésre, mily helyzetbe kerülne Deák alkotása, ha az osztrák alkotmány tört hajója tényleg a federalizmus révébe menekülne.

E kérdéssel Magyarország gróf Andrassy Gyula által 1871-ben már leszámolt. De ez politikai leszámolás volt, mely Magyarország teljes diadalával végződött. Akkor nem jöhetett létre Ausztriában oly szláv alakulás, mely esetleg kihatással lehetett volna a mi szlávjainkra. A közjogi aggályra azt felelték a csehek, hogy a magyarok megkapják az osztrák delegációt akkor is, ha a tartománygyűlések választják. A többihez pedig ne legyen közük.

A magyar közjog szempontjából a kérdés úgy áll, hogy Magyarországnak közjogi alapu beleszólása az osztrák alkotmányváltoztatásba, illetőleg a következők levonására joga csak akkor lenne, ha az a közös ügyek intézési módját érintené. A beleszólás különben csak politikai jellegű lehetne.

De ha tényleg oly alkotmányváltoztatás jönne létre Ausztriában, mely a közös ügyek kezelési módját alterálná, akkor az történnék, a mit az absolutismus kapcsán már előadtam.

Deák alkotása az osztrák alkotmánynyal való érintkezés pontján változást szenvedne. A magyar közjog belső lényegét azonban sem ezen, sem egyéb eset nem érintené. Deák Ferencz e szerint nem bonyolította össze alkotmányunkat az osztrák alkotmánynyal. Teljesen különálló, büszke épület a magyar alkotmány, mely ezredéves fundamentumaiban meg nem rendül akkor sem, habár mellette az osztrák alkotmány épülete összeomlik.

X.

Mult és jövő összhangja.

Az unalomig ismételttem tételeimet és azok bizonyítását. Nem volt szabad az unalmasságtól sem visszariadnom a gonosz indulatu félremagyarázások miatt, a melyek régibb munkáimat érték. De remélem, hogy ekkép tételeimet kétségtelen világításba helyeztem s bizonyításomat czáfolhatatlanná tettem. Azon két tételt és bizonyítását, hogy a magyar alkotmány épülete teljes s ekkép azt Deák meg nem csonkította. És hogy alkotmányunkban s ekkép a dualismus keretében is benne rejlik államiságunk összessége és annak minden vonatkozása. Benne rejlik, mint lekötött jog, az önálló hadsereg és önálló külügy is.

Másodszor, hogy alkotmányunk ekkép elég széles, lehető legnagyobb nemzeti fejlődésünk számára is.

Nagygá fejlődhetik nemzetünk. Oly nagygyá és hatalmassá, hogy támaszává lehet a monarchia bomladozó másik államának és semmiféle esemény által le nem dönthető pillére a Habsburgok trónjának.

De a conservativ gondolat által azon meggyőződést kell felkeltenünk, hogy nemzeti törekvésünk nem a bomlás és zürzavar, hanem a szilárd rend felé vezet. Hogy ez a törekvés érdekében van a Habsburg-dynastiá-

nak s Európának, mely a történelmi kényszer erejével ragaszkodik azon eszméhez, hogy a Közép-Dunánál szilárd nagyhatalomnak kell léteznie, a germániség és szlávosság világaluralma közepett.

A meggyőzés föladatát azonban sikerrel csak úgy végezhetjük, ha komolyan hozzálátunk nemzeti munkánkhoz s komoly szerepünkhöz képest tartózkodunk minden túlzástól.

Veszélyek és romlás felé vinné a nemzetet az, a ki a magyar nemzeti politikát a dynastiával szemben konstruálná meg. Okos politikával s a dynastiával egyesülve minden nemzeti aspirácziókat megvalósíthatjuk. Oktalan politikával s a koronával szemben nem valósíthatunk meg semmit.

Lebegjen szemünk előtt a nagy magyar nemzet s a magyar nemzeti állam eszménye, melynek kiépítéséhez vezető nemzeti munkának, Ferencz József minapi szavai szerint, nem szabad ismernie sem szünetet, sem pihenést. A múlt dicsőségének s a jövő eszményének fényét egyesíteni lehet és kell. Csak e két fény egyesítve lehet az a vezérlő csillag, mely elvezeti nemzetünket vágyainak ígéretföldjére.

Csak e kettős fény együttrendülése hozhatja létre a népegyéniségben azt, a mi nélkül nem érdemes élni: a nemzeti ideált.

A mely népnek nincs nemzeti eszménye, annak nincs lelke. Az élettelen tömeg, mely széthomlik, elpusztul nyomtalanul. Csak az eszmény ereje kapcsolja élő szervezetbe a népek, nemzetek egészét. Csak az eszmény növelheti meg a kicsinyeket s teheti még nagyobbá a nagyokat. Csak a nemzeti eszmény erője acélozhatja meg e gyenge, de öntudatos népek izomzatát, hogy a legnagyobb nehézségek között is diadalmaskodhassanak.

Ámde ez az eszmény nem lehet, nem állhat haragból és gyűlölködésből. E gonosz indulat lenyom inkább, mint felemel. Sulyokat rak fel a népek vállaira és nem szárnyakat.

A magyar nemzet- s a nemzeti szellemet leginkább képviselő ifjuság lelkének pedig emelkednie kell. Nem szabad gyűlölködni, hanem szárnyalnia. Szent hevület ragadja magával nemzetünk lelkét azon eszményért, hogy a mult és jövő dicsősége alkotmányunk keretében egyesülhet. Szent hevületet érezzen az alkotmányunknak Deák által meg nem csonkitott széles alapján megújuló nagy magyar nemzeti államért.

A nemzeti ideálnak két szárnya van. Az egyik a nemzeti mult dicsőségének fényes atmoszférájában lebeg. A másik ama öntudatból meríti röperejét, hogy nemzetünk ismét nagygyá, hatalmassá lehet. Sőt hatalmasabbá, mint volt Mohács előtt, melynek brutális katasztrófája többé nem töri össze.

E lélekemelő öntudat annál erőteljesebb lendületbe hozhatja képzeletünket, mert megnövekvésünk s nagy-szerű kibontakozásunk nem véletlenségtől s az események játékától, hanem csak önmagunktól függ.

A nemzeti eszmény e kettős szárnya emelje magas légkörbe gondolkodásunkat. Itt, e tisztult atmoszférában nem támad nemzeti munkánkra a pártszenvédély, harag és gyűlölködés. E munkában versenyezzünk egymással, e munkáért való lelkesedésben neveljük ifjuságunkat, hogy az eljövendő nemzedékek céltudatosabban és kitartóbban dolgozzanak, mint dolgoztunk mi. És kevesebbet viszálykodjanak, gyűlölködjének, mint viszálykodtak és gyűlölködtek az elmúlt nemzedékek.

FÜGGELÉK.

Munkám főszövegét nem akartam tulterhelni anyaggal. Ép azért e helyütt közlök tárgyamhoz tartozó érdekes adatokat.

I.

A magyar ezredek történetéhez.

A nemzeti véderő gondolata minden alkalommal föllépett, valahányszor rendkívüli erőfeszítést követelt a korona a nemzettől. És a nemzeti gondolat érvényesülni akart a válságok idején megadott rendkívüli haderő által. Az első nagy válság Mária Terézia uralkodásának elején történt, a mikor a hét éves háboru miatt, a nemesi felkeléssel kapcsolatban domborodott ki a rendkívüli nemzeti véderő gondolata az 1741:63. törvényczikkben.

Ez a törvényczikk tulajdonképen az általános felkelésről intézkedik. »Mely általános felkelés czime alatt, elsőben is 21.622 gyalog katona, az országbeli kapuk szerint kivetve és 6 csapatra felosztva, dijaikat minden tiszteikkel együtt ezen ország adóalapjából kapják (kik között a legfelsőbb tiszteket ő Felsége rendelendi és alkalmazza, másokat pedig a századosoktól kezdve, maguk a megyék a vezérrel egyetértve fogják nevezni).«

Ez a huszonegyezer főnyi magyar katonaság azonban csak a háboru tartamára volt kontemplálva az általános felkelés mellett. A 2. §. világosan megmondja, hogy az ország nem szándékozik ezt állandóan fenntartani. Különös óvás tétetvén, ugymond a §. az iránt, hogy sem ezen felkelés tartama alatt, sem annak megszűntével a karok és rendek a bármiként támadó hiányok betöltésére és ujonczok állítására ne kényszeríttessenek és semmikép se kényszeríttessenek.

Az ideiglenesen megajánlott hat osztályba sorozott magyar katonaság azonban állandóvá és a közös hadsereg kiegészítő részévé lett.

Az 1791:66. törvénycikk megajánl 6000 ujonczot az 1741:63. törvénycikk feltételei mellett. Megjegyzendő az ujonczozásra nézve, hogy az ujonczozást az országgyűlés csak esetről-esetre engedte meg, s rendszerint a megajánlott segély-hadsereghez, vagyis a rendkívüli magyar véderőhöz.

A cs. kir. hadsereg toborzás útján egészítettett ki. Az 1791:19. törvénycikk világosan elrendeli, hogy az országgyűlés hozzájárulása nélkül ujonczozni nem szabad.

A második nagy válság a napoleoni háboruk idején következett be, mikor a korona az 1791:66. törvénycikkre való hivatkozással, felszólította a rendeket katonai segély adására.

Ekkor már határozott alakban lépett fel a magyar ezred, sőt a magyar hadsereg (*exercitus hungaricus*) elnevezés. Az 1802:1. törvénycikk tizenkét gyalog és 10 lovas ezredet, összesen 64 ezer embert ajánlott meg a »magyar hadsereg« számára, de csak három évre.

Ezen három év alatt az ország tartozott ezen 22 ezredet teljes létszámban fenntartani. A kiegészítést

ugyanezen törvénycikk világosan az országgyűlésnek tartotta fenn. De már előre megajánlott 12 ezer ujonczot a támadandó hézagok betöltésére. Ha azonban a 12 ezer ujoncz nem lenne elég, akkor ő Felsége tartozik országgyűlést hirdetni; feltéve azonban, hogy országgyűlést tartani nem lehetne, a király a *toborzás* eszközhöz folyamodhatik. A szerint tehát a legvégső szükség esetében sem volt szabad országgyűlés nélkül ujonczozni.

Az 1805:1. törvénycikk újból elrendeli a felkelést, s az 1807:1. cikk 12 ezer ujonczot ajánl meg, s egyzersmind elrendeli, hogy a magyar ezredek ne toborzás, hanem ujonczozás által egészítettessenek. Legbehatóbban rendelte a felkelést az 1808:2. törvénycikk, mely elrendelte, hogy a nemes népfölkelésből származó csapatok *magyar nyelven* vezényeltessenek. Az 1808:6. törvénycikk pedig 20.000 ujonczot ajánlott meg az ezredek (értendő: magyar ezredek) hézagainak pótlására.

De most már békés időkben is szokásba jött az ujonczok megajánlása a magyar ezredekhez, melyeket ugyancsak ideiglenesen állított fel a törvényhozás, azonban a háboruk után is megmaradtak a rendes hadsereg keretében, s magyar ezredek elnevezés alatt kiegészítő részét képezték a közös hadseregnek. Az 1830:7. törvénycikk 48 ezer ujonczot adott, és pedig 28 ezret tíz évre azonnal, 20 ezret azon esetre, ha ő Felsége osztrák örökös tartományai megtámadtatnának; de csak 1831. október 2-dikáig bezárólag tartó időn belől. Ezen határidőn túl a 20 ezer ujonczot nem lehetett követelni.

Az ajánlat első része kétségtelenné teszi, hogy maga az országgyűlés elismerte, miszerint az ideiglenesen a háboru tartamára megajánlott hadcsapatok rendes véd-erővé lettek. Az ezek számára való ujonczozás innétől állandóvá és rendszeressé lett. Az ajánlat második része

pedig bizonyítja, hogy a rendkívüli és ideiglenes véderő gondolata megmaradt, habár a rendek tapasztalták, hogy a rendkívülien megajánlott ezredek mindig a közös hadsereg kiegészítő részévé lesznek.

Az 1840:2. t.-cz. már tisztán csak a magyar ezredek rendes kiegészítésére szorítkozik, megajánlva 10, illetőleg 12 évre 38 ezer ujonczot. Az 1741:63, 1807:1, 1808:6. stb. törvénycikkek feltételeinek és garanciáinak fel- említése állandó formasággá lett.

A magyar ezredeknek azonban külön életük mégis volt a közös hadsereg organismusában.

1. Ujonczozás által csakis ezek egészítették ki; az országgyűlés csakis ezek számára szavazott meg ujonczokat.

2. A magyar ezredek azon háborúkban, melyek idejére, mint rendkívüli véderő megajánltattak, magyar zászló és magyar vezényszó alatt harczoltak. Erről szólt Bereg megye követe. (L. a 119 lapot.)

Később azonban, miután az ideiglenesen megaján- lott ezredek alkatrészeivé lettek a közös hadseregnek, mind a nemzeti zászlót, mind a magyar vezénynyelvet elvesztették.

Valami mégis megmaradt a nemzeti nyelvből a magyar ezredek számára, s ez az volt, hogy parancs- nokaik tartoztak a törvényhatóságokkal magyarul le- velezni.

A huszas és harminczas években már a magyar levelezés is kiment a divatból s ez volt oka, hogy az 1825. és későbbi diétákon a katonai levelezés kérdése állandó gravámen tárgyát képezte; az 1840:6. t.-cz. azon- ban, mely a magyar nyelvnek, az 1791:16, 1792:7, 1805:4, 1830:8 és 1836:3. törvénycikkeket kiegészítve, teljes diplomatikai rangot adott, mely elrendelte még az

anyakönyvek magyarul leendő vezetését, s hogy csak oly lelkészeket alkalmazhatnak a felekezetek, a kik magyarul tudnak; 9. §-ában kimondotta, hogy »a magyar ezredek kormányai (parancsnokságai) a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek«.

A véderőre vonatkozólag sokkal kevesebb törvénytünk van 1868-ig, mintsem gondolná, a ki corpus jurisunkat szorgosan át nem kutatta. Az 1715: VIII. t.-ciziktől kezdve 1848-ig csak 14 törvény foglaltatik törvénytárunkban, s ezek sem organisáló törvények, hanem leginkább segélyt megszavazó határozatok. A közjog azon feltételekben rejlik, a melyek alatt a segélyt megadták a rendek. E feltételeket s az azokban rejlő közjogot nagyrészt ismertettem már. Most különösen néhány speciális intézkedést sorolok fel.

Említettem már, hogy a magyar országgyűlés az ujonczokat mindig a magyar ezredek számára szavazta meg; a császári királyi hadsereg számára soha, ez hadfogatás és toborzás által egészítetteti ki.

A pénz és természetszerűekben való segély szintén rendszerint a magyar ezredek számára szavaztatott meg; de másra is van példa. Így az 1796: II-ik t.-cz. 50.000 ujonczot a magyar hadseregére szavazza meg s egyszersmind világosan a cs. kir. hadsereg számára ígér 2,400.000 mérő gabonát.

A vezénynyelvről és zászlóról, valamint a katonai levelezésről (eltekinthetve az 1840: VI. t.-cz.-től) különösen a következő törvények intézkednek:

1741: LXIII. t.-cizikk.

19. §. A jó rend megtartása és zavarok kikerülése végett, az ekkénti katonaság a megye jegyei vagyis zászlói alatt az 1595: 17., 1596: 11., 1598: 5., s 1681: 46. törvényczikkek rendelete szerint lesz hadba menendő;

az a megye által csapatokra osztassék s ezekből az ahhoz értők s alkalmásabbak az 1545 : 20. t.-cz. hasonlóságára tisztekké tétessenek.

20. §. Mivel pedig az ország törvényeivel megegyező bizonyos hadgyakorlási módnak is kell történnie, Ő királyi Felsége a kerületi vezéreket is méltóztatott megtenni, még pedig a Dunántúli kerületben nagyméltóságú galantai gróf Eszterházy József országbíró, Komárom-megye főispánja, fentisztelt Ő királyi Felsége val. bel. tanácsosa, s hadvezértábornokot.

21. §. A Dunáninneni kerületben nagyméltóságú galantai ifj. gróf Eszterházy Ferencz, magyarországi főlovászmester, Borsodmegye főispánja s ugyan Ő királyi Felsége val. bel. tanácsosa s lovassági vezér urat.

22. §. Annakutána a Tiszáninneni kerületben nagyméltóságú keresztszegi gróf Csáky György Ő királyi Felsége hadi vezérőrnagya és egy magyar lovasezred tulajdonosa, Szepesmegyének örökös főispánját.

23. §. A Tizsántúli kerületben nagyméltóságú károlyi gróf Károlyi Sándor Ő királyi Felségének val. bel. tanácsosa, hadi vezérőrnagya és Szatmármegye főispánját.

24. §. Ezen előszámlált vezéreknak hivatása és teendője lesz, mindenik reá bizott kerületben a megyékkel levelezni és a szükséges intézkedéseket tenni az iránt, hogy mind a fölkelő nemesség, mind az állítandó lovaság, a menetelben, hadban s jövetelben igazgattassék.

1808 : 2. t.-cz.

20. §. Ezen felkelési katonaságnak a parancsokban, jelentésekben és az ugynevezett vezénylő parancsszavakban a magyar nyelv tartassék meg, és mivel ezen felkelő katonaságnak az ország törvényeivel megegyező bizonyos hadgyakorlati módjának is kell lennie, Ő kir. Felsége kerületi parancsnokokat is rendelni méltóztatott :

és pedig a Dunamelléki kerületben b. Davidovich Pált, főtüzér-parancsnokot, Therezia katonai jeles rend vitézét és egy magyar gyalog-ezred tulajdonosát; a Dunántúli kerületben bátorkeszi Ott Károlyt, altábornagyot, Therézia katonai jeles rend kommandátorát, valamint egy magyar lovas-ezred tulajdonosát, a Tisza mellékiben gróf Hadik Andrást, vezérőrnagyot és a Tiszántúliban Duka Pétert val. bel. államtanácsost, altábornagyot, Therezia katonai jeles rend vitézét, egy magyar gyalog-ezred tulajdonosát és bánáti főhadparancsnokot.

21. §. Ezen parancsnokok tiszte és teendője lesz, minden rájuk bízott egyes kerületben a megyékkel levelezni, a szemlét a hadgyakorlattel intézni, és a felkelő katonaságot elmenetelben, hadakozásban s visszajövetelben kormányozni, s e végett a szükségesek iránt rendelkezni.

1808 : 3. t.-cz.

13. §. A csapatokra és századokra osztva rendezettek igen röviden hazai nyelven oktassanak, megtartván parancsszavakban, az ugynevezett vezénylő szókban a magyar nyelvet.

II.

Az 1868-diki véderő-vita és a védszervezet átalakulása.

Az 1867 : IX. t.-cz. még világosan beszél a magyar ezredekről, a 48 ezer ujonczot ezek számára ajánlja meg, sőt 10. §-ában határozottan megmondta, hogy a megajánlott ujonczok csakis a magyar ezredekbe sorozhatók, de kivételesen szabad azokat a technikai fegyvernemeknél is alkalmazni.

Az 1867 : XII. t.-cz. nem említi ugyan a magyar ezredeket, de a »magyar hadsereg« kifejezés több helyen, így 11. és 14. §-aiban is előfordul. E kifejezés azonban, mint az előadottakból kitűnik, egyértelmű a magyar ezredek gyűjtőnévével, mint azt az 1802 : 1. törvénycikk tartalmazza. Egyéb törvényeink magyar katonaságot emlitenek, a mi szintén egyértelmű a magyar ezredek megjelölésével.

Az 1868-iki védtörvény gyökeresen átalakította a hadsereg szervezetét.

A védrendszer átalakulásával kapcsolatos változás közjogunkban külsőség által is megnyilatkozik. Utaltam már rá, hogy a magyar törvényhozás 1848. előtt mindig a magyar ezredek számára szavazta meg az ujonczokat. E közjogi alapeszme folytatást nyert 1867. után is. Az

első véderőtörvény, az országgyűlés még 1867-ben és 1868-ban is a magyar ezredek számára ajánlotta meg az ujonczokat. Sőt az 1867. IX-ik törvényczikk 10. §-a világosan megmondja, hogy az ujonczok egyedül csak a magyar ezredekbe sorozhatók. Az 1868 : XXVII. törvényczikk 3-ik §-a következőkép intézkedik : Az 1867-ik évi IX. törvényczikknek feltételei és intézkedései a jelen ujonczozásra is kiterjesztetnek, azon változtatással azonban, hogy az állítandó ujonczok az egészségügyi csapatok egyedüli kivételével, kizárólag magyar csapatokba soroztassanak, s hogy a törvényhozási uton életbeléptetendő rendszer kedvezményei és terhei nemcsak a tényleg kiállítandó ujonczokra, hanem általában mindazokra is kiterjesztetnek, kik a fent kijelölt három évi korosztályból jelenleg sorshuzás alá esnek, de be nem soroztatnak ; és végre, hogy a helyettesítés senkit sem ment fel azon védkötelezettség alól, mely az életbeléptetendő védrendszer értelmében helyettes által kitöltött hat évi szolgálatidőn túl netalán reá nehezül.

A 68-iki védtörvény után sohase ajánlja meg többé az országgyűlés az ujonczokat a magyar ezredek vagy éppen a magyar hadsereg, hanem a magyar sorhadi csapatok és haditengerészet számára.

E változás ujjaalakította a monarchia védszerkezetét. A régi közjogi alapgondolat az volt, hogy az ugynevezett csász. királyi hadsereghez az ország törvényhozásának semmi egyéb köze nincs, mint a költség megajánlása ; s hogy nemzeti motívumokat egyedül az ugynevezett magyar ezredek tartalmaznak, ezen közjogi alapgondolatnak a védrendszer átalakításával lényeges módosuláson ment keresztül. Mondanom sem kell, hogy a nemzet joga, mint kimutattam munkámban, érvényben marad sokkal nagyobb dologra, mint a magyar ezredek.

Érvényben maradt a külön magyar hadsereg fölállítására is. Különben a *magyar ezredek rendszerére a közös hadsereg egységének minden megbontása nélkül vissza lehet térni*. Hisz', mint munkámban kimutattam, a hadsereg a magyar ezredek rendszere mellett is egységes volt. Ezek kapcsán megismertetem a 68-iki véderővitát.

Az 1848-diki katonai viszonyok szempontjából különös figyelemre méltó *Perczel Mór* és gr. *Andrássy Gyula* beszéde. *Deák* beszédét már a IV. Fejezetben közöltem.

* * *

Kerkápoly Károlynak, a véderőre vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalása előkészítésére kiküldött bizottság előadójának, jelentése a következőkben ismertette e javaslatok főbb elveit:

A javaslatok egy elven nyugosznak, mint közös alapon, a védkötelezettség egyetemességének nagy elvén. Megnyugvására volt a bizottságnak, hogy az elvet multunk jól ismeri. A magyar szent korona minden tagja hadkötelezett volt elejétől fogva, s 1848, mely ama koronának e hon minden lakóját tagjává avatá, ép ezáltal különbség nélkül hadkötelezetté is tette azt egyszersmind. A javaslatok e kötelezettségnek nemcsak egyetemlegesen, de személyesen teljesítendő kimondását kívánják. Arra a kérdésre, hogy az általános védkötelezettség alapján a mult természetes fejlődésének s a cél és a helyzet követelményeinek megfelelő lesz-e az e javaslatok értelmében megteremtendő véderő, a bizottság igennel felelt.

A honvédelemnek hazánkban addig teljesen egyöntetű rendszere 1715-ben elveszté némileg egyöntetűségét. Az addig egyedül létezett felkelés mellé — nem annak helyébe — állandó katonaság fogadása rendeltetett el a nevezett évben, minek folytán a felkelés által képezett tisztán nemzeti haderő megszűnt egyedül lenni s csupán háttérül maradt fenn azon a törvény szavai szerint erősebb és rendezett seregnek, a mely, ugyancsak a törvény szavai szerint, ugy bel- mint külföldiekből volt felfogadandó. A felkelés tehát mindinkább vesztett súlyából az állandó hadsereggel szemben, de nem enyészett el; törvénykönyvünk mutatja, hogy p. o. 1827. törvényhozás a hosszú béke közepett is gondoskodott arról, s megnyugvással látta a bizottság, hogy a hozzáutasított törvényjavaslatok sem hagyták el e történelmi ösvényt, nem csupán rendes katonaságból, nem is csupán honvédségből és népfelkelésből, hanem ezek mindegyikéből alakítván az általános védkötelezettség alapjára fektetett véderőt.

Elmondja azután a jelentés, hogy a javaslatok értelmében előállandó haderőt védelemre elégnek találta s megelégedéssel fogadja az aktív szolgálat évei számának 6-ról 3-ra történendő redukálását, valamint az egyéves önkéntesi intézmény létesítését.

A bizottság továbbá úgy látja, hogy az előterjesztett törvényjavaslatok, kivált módosított szerkezetükben, teljesen megóvják az 1867: XII. t.-cikkben és e t.-cz. által az ország részére e téren fentartott jogokat; úgy látja, hogy egészben tekintve egyaránt megfelelnek azok a fejlődés, a cél és időszerűség követelményeinek, valamint a közgazdaság és közművelődés, a nemzeti emelkedés igényeinek.

Ez alapon ajánlja a bizottság a javaslatoknak módosított szerkezetükben való elfogadását.

Az előadói jelentés előterjesztése után megnyitván az általános vita, elsőnek **Madarász** József szólalt fel, a ki erősen megtámadta a javaslatot, melyet nem tekinthet másnak, mint az aristokratikus elemnek támadását a demokratikus elvek ellen és pedig kiválólág az 1848-ban kivívott hadügyi önálló rendelkezés ellen. A javaslat elvetését kéri, mert állami létünk legfőbb erejét és biztosítékát, a parlamentet megillető kizárólagos hadügyi jogot látja általa veszélyeztetve.

A következő szónok, **Perczel Mór**, ünnepélyesen tiltakozik Madarász vádjá ellen, mely szerint e törvényjavaslat által az országnak valamely kardinális joga feláldoztatnék, mintha e törvényjavaslat által a nemzet biztossága veszélyeztetnék és jövője kockáztatnék. A véderőről szóló javaslat ellen szónoknak is vannak kifogásai. Először nincs a javaslatban említés a hadsereg taktikai felosztásáról. Szónok azt óhajtotta volna, hogy ne csak a magyar ezredek megnevezése használtassék, hanem fogadtassék el azon kifejezés is, mely az 1867: XII. t.-cz. 11. §-ában használtatik. Sajnálja, hogy legalább ezen körülírással: »A magyar hadsereg mint az összes hadsereg kiegészítő része« nem él a törvényjavaslat. Nincs e törvényjavaslatban intézkedés a hadképző-intézetekről, a magyar katonai akadémiáról, mi szintén gyors életbeléptetést követel. Nincs benne meghatározva az, hogy a magyar ezredek csak egyedül az országban helyeztessenek el s ide visszavezetessenek, az itt székelő külföldi csapatok pedig kimozdíttassanak. Nincs benne az sem, hogy a magyar ezredekben egyedül csak Magyarországon született honpolgárok alkalmaztassanak és tisztí rangra csak ilyenek emeltessenek.

Most azonban rátér a szónok a törvényjavaslat kedvezőbb oldalainak kimutatására. Először is a 11. §-ban, ha nem volna is nyíltan kimondva a magyar hadsereg szó, de akkor, midőn ezen törvényjavaslat határozottan hivatkozik az 1867: XII. t.-cz. 11., 12., 13., 14. §-aira, midőn kijelenti azt, hogy ezeket fogadja el alapul és ezek minden érvényét jövőre fentartja, akkor mégsem tagadja

meg, sőt indirecte bár, de folyvást fentartja a hivatkozás által az 1867: XII. t.-cikket. A 13. §. szerint pedig nemcsak hogy nem adatik fel a nemzet azon joga, hogy az ujonczállítást megtagadhasssa, sőt azon nyilvános kitétel által, hogy az ujonczjutaléknak kiállítása elhatározását az országgyűlés, a nemzet maga magának évenként minden időszakban fentartja, ezáltal nyilván biztosította magát minden eshetőségre. Örömmel üdvözli szónok a 21. szakaszt, mely az egyévi önkéntesség intézményét létesíti, valamint, hogy előnyösnek találja a 32. §-t, mely szerint ezentul a magyar ujonczok csak a magyar ezredekbe sorozhatók be és az 54. §-t, mely a súlyos haditörvénykezést enyhíti. A törvényjavaslat legfőbb és legérdekesebb momentumának tartja szónok az 1. §-t, mely az általános védkötelezettség elvét tartalmazza és ezen elvnek gyakorlati alkalmazását. Ezt politikai és erkölcsi tekintetek, de még a magyar hadsereg jövője is különösen ajánlják. Ez fogja nekünk előbb-utóbb állíthatni a nemzeti hadsereget.

A multból, különösen pedig az 1848-iki törvényhozás tapasztalataiból merítendő tanulságokra hivatkozva, a többi közt ezeket mondja szónok:

»Midőn én ott (az 1848-iki országgyűlésen) és velem a »törpe minoritás« alig 30 néhányad magammal sürgettük a *magyar hadsereg felállítását*, vagy midőn azt követeltük, hogy legalább derék magyar vitézek ne adassanak idegen, zsoldos osztrák tábornokok kezébe, kik, miután a derék hadsereget 6 hónapon át kitikkaszták s elpazarolták a drága időt; mégis átszöktek az ellenség táborába: éppen azon egyén állott velem legélesebb vitába s mindenféle diplomatikus argumentációkkal iparkodék kiforgatni bennünket és meg akará győzni a nemzetet, hogy az ő politikája jó, holott ezen politika csak pár nap mulva teljesen meghazudtoltatott és mely politikának hamisságát ő maga Kossuth Lajos legünnepélyesebben bevallotta.

Törvényjavaslatot terjesztett 1848 augusztusban a kormány a hadügyre nézve a ház elé. De hogyan lőn és milyen czímmel azon törvényjavaslat előterjesztve? Talán bizony a *magyar hadsereg* nevét viselő? korántsem! Azon magyar hadsereg czímét igen diplomacice és igen kitűnően elfeledé, nem használá ama kormány... és az igen rövid, sovány törvényjavaslatban még a fennálló magyar ezredek meghagyta régi állapotukban, csakis az új hadezredekben kívánta a magyar nyelvet és a magyar vezényletet behozatni. Kemény, keserű harczokat vívtam én az országgyűlésen éppen Kossuth Lajossal! Nyáry Pál barátom vala az, ki indítványt tőn, a tanácskozások folytán a végre, hogy az új törvény címe »a magyar hadseregről« legyen és itt rendelkezés történjék, ne csak az ujonnan állítandó ezredek nemzeties alakítása iránt, de hogy mindezen átalakítás a régi, a fennálló seregekre is kiterjesztessék.

Artilleriáról a törvényjavaslatban szó sem volt. Sőt mi több, a háboru folytán is a huszárezredek és seregrebeli gyalogság

megtarták a német vezényszót és császári lobogót. Hadsereg pedig igazán véve csak az általam szervezett és parancsolt volt magyar; a többiben német vezényszó használtatott a vezényletnél.

A törvényjavaslat előnyeit kimutató további fejtegetések után szónok nagy lendülettel fejezi be beszédét, kijelentvén, hogy elfogadja a törvényjavaslatot s kívánván, hogy ép úgy mint a hazafisági jóakarát és a politikai exigentiáknak számbavétele tervezé, készíté el és tevő le a tárgyalás alatt levő törvényjavaslatot a ház asztalára, épen úgy ebből fejlődjék és virágozzék fel a nemzetnek hatalma, boldogsága és dicsősége.

A vita második napján **Tisza** Kálmán volt az első szónok. Kijelenté, hogy habár a törvényjavaslat tartalmával ő maga is sok tekintetben elégedetlen, mégsem pártolhatja a Madarász és társai által beadott határozati javaslatot, mert a Magyarország véderejéről való intézkedés szükséges lévén — szónok a rövidebb utat választja és megkísérti a törvényjavaslatot, a mennyiben az hiányos vagy sérelmes, itt a házban kijavítani. A törvényjavaslatban helyesli szónok az általános védkötelezettséget és a honvédség felállítását; sérelmesnek tartja azonban a javaslatot annyiban, a mennyiben itt nem Magyarország véderejéről szándékolatik törvény alkotatni, hanem igenis egy közös törvény alkotásáról van szó; már pedig az 1867: XII. t.-cz. 13. §-a kimondja ugyan, hogy a védrendszer egyenlő elvek alapján állapítandó meg, de arról, hogy még magára ezen tárgyra nézve is közös törvényt kelljen alkotni, egy szót sem szól. A 12. szakaszban pedig még az egyértelműleg elintézendők közül is kiveszi az ujonczkiállítás feltételeinek, a szolgálatidőnek meghatározását. Ezen törvényjavaslat által pedig mindezekre nézve 10 évre kötelezőleg egy közös törvény szándékolatik alkotatni nemcsak, de mindezek még 10 év elteltével is közös, egyetértő törvényhozás tárgyaiul jelöltetnek ki.

Igaz, hogy hivatkozás van a XII. törvény azon szakaszaira, melyek közül egyikben e kitétel »magyar hadsereg« ki van mondva, de ha meggondoljuk, hogy azon idő óta, midőn ama törvény alkotott, a közönségi törvénynek az ő Felsége többi országai számára a Reichsrathban elfogadott példányában a magyar hadsereg megemlézése mellőztetett, s ha meggondoljuk, hogy most már a mi saját törvényünkben is mellőztetik: valóban bajos ebben egyebet látni hátralépésnél.

Szónok kifogásolja továbbá az »összes birodalomról« szóló kifejezést, valamint azt, hogy a magyar hadsereg legnagyobb része ma is külföldön van s arra nézve, hogy az ezentul másképp lesz, a törvényben semminemű biztosítékot nem lát. Mindazonáltal nem ellenzi, hogy a törvényjavaslat általánosságban elfogadtassék. Végleges szavazatát attól teszi függővé, hogy az általa teendő, vagy általa helyeselt módosítványok elfognak-e fogadtatni, vagy sem.

A következő szónok **Tóth** Vilmos, kifejezi abbéli meggyőződését, hogy nemcsak a magyar államot, hanem ő Felsége mindkét

államterületét illetőleg a lét vagy nemlét kérdése e törvényjavaslat sorsával fog eldőlni. Demokratiai, alkotmányos és nemzeti szempontból megfelelőnek találja a törvényjavaslatot, majd ezt mondja: Áttérek azon fontos kérdésre, vajjon a törvényjavaslat szerint alkotandó hadsereg Magyarország hadserege lesz-e, vagy nem? Ha így állittatik fel egyszerűen a kérdés, — ugymond — azt felelem rá, hogy nem. De határozottan merem állítani, hogy egy, az 1867: XII. t.-cz. alapján rendezendő, ugymint a törvényjavaslatba elénk terjesztetik, és a birodalom közös védelmére alakítandó hadsereg egyszersmind Magyarország állandó hadserege is lesz és határozottan merem állítani azt is, hogy az ekként szervezendő hadsereg egy lelkes honvédség támogatása mellett képes lesz megvédeni a határokat, képes lesz megtorolni egy netáni sérelmet, mely ő Felsége ellen, vagy ellenünk intéztetnék.

Ivánka. Imre a törvényjavaslatban különféle hiányokat tapasztal. A legelső magának a törvénynek külalakja. Mi itt törvényt hozunk nemcsak Magyarországnak, hanem hozunk törvényt Ausztriának is, s ez törvényhozásunkban e tekintetben az első, s szónok szerint veszélyes eset. Ily szellemben, s így módon még az 1867. úgynevezett kibékülési törvények sem voltak alkotva. Másodszor arra figyelmezteti a házat, hogy ha a jelen törvényjavaslatot elfogadják, ez által a közös hadügyministert törvényeinkbe iktatják. Már pedig az 1867: XII. t.-cz.-ben a közös hadügyministerről szó sincs, és hogy ha a közös hadügyministert oda fogják hozni, ennek következményeit is szem előtt kell tartani. Az 1867: XII. t.-cz. 8. §-a a külügyekre nézve, mint a kölcsönös védelem egyik részére, határozottan kiemeli a közös külügyministernek szükségességét. De ott, hol a kölcsönös védelemnek másik eszközéről beszél, t. i. a hadseregről és ennek főparancsnokáról, a 11. §-ban, ott a közös hadügyminister megemlítését szorgosan kerüli és határozottan kimondja, hogy az ő Felségének személyes teendője, vagy pedig az azzal megbízandó főhadvezéré; azt pedig, hogy mily jogokat tart fenn magának az ország, azt a törvénynek 12. §-a írja körül. S ezen szakasz értelmében az ebbeli teendőket nem gyakorolhatni más uton Magyarországon, mint saját felelős kormányának útján, nem pedig egy rajta kívül álló, csak a delegáció által feleletre vonható közös hadügyminister útján. Igen sajátságos helyzetbe jutottunk éppen ezen közös hadügyminister felállítása által. Miglen itt e házban a hadsereg szervezéséről szólhatunk, az nincs előttünk, a kihez fordulhatnánk, a kitől e tekintetben felvilágosítást nyerhetnénk, a kit utasíthatnánk és feleletre vonhatnánk.

Ellenben a delegációban szólhatunk a hadsereg költségeiről, de hogyha nem akarjuk kiterjeszteni a delegáció hatalmát, a hadsereg szervezéséről nem nyilatkozhatunk.

Szónok figyelmezteti a házat, hogy most oly térre lép, melynek elhatározása igen fontos, mert vajjon tanácsos-e, hogy a mi

viszonyaink közt egy ember, a ki a képviselőháznak nem felelős, hanem egy küldöttségnek, hogy ily ember kezébe tétessék le ily nagy hatalom, a hadsereg és fegyveres erőnek háromnegyede feletti rendelkezés?

A magyar hadsereg eszméjéről nem mondhatunk le semmi esetre; retrograd lépéseket nem tehet azon képviselőház, mely az 1867: XII. t.-cikket alkotá. A törvényjavaslat előnyeit lefelelti szónok az általános védkötelezettséget és a honvédség megteremtését s végül kijelenti, hogy általánosságban elfogadja a törvényjavaslatot.

Eötvös József báró, vallásügyi miniszter kifejti, hogy e törvényjavaslat nem más, mint következetes alkalmazása azon elveknek, melyeket 1848. óta mindenben követünk. A mi a törvényjavaslat ellen felhozott kifogásokat illeti, erre nézve azt mondja szónok, hogy miután a törvényjavaslatban az 1867: XII. t.-cz. 13., 14. és 15. §-ai idéztetnek, a javaslat magában foglalja a szakaszok tartalmát is az utolsó betűig.

Szónok appellál egész corpus jurisunkra; vajjon ha valamely törvény minden interpretáció nélkül egyszerűen idéztetett, nem tekintette-e azt mindenki a törvény újabb megerősítésének, nem pedig abrogationának?

A közös hadügyminiszter állására és funkciójára nézve azt mondja szónok, hogy az 1867: XII. t.-cz. 8. szakasza közös, együttes ügynek állítja a külügyeket, a 9. szakasz, mint a közös védelemnek másik eszközét, a hadsereget hozza fel; a 10-ik azon költségekről szól, melyek a diplomáciára és a hadseregre szükségesek, s a melyek e szerint szintén közösek. A XXVII. így szól: »Egy közös ministeriumot kell felállítani azon tárgyakra nézve, melyek mint valósággal közösek sem a magyar korona országainak, sem ő Felsege többi országainak külön kormányzata alá nem tartoznak. Már most, ha az mondatik egyrészről, hogy a közös ügyekre nézve közös ministerium fog felállítani; másrészről pedig ugyan ezen törvény más szakaszaiban kimondatik, hogy közösek csak a külügy, hadügy és a mennyiben azzal összeköttetésben áll, vagy ennek következtetése, a pénzügy; akkor azt kérde szónok, vajjon az 1867-iki törvény értelmében a közös ministerium alatt nem épen úgy értetik-e a hadügyminiszter, ámbár külön megnevezve nincs? Ámbár törvényeink a hadseregnek vezényletét és belrendezését ő Felsege jogai közé számították, vannak a hadügynek igen nagy és fontos ágai, melyekre nézve a felelősség igen kívánatos, sőt alkotmányos országban elkerülhetlenül szükséges. Szónok tehát azon aggályokat, melyek a közös hadügyminiszternek felállításából támadhatnának, csak akkor tarthatná helyeseknek, ha az 1867: XII. t.-cz. által a felelősségről gondoskodva nem volna.

A felelősségről pedig ezen t.-cziknek 50—51. szakaszában annyira gondoskodva van, hogy ott nemcsak a felelősségnek elve,

hanem még a felelősség elvéből következő eljárásnak módja is meg van határozva. Azzal végzi beszédét, hogy e törvényjavaslat nem más, mint az 1867 : XII. t.-cz. elveinek részletes alkalmazása.

Következett a szónokok hosszú sora, kik többnyire az előbbieket által pro és contra felhozott argumentumokat ismételték. A vita negyedik napján felszólalt **Ghyczy Kálmán**, a ki Eötvös báró, minister szavaira reflektálva, a többi közt ezt mondá: Az igen t. kultuszminister ur a hermeneutika szabályai szerint ugyanazt állította, hogy a magyar hadseregnek megemlítése az 1867 : XII. t.-cz. illető szakaszának idézésében foglaltatik. Kérdezhetném erre nézve, hogy miért nem mondjuk ki tehát nyíltan és férfiasan azt, a mi állításunk szerint a törvényjavaslatban ugysis benne foglaltatik? De én részemről nem abban látom a főhibát, hogy e szó »magyar hadsereg« a törvényjavaslatban nem foglaltatik, hanem abban látom, hogy a törvényjavaslatban a magyar hadsereg eszméje nem foglaltatik, hogy a törvényjavaslat összes birodalmi hadseregről rendelkezvén, annak egész szelleme és szerkezete a magyar hadsereg fogalmát is kizárja. Általánosságban elfogadja a törvényjavaslatot.

Ezután **Andrássy Gyula** gróf, minisiterelnök mondott hosszabb beszédet, melyből a következők emelendők ki:

A ministerium nagy sulyt fektetett ó Felsége tanácsában a nemzet azon jogára, hogy Magyarország flai a közös hadseregben csakis a magyar hadcsapatokba osztassanak be. A nemzet ebbeli történeti joga nemcsak fenn van tartva a törvényjavaslat által, de ki is van terjesztve; mert eddig a magyar ujonczok más technikus csapatokba is osztattak; ezen törvény értelme szerint pedig csupán csak magyar hadcsapatokba sorozandók. Megnyugtatóul mondhatom a t. háznak, hogy ó Felsége e tekintetben máris oda méltóztatott utasítani a közös hadügyministeriumot, hogy javaslatot adjon aziránt, hogyan és mi mérvben kelljen a külön magyar műszaki ezredeket és csapatokat felállítani.

Azon kívánság, hogy e törvényjavaslat *két különálló seregét létesítsen*, nem teljesült és meg vagyok győződve, hogy az összes monarchiának, de *mindenekelőtt Magyarországnak lenne legnagyobb veszedelmére, ha teljesíteni akarnók*. Ennek teljesítése nem függ tőlünk, de nem függ a birodalom másik részétől sem. Ezt teljesíteni csak akkor lehetne, ha valaki rá tudná bírni a szomszéd nagy államokat, hogy ők is ne egyöntetűleg szervezett sereget, hanem két, három vagy négy sereget állítsanak fel.

Egy szélsőhali szónoknak felelve, ezt mondja a minisiterelnök:

»Magyarország, a mióta a felséges uralkodó dinasztiaát szabad választás útján trónra hívta, a védelmet mindig közösnek tekintette. Különböző módon járult ahhoz, e módot mindig maga határozta meg, de a *védelmet mindig közösnek tekintette, sőt az 1848-iki törvény sem szüntette meg jogilag a közös hadsereget*, hanem csak

honvédséget állított fel. Igaza van tehát a t. képviselő urnak abban, hogy itt valami új történt 1000 év óta; de az új nem az, hogy mások avatkoznak a mi hadügyi dolgainkba, hanem az, hogy mi avatkozunk mások hadügyi dolgaiba. Lehetne ez ellen felhozni, hogy ez ép oly kevésbé helyes, de én azt gondolom, ezen ellenvetés nem áll, mert közös haderóról bizonyos értelemben csak közös befolyással és kölcsönös megegyezéssel lehet intézkedni. Tehát azon állítást, hogy ez jogfeladás volna és nem inkább jognyerés, alaposnak nem találhatom.

Azon indítványt illetőleg, hogy az összes sereg feloszlatassék és a hadseregből — a rendes hadsereg magyar részét is ideértve — alkottassék egy magyar honvédség, azt mondja a miniszterelnök, hogy mindaddig, míg a szomszéd államoknál a véderő és a támadó erő súlypontja a rendes hadseregben van, nem függ tőlünk, nem lehet és nem volna célirányos sem, a védelem súlyát a honvédségbe helyezni.

Végül rátér a miniszterelnök az ellenzék azon állítására, hogy sérelemnek és hátralépésnek tartja, hogy a törvény közös törvény és nem csupán közös elveken alapuló törvény. Szónok nem fogadhatja el ezen állítást. A törvény nem közös törvény, hanem csak közös elveken alapuló törvény; egy szakasza sincs ezen törvénynek, melyből nézete szerint az ellenkezőt lehetne következtetni. A magyar kormány ó Felsége tanácsában is mindig ezen szempontot tartotta fenn és ezen szempont minden oldalról elismertette. Intézkedik ezen törvényjavaslat a közös védelem természeténél fogva közös dolgokról is; de a miben e tekintetben intézkedik, törvénynyé csak akkor fog válni, ha a másik rész épen úgy mint mi, erre különálló törvényt hoz. Ekkor fog teljesülni az, a mit az 1867. XII. t.-cz. akar: hogy a birodalom mindkét részének védereje, közös elveken alapuló törvény szerint intéztessék el. Az, hogy a két ujonczállítás a két törvényhozásnak külön van fenn tartva, nem zárja ki azt, hogy egyformán intézkedjenek. Ennek következtében ebben sem láthat sem hátralépést, sem sérelmet.

A közös hadügyminiszterre vonatkozólag ezeket mondja a miniszterelnök:

Azok után, mik e tekintetben felhozattak, felesleges volna ismételnem mindazokat, a miket a törvény nézetem szerint e részben világosan mond. Szerintem egyetlen szakasz döntő: az, a mely kimondja, hogy közös ministerium alakítandó mindazon tárgyakra, melyek közöseknek ismertetnek el. A hadügy közöseknek ismertetett el, tehát közös hadügyministerium is alakítandó.

A törvény egy ministeriumról sem intézkedik részletesen. Ha tehát meg is engedem, hogy világosan nem nevezi meg a hadügyministeriumot, nem engedhetem meg azt, hogy a törvényből magából ne következne egy közös hadügyministerium felállítására.

Ha nincs is világosan megnevezve a közös hadügyminister, de arról meg vagyok győződve, hogy a törvény elég világos arra, hogy ha nem lett volna kinevezve, bárkinek is jogában és módjában állhatna és hiszem, hogy találkoztak volna is, kik ezen törvény alapján annak kinevezését követelték volna.

A kormány, ugymond továbbá a minisiterelnök, e törvényjavaslat megalkotásánál azon elvből indult ki, hogy a kérdés szerencsés megoldása csak úgy lehetséges, ha először kölcsönös megnyugvással történik; másodszor, ha mindenekelőtt az tartatik szem előtt, hogy az alkotandó védrendszer a lehető legcélszerűsabb legyen és harmadszor, ha az ország törvényes jogai fenntartatnak. Ezen vezérelevektől indítatva, azon meggyőződésre jött a magyar kormány, hogy az összes osztrák-magyar monarchia legcélszerűsabbban megvédhető egy, a törvények értelmében közös hadsereg és külön nemzeti honvédség által. Ez alapon létesült az 1867: XII. t.-cz. értelmében közös megállapodással ezen törvényjavaslat. A legfőbb szükségessége e törvényjavaslatnak abban van, hogy az összes monarchiának és különösen Magyarországnak minden külső és belső ellenei csak abba helyezik reményüket, hogy ezen nagy horderejű kérdésre nézve az egyezség nem fog létrejönni. Meg vagyok győződve, hogy a t. képviselőház előtt ezen egyetlen körülmény döntő lesz.

Még egy hosszú sora a szónokoknak következett, míg végre hat napi vita után a törvényjavaslat 235 szavazattal 43 ellen általánosságban elfogadtatott.

III.

A hadsereg nyelv- és zászló-kérdése.

Már 1807. és 1811-ben szóba került a magyar nyelv ügyének előmozdítása, s nem a miatt volt panasz, hogy a törvények nem hajtának végre, hanem, hogy a magyar nyelvnek nincsenek törvényes jogai.

Nemzeti actióvá azonban a magyar nyelv kérdése csak 1826-ban lett, mikor nyelvünk előmozdításának ügye csaknem valamennyi követ utasításába felvétellett. Zólyom vármegye azon kevesekhez tartozott, a mely megyék nem adtak utasítást követeiknek, s e miatt Radvánszky Antal II-od alispán, Zólyom követe fel is szólalt az 1826. február 11-diki ülésben, hogy neki utasítása nincs és így kéri, hogy e kifejezés helyett »e positivis Committentium instructionibus« ez tétessék: »Complurium instructionibus«.

Az elnök megnyugtatta Radvánszkyt s még azt is megengedte, hogy habár utasítása nincs, mégis hozzá szólhat a kérdéshez, mert csak általában van szó a magyar nyelv előmozdításáról.

A munkálat azonban, mely a magyar nyelv előmozdítását czélozta, tényleg elkészült a kerületi ülésben, hová azt, az 1825-iki országgyűlés 50-iki üléséből utasi-

totta, s nagy vitát provokált, mely az 1826. február 11-iki ülésben kezdődött.

Adamovich András Lajos, Fiume követe tiltakozott legelőször a magyar nyelv terjesztése ellen, a nyelv úgy mond nem egyéb, mint eszköze az értésnek, akarunk kijelentéseinek, a lélek szolgája. Ezen szolgánknak akarunk-e tehát a törvények és királyunk felsége mellett hatalmat rajtunk engedni és azon jótékony deáknylvet, mely bennünket a hajdani kietlenségből a polgári virtusokra, elméinknek és erkölcsainknek kipallérozására vezetett, most hálátlanul számkivetésre vetni? Hétmillió polgártársainkat, kik nem magyar nyelven szólnak, akarunk-e e közös hazától megfosztani?

Akarjuk-e ezt azon szempillantásban, mikor Dalmáciát, Lodomériát, Galicziát visszakapcsolni kívánjuk, sőt a többi, Magyarország koronájához tartozó országokat és részeket visszaszereztetni óhajtjuk? Kéri a statusokat és rendeket, szól tovább az alsóházi napló, hogy ezen egyedül a közös hazánk boldog fennmaradására való országos szorongatásokkal megtelt szívénck igaz lélekkel való kiontását nem rossz néven venni, hanem a magyar nyelv terjesztéséről való törvényes intézeteket azon idekapcsolt részekre nézve, melyek már nyolcz századoktól fogva a legszorosabb barátságos szövetségben, a hazánk mind szerencsés, mind szerencsétlen környüállásaiban az igaz magyar polgári kötelességek teljesítésében hátramaradók nem voltak, enyhíteni s őket municipális javaikban, melyek szerint köztük diplomatiái nyelvnek a deák tartósan rendelve vagyon, sérelem nélkül meghagyni, s annálfogva az ezen kifejezést »ut nationalis eorunden lingua competentem in patria principatum obligeat« következőkép változtatni méltóztassék: »ut in Hungariae regno et convenienti

quoque legislationis providentia idioma hungaricum laetius ampliusque efflorescat.«

Hasonló értelemben nyilatkoztak később a horvát követek, a melylyel egyszersmind megindult a nemzeti-ségi mozgalom, a magyar nyelv olyatén terjesztése ellen, hogy a társországok hivatalos nyelve a latin helyett a magyar legyen.

Tárgyunkra azonban a hadsereg nyelve tartozik. Már az említett február 11-iki ülésben szóba került a hadsereg, illetőleg a magyar ezredek nyelve. Bereg megye követe, báró Perényi Zsigmond odanyilatkozott, »hogy mivel azon okok számláltatnak elő, melyek a magyar nyelv előmenetelét hátráltatják, azt sem véli kihagyhatónak lenni, hogy a magyar katonaság dolgai német nyelven vitetnek, sőt a magyar katonaság is német nyelven vezettetik fegyverben (commandéroztatik). Az előbbi időben magyar nyelven szolgálhatott a magyar katona és ezt a nemzet méltósága és függetlensége is, úgy mint más független nemzeteknél, megkívánja. Ebből ered az is, hogy oly sok német tisztnek a magyar katonaság közé vegyítettnek, kik hasonlóképen iparkodnának magyarul megtanulni, ha magyar nyelven kellene a magyar katonával beszélni; ellenben most sok altisztek kénytelenek németül tanulni, hogy előbbre meheszenek«.

Bereg megye követének indítványát, mely oda ment ki, hogy a magyar katonaság nyelvének kérdésére is kiterjedjen a figyelem, támogatták Somogy és Győr vármegye követei. Érvelésük oda ment ki, »hogy mind a monarchiára, mind a trónra és magára a katonaságra nagyon szükséges a magyar nyelv, mert a magyar katonát csak magyar nyelven lehet vitézségre ébresztetni«.

Az indítvány azonban letétetett a napirendről, s

pedig következő érdekes körülmények közt. Az elnök figyelmeztette a rendeket, hogy már 1809-ben és 1811-ben is szóba került a magyar vezénynyelv, de az akkori rendek hölcsen megfontolták, hogy a kívánságot ne terjeszszék a korona elé. (Közbevetőleg megjegyezte, hogy a tapasztalás azt bizonyítja, hogy a magyar katona megtette kötelességét német vezényszó alatt is.) Itt csak, úgymond, az a kérdés, hogy a mostani időben és környülállásokban, vagyon-e helye ezt kívánni? És nem szinte mindazon okok, a melyek miatt az 1807. és 1811-ben kihagyatott, miért is ugyanezt követni tanácsolják?»

A rendek, habár kifejezést adtak óhajuknak, hogy a magyar ezredekben magyar legyen a vezénynyelv, megjegyezték, hogy a magyar vezényszót nem veszik fel a magyar nyelv előmozdításáról szóló cikkbe.

Ez azonban nem ment küzdelmek nélkül, Somogy, Pécs, Komárom, Abauj, Szathmár vármegyék követői csak azért egyeztek bele a kihagyásba, mert a magyar ezredekben sok más nemzetiség szolgál, s mert a kérdés »csiklandós«. De azt igenis gravámen tárgyává akarták tenni, hogy a katonaság a magyar átiratokat el nem fogadja, s azokat a törvényhatóságok kénytelenek {fordítani. (Az 1825—26-diki országgyűlés jegyzőkönyvének I. R. 628. lap.)

Bármennyire megállapítja az 1867. XII. t.-cz. s megállapítják különösen a véderőről szóló törvények a közös hadseregnek viszonyát a magyar alkotmányhoz, a fennmaradt és betöltetlenül hagyott hézagokon át minduntalan egy csomó kétely és vitás kérdés oszon be. E kérdésekkel még hosszú évek során át lesz dolguk Magyarország szereplő és még szereplendő államférfiainak.

A hadsereg vezénynyelve az 1867. XII. t.-cz. 11. §-a alapján Ő Felségének alkotmányos jogkörébe tartozik,

vagyis, hogy Ő Felsége, mint legfőbb hadúr szabja meg a hadsereg vezénynyelvét. Ez idő szerint, a magyar királynak felségjoga alapján német a közös hadsereg vezénynyelve. Ugyancsak a magyar király, a nemzetből átruházott felségjogának alapján intézkedhetik jövőre másképp is, például magyarrá tehetné nemcsak a magyar ezredek, hanem a közös hadsereg vezénynyelvét.

De a vezénynyelvtől és a belső ügykezelési nyelvtől különbözik a hadseregnek az a nyelve, melylyel ki- felé érintkezik. Ha a hadsereg vezénynyelvét belső nyelvnek mondhatjuk, ez utóbbit külső nyelvnek nevezhetnők.

E külső nyelv kapcsán az 1894. április 28-iki vita befejező része a katonai levelezés kérdésében a következő lefolyású volt :

Hieronymi Károly belügyminister : T. képviselőház ! A kérvényi bizottság az előttünk fekvő kérvényeket egyszerűen irattárba tétetni javasolja. Ezzel szemben a bizottság három tagja kisebbségi véleményt adott be, melynek lényege az, hogy én az 1893. aug. 4-én kiadott rendelettel kisebbségi véleményben felsorolt törvényeket, nevezetesen az 1840 : VI. t.-cz. 9. §-át, az 1868 : XLIV. t.-czikket és az 1867 : XII. t.-cz. 11. §-át megsértettem, és azt javasolja, hogy utasítson engem a t. ház ennek a rendeletnek haladéktalan visszavonására és az ügyet szabályozó törvény beadására.

Daczára azoknak, miket a mult ülésben Várady Károly, a mai napon Szederkényi és Horánszky t. képviselő urak ezen három törvényre nézve elmondottak, azt hiszem, nem lesz nehéz világosan bizonyitanom . . . (Ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) . . . igenis egész világosan bizonyitanom (Zaj. Halljuk ! Halljuk !), hogy az én rendeletem a törvények említett szakaszait és intézkedéseit semmiben sem sértette. (Egy hang : Lehet, hogy Jókai bebizonyítja !) Én majd a törvények tételeiből fogok bizonyítani és inkább hasonlítanak a költőkhöz azok, kik óhajaikat tételes törvényeknek veszik, mint azok, a kik tételes törvények álláspontján állanak (Ugy van ! Ugy van ! jobbfelől). De könnyű lesz azt is bebizonyitanom t. ház, hogy e kiadott rendeletem által teremtett helyzet a továbbival szemben igen lényeges javulást képez, (Ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) a miről a t. képviselő urak állhatatosan hallgattak. (Helyeslés jobbfelől.)

Hogy minő igen lényeges javulást képez ez a helyzet, azt magának e rendelet keletkezésének története mutatja. Az előttem

szólott Horánszky t. barátom is utalt a delegacionális tárgyalásokra és határozatokra, midőn tehát én ezen rendelet előzményeiről szólok, kell, hogy én is mindenekelőtt ezen delegacionális tárgyalásokról szóljak. (Halljuk! Halljuk!) 1891. évi december havában a delegacionális tárgyalások folyamán — mellesleg megjegyzem, hogy a delegációnak én is tagja voltam — először Ábrányi Kornél, később gróf Apponyi t. képviselő urak felszólaltak és konstatálták, hogy a hadügyminister és a közös hadseregnek az országban levő különböző organumai állhatatosan visszautasítják a magyar beadványokat, sőt az azok mellett levő magyar mellékleteket is és épen Apponyi Albert gr. t. képviselő ur utalt arra, hogy micsoda furcsa helyzetbe jutnak azok a felek, a kiknek a magyar közjegyző által hitelesített beadvány-mellékleteit a közös hadügyminister nem akarja elfogadni, holott a magyar közjegyző azt a hitelesítési záradékot német nyelven rájuk sem vezetheti. Mindezt csak azért említem fel, hogy maguk a t. képviselő urak konstatálták akkor, hogy a közös hadügyminister és a közös hadseregnek minden organuma állhatatosan visszautasította a magyar beadványokat, hogy azokat mindig német nyelven intézték el, hogy a magyar hatóságokkal németül leveleztek. (Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Miért türték? Ez visszaélés!) De ez tény. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez visszaélés volt!) — Kérem, én tényeket konstatalok és ha erre azt mondják, hogy a delegációnak nem volt joga a hadügyministert más eljárásra utasítani, mert a katonai hatóság és a magyar hatóságok közti levelezés kérdése nem tartozik a delegáció hatáskörébe, hát akkor ugyanabba a hibába estek azon határozati javaslatnak, melyet azután a delegáció el is fogadott, benyújtói is: Ábrányi Kornél, Apponyi Albert gróf és ha jól emlékszem, Beóthy Ákos képviselő ur is. (Derűtség és helyeslés jobbfelől.)

Beóthy Ákos: No már én nem! (Derűtség balfelől.)

Hieronymi Károly belügyminister: Igenis aláírta a határozati javaslatot, a mely szóról-szóra így hangzik:

»Utasíttatik a közös hadügyminister« — tehát a delegáció utasítja a hadügyministert — »hogy a közös hadsereg a magyarországi hatóságokkal az állam nyelvén levelezzen és a magyar állampolgároktól hozzáérkezett folyamodványokat az állam nyelvén fogadja el.« Tehát az ellenzéki t. képviselő urak részéről beadott határozati javaslat, melyet a delegáció határozattá is emelt, egyenesen azt tartalmazta, hogy a delegáció utasítja a közös hadügyministert.

Horánszky Nándor: Hogy a közös hadsereg magyarul levelezzen, azt tartalmazza!

Hieronymi Károly belügyminister: Én felolvastam a határozatot, mely szóról-szóra azt mondja, a mit felolvastam, ha t. barátom ebben kételkedik, itt van a naplókötet.

Horánszky Nándor : A közös hadsereg levelezéséről szól.

Hieronymy Károly belügyminister : Igenis; de én arra a szóra helyeztem a súlyt, hogy »utasíttatik«, hogy a delegáció utasította a hadügyministert. (Nagy zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Én a t. képviselő urakat, a kik pedig nem bántak el velem nagyon kiméletesen felszólalásukban — nem is panaszképen mondom, mert joguk volt hozzá — nagy türelemmel hallgattam végig, kérem ezen türelemnek csak egy kis részét a magam részére. (Élénk helyeslés jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)

T. ház! Daczára annak, hogy Horánszky Nándor t. képviselő ur már hivatkozott a delegációnak következő 1892. évi határozatára, kénytelen vagyok azt újra felolvasni, hogy abból következtéseimet levonhassam. Azt hiszem, nem szükséges ezen öt pontból álló határozatnak 1., 2. és 3. pontjait felolvasnom, mert a közös hadügyministernek ezekre adott válaszával a delegáció meg volt elégedve; csak utolsó pontját olvasom fel, a melyben a delegáció a közös hadügyminister válaszával ellentétes állást foglalt el. Ez az utolsó pont így szól: »A válasznak azon részét azonban, hogy a hadsereg többi hatóságai-, parancsnokságai- és intézeteihez magyar nyelven átírt iratok és beadványok a hadsereg szolgálati nyelvén intéztetnek el, a hozott határozattal megegyezőnek nem tartja és azon felhívást intézi a hadügyminister urhoz« — itt következik a dolog sulya — »gondoskodjék arról, hogy a magyar nyelven érkezett hatósági átiratok és magánbeadványok, a mennyiben ez az erők elégtelensége folytán közvetlenül nem történhetnék, a hadkiegészítő parancsnokság útján hasonlólag magyar nyelven intéztessenek el.«

Ebből egy világos: 1892-ben a delegáció már arra az álláspontra helyezkedett, hogy a hadügyministertől nem kívánt egyebet, minthogy a hozzá, illetőleg a hadsereg hatóságaihoz érkezett leveleket, a mennyiben ők maguk nem intézhetnék el magyar nyelven, a hadkiegészítő parancsnokság útján intézzék el. (Egy hang szélsőbalfelől: Ez retirálás volt!) Retirálás, de nem az én részemről, hanem a delegáció részéről. (Ugy van! Ugy van! jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.) És midőn az 1893-iki delegációban a közös hadügyminister azt mondta, hogy a delegáció ezen határozatának megfelelt, ezt a delegáció helyeslő tudomásul vette. Ebből nem akarok semmi egyebet következtetni, mint először azt, hogy a mennyiben a hadügyminister a delegáció ezen határozatának tényleg megfelelt, az az addigi helyzethez képest lényeges javulást és haladást mutat. Mert mi volt azelőtt a helyzet? Az, hogy az 1840: II. t.-cz. szerint a magyar ezredek parancsnokságai magyarul tartoztak levelezni a magyar hatóságokkal minden esetben. Megjegyzem, hogy az életben a törvény ezen rendelkezését sem tartották meg mindig, ezt mutatja az a számos panasz, mely a belügy-

ministerium irattárában van. A többi parancsnokságok, nevezetesen a magasabb parancsnokságok, valamint a hadügyministerium minden egyéb intézete mindig, kivétel nélkül németül levelezett a magyar hatóságokkal és megjegyzem, hogy a magyar hatóságok a német levelezéseket elfogadták és azokat mindig el is intézték.

Polónyi Géza: A ministeriumok németül feleltek.

Hieronymi Károly belügyminister: Nem feleltek, legalább a belügyministerium mindig magyarul ír.

Ugron Zoltán: Nem áll!

Hieronymi Károly belügyminister: Megengedem, hogy volt; az lehetséges és csak annyit konstatalok, hogy ez idő szerint a ministerium mindig magyarul levelez. Hogy volt-e az ellenkezőre eset, valóban nem tudom, azt — úgy látszik — a képviselő ur jobban tudja mint én. (Derűtség a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!) Ismétlem, csak azt akarom megállapítani, hogy először az ezen rendelet által teremtett helyzet a korábbi helyzethez képest igen lényeges javulást mutat, igen széles téren (Helyeslés jobbfelől.) és másodszor, hogy a hadügyminister a delegáció határozatának megfelelőleg járt el. De a kérdés lényege nem is e körül forog, hanem a körül, hogy én azon rendeletben, a melyet az 1893. évi augusztus 4-én kiadtam, fennálló törvényt sértettem-e vagy sem? Mert, azt hiszem, nem lehet tagadni — és ezt előre akarom bocsájtani — hogy akkor, mikor olyan helyzet áll elő, hogy a kormánynak közszüksége kívánja, hogy intézkedés tétessék, a kormány jogosítva van rendeletet kiadni, csak hogy annak fennálló törvénynyel ellentétbe jönni nem szabad.

Azt mondotta Várady Károly t. képviselő ur, hogy én hiába állítottam ezt a kérvényi bizottság ülésében, mert a magyarországi törvényhatóságok az 1840. évi VI. t.-cz. 9. §-át ötven esztendő óta nem úgy hajtották végre, hanem folyton úgy értették, a mint ő interpretálta, hogy t. i. valamennyi katonai hatóság magyarul tartozik levelezni. Várady Károly t. képviselő urnak ezen állítása a valósággal homlokegyenest ellenkezik, mert soha semmiféle törvényhatóság az 1840: VI. t.-czikket így nem hajtotta végre. (Zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Hieronymi Károly belügyminister: Sőt ellenkezőleg, ismételve kijelentem, hogy a törvényhatóságok mindig elfogadták a német nyelvű átiratokat. (Egy hang a szélsőbaloldalon: (Elég szégyen!))

De azt mondják, hogy rendeletem sérti az 1868: XLIV. t.-cz. 1. §-át, mely a következőleg szól:

»Magyarország állami nyelve a magyar és az ország kormányának hivatalos nyelve a kormányzat minden ágában ezentúl is a magyar.« Tehát ez a törvény azt mondja, hogy az ország kormányzatának hivatalos nyelve a magyar. Ha e törvényben az

értetik alatta, hogy a közös hadügyminister hivatalos nyelve is a magyar, akkor a közös hadügyministerium is az ország kormányához tartozik. Már pedig ezzel ellenkező felfogásnak a t. képviselő urak számtalanszor adtak kifejezést. Azt mondja a törvény, hogy a kormányzat minden ágazatában a magyar a hivatalos nyelv. De vajjon a rendelet azt mondja-e, hogy a törvényhatóságok tartoznak németül levelezni? Nem! Hanem azt, hogy a törvényhatóságok magyarul leveleznek, sőt a közös hadügyminister és annak alárendelt minden katonai parancsnokság köteles a magyar levelezéseket elfogadni. Ez az értelme az 1868 : XLIV. t.-cikknek, de annak senki sem tulajdoníthatja azt az értelmet, hogy a közös hadsereg és a közös hadügyminister nyelve is a magyar. (Zaj a szélsőbaloldalon.) Az 1868 : XLIV. t.-cz. felsorol minden néven nevezendő hatóságokat, a községekől felfelé minden állami hatóságot, felsorolja az iskolákat, a felekezeteket és ha az 1868 : XLIV. t.-cikkkel akarta volna az akkori országgyűlés a közös hadsereg levelezési nyelvét szabályozni, vajjon éppen csak a hadsereget felejtette volna ki? (Zaj és mozgás a szélsőbaloldalon.) Ez minden törvénytárgyazattal homlokegyenest ellenkezik.

Remete Géza: Kell németül tudni a mi tisztviselőinknek? (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Hieronymi Károly belügyminister: A t. képviselő ur azt mondja, hogy én megsértettem az 1867 : XII. t.-cz. 11. §-át. T. ház! Én azt hiszem, hogy a mennyiben a hadsereg vezényleti és vezérleti nyelvéről van szó — ezt Horánszky Nándor képviselő ur is elismerte — az 1867 : XII. t.-cz. világosan kimondja, hogy annyiban a hadsereg nyelvének meghatározása Ő Felsege jogaihoz tartozik.

Horánszky Nándor: A vezénylet nyelvének!

Hieronymi Károly belügyminister: Mióta a törvény meghozatott, mindenki így értelmezte; sőt éppen maga Horánszky Nándor képviselő ur egyenesen azt mondotta, hogy akár jól van, akár rosszul, de törvényesen így van, hogy ma a hadsereg nyelve a német.

Polónyi Géza: A kommandó! (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)

Hieronymi Károly belügyminister: Ugyan kérem, méltóztassanak egy kis türelemmel lenni. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.) Nekem sohasem volt az a nézetem, hogy azért, mert a hadsereg nyelve a német, levelezési nyelve is szükségképen a német. De a közös hadügyministernek sem ez a felfogása; hiszen akkor nem adta volna ki azon rendeletet s nem intéztetné el a magyar beadványokat magyarul.

Azt hiszem tehát, t. ház! hogy ezekből világosan következik az, hogy én semminemű néven nevezendő érvényes törvényt nem sértettem és rendeletem semmiféle törvényes intézkedésbe nem ütközik. (Ugy van! Ugy van! jobbfelől.)

De azt mondják, hogy én egyáltalán nem is voltam jogosítva ezt a rendeletet kibocsátani, nem voltam jogosítva rendelkezni azért, mert az országgyűlés a levelezési nyelv megállapítását mindig magának tartotta fenn és hogy ez nem a ministeri rendeletek körébe tartozik.

Itt konstatálnom kell a helyzetet úgy, a hogy az tavaly nyáron állott. Miután a magyar törvényhatóságok a közös hadsereg különböző intézeteinek német nyelvű átiratait 26 esztendőn keresztül szó nélkül elfogadták és sehol felszólalás ez ellen nem történt, hogy a közös hadsereg különböző intézetei németül leveleztek a törvényhatóságokkal és miután a hadügyminister májusban kiadta azt a rendeletét, mely a magyar nyelvnek a katonai hatóságok és a törvényhatóságok közötti érintkezés körében az eddiginél sokkal tágabb tért biztosít: akkor egyes törvényhatóságok alispánjai és tisztviselői ezeket a német átiratokat, melyeket a hadügyminister rendelete értelmében, mint kezdeményező átiratokat, a katonai hatóságok németül intéztek hozzájuk, visszaküldték és július második felében az a helyzet állt elő, hogy a közigazgatás, nevezetesen a mennyiben az a hadsereget illeti, az ország egyes részeiben teljesen fennakadt volt.

Horánszky Nándor: Egész helyes volt!

Hieronymy Károly belügyminister: Ez lehet valakinek az izlése. (Ugy van! jobbfelől. Zajos ellenmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk felkiáltások: Hazafiság!)

Ugron Gábor: Nevetni való!

Hieronymy Károly belügyminister: É felett én nem vitatkozom, de én nem hiszem, hogy legyen kormány akár Magyarországon, akár másutt, a mely helyeselné oly állapotot, hogy a közigazgatásnak egy igen nevezetes ága fennakadhasson. És elismeri azt minden állam alkotmánya, vagy világos írott szavakkal, vagy jogszokásokkal, hogy a kormánynak oly ügyekben is, melyeket a törvényhozás magának tartott fenn akkor, mikor rögtön törvényhozási intézkedéseket tenni lehetetlen, a közigazgatás folytonos menete érdekében joga és kötelessége rendeleti úton intézkedni. (Helyeslés jobbfelől.) Hogy ez a rendelet azután a képviselőházban természetesen kritika tárgyát képezheti, hogy a képviselőház és csakis ő van jogosítva itélni a fölött, vajjon a rendelet kiadásával a minister törvényes hatáskörét tullepte-e vagy sem, azt teljesen elismerem. (Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Még csak néhány szót ezuttal arról, hogy Horánszky Nándor t. barátom, nem tudom melyik hadtestparancsnokságnak egy átiratát olvasta fel, a melynek nyelvét nem találta összeegyeztethetőnek azzal a tisztelettel, melylyel a hadtestparancsnokság a magyar kormánynak tartozik. (Halljuk! Halljuk!) Én nem ismerem azt az átiratot, a melyből a t. képviselő ur idézett, teljesen elfogadom

hogy úgy van, a mint mondja, de én meglepetéssel hallottam, hogy az illető hadtestparancsnokság a ministeriumot »Löbliches Ministerium«-nak nevezi, mert tudomásom szerint a katonai hatóságok semminemű czimzést nem szoktak használni (Zaj balfelől.) s így nem használják a »löbliches« kifejezést sem.

Horánszky Nándor : A fővároshoz is »löbliches«-t irnak !

Hieronymy Károly belügyminister : Lehetséges, nem vitatom. (Zaj balfelől. Halljuk ! Halljuk ! jobbfelől.) Méltóztassanak elhinni, hogy nyiltan megmondanám azt is, ha használnák a »löbliches« czimet, de én a katonai hatóságok akárhány iratát mutathatom a t. képviselő urnak, a melyekből meggyőződhetik, hogy ez iratoknak túlnyomó többségében semmiféle czimzés nem használtatik, valamint a magyar kormány nem szokott a katonai hatóságokkal szemben semmiféle czimzést sem használni, hanem ha irunk, egész egyszerűen »a hadtestparancsnokságnak« irunk. (Derűtség balfelől.)

T. ház ! Csak azért hoztam fel a czimzés kérdését, hogy alkalmam legyen a t. ház előtt egészen határozottan kijelenteni azt, hogy hivatalba lépésem óta sohasem tapasztaltam a katonai hatóságok részéről semmiben a tisztelet hiányát, ellenkezőleg azt tapasztaltam, hogy a katonaság kiváló előzékenységgel viseltetik (Zaj balfelől.) a kormány és hatóságai iránt. Ezt konstatálni kötelességem.

A t. ellenzék álláspontja fenn nem tartható ; fenn nem tartható azért, mert egyszer azt mondják, hogy a rendelet törvényt sértett, de azért mégis szükségesnek tartják új törvény hozatalát ...

Horánszky Nándor : Én nem !

Hieronymy Károly belügyminister : Nemcsak a t. képviselő ur szólott. Ha fennálló törvény, t. képviselőház, ha van érvényben levő törvény, mely az egész vonalon a magyar nyelvnek használatát biztosítja, akkor miért hozzunk új törvényt ? (Igaz ! Úgy van ! jobbfelől.) Ha pedig nincs ilyen törvény, akkor hogyan vehetik szememre azt, hogy én a törvénynek tételes intézkedéseit megsértem ? (Élénk helyeslés jobbfelől.) Nem is méltányos a t. képviselő urak eljárása, hogy akkor, midőn — még egyszer konstatálom — a rendelet kiadása előtt nemcsak hogy nem leveleztek semmi esetben a katonai hatóságok a magyar hatóságokkal magyarul, hanem minden esetben a német nyelvet használták, mikor éppen ellenzéki képviselő urak a delegációban felszólalásokkal konstatálták azt, hogy még a magyar beadványokat sem fogadták el és midőn most, t. képviselőház, nemcsak a magyar területen levő katonai hatóságok, hanem az egész monarchiában bárhol elhelyezett katonai hatóságok, minden magyar nyelvű beadványt hatóságoktól és magánosoktól elfogadni, azt ugyanazon nyelven elintézni, arra magyar választ adni tartoznak ; hogy akkor benünket törvénysértéssel és helytelen intézkedésekkel vádolnak. (Egy hang a szélsőbaloldalon : Nagy kegyelem !) Nem nagy kegyelem,

hanem nagy haladás. (Ugy van! Ugy van! a jobboldalon.) Méltóztassanak a haladást elismerni és akkor méltányosabban fogjuk megítélni a helyzetet. (Helyeslés jobbfelől.)

Kérem, méltóztassanak a különvélemény mellőzésével a kérvényi bizottság javaslatát elfogadni. (Hosszantartó, élénk helyeslés jobbfelől. Az elnöki széklet báró Bánffy Dezső foglalja el.)

Beöthy Ákos: Daczára a Horánszky és Szederkényi nagyszabásu beszédeinek, megkísérli mégis a replikát a belügyminis-terrel szemben. Azt a kifejezést, hogy a magyar hadsereg a közös hadseregnek kiegészítő része, nem szabad csupán frázisnak tekinteni. Különös dolog a magyar királyi felségjogra alapítani azt, hogy a hadsereg nyelve a német legyen. Vagy van a magyar nyelvnek jussa és akkor kell, hogy az egész vonalon érvényesüljön, vagy nincs és akkor nem lehet azt kívánni, hogy a hadsereg a magyar levélre magyarul válaszoljon. A közös hadügyminis-ter ép úgy kormánya a magyar koronának, mint az osztrák császárnak s kell, hogy a magyar törvények előtt is meghajoljon. A minis-terekre is ráillik az a mondas, a mi a Bourbonokra, hogy nem tanultak semmit, de elfelejtettek mindent.

Ha valamit kezdeményezett maga a hadügyi kormányzat és erre válasz jött, erre azután viszonzválaszát már nem magyar nyel-ven adta. És teremtette azokat az állapotokat, melyek a megyék-nek akcióját megindították. (Zaj. Felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)

Elnök: Méltóztassanak csendben lenni! (Halljuk! Halljuk!)

Szentiványi Kálmán: Ilyenkor az elnök csenget!

Elnök: Kérem a képviselő urat, az elnököt ne tessék figyel-meztetni. Nem volt olyan zajongás, hogy indokolt lett volna a külön figyelmeztetés. Kérem a szónok urat, méltóztassék előadá-sát folytatni.

Beöthy Ákos: Ez idézte elő azokat az állapotokat, a melyek következtében a megyék egy bizonyos akciót kezdtettek, a mely akciót örömmel üdvözli. Az előadó véleményét nem fogadja el. (Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbalon.)

Jozipovich Géza jegyző: Pulszky Ágost! (Zajos felkiáltások a szélsőbalon: Eláll, öt perc! Hosszantartó nagy zaj. Elnök cse-nga. Pulszky Ágost leül. Élénk derűltség a szélsőbalon.)

Elnök: Méltóztassék csendben lenni! Pulszky képviselő urat illeti a szó. (Zaj.) Kérek csendet! Kérem Pulszky képviselő urat, tessék megkezdeni beszédét. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elállott! Nagy zaj. Elnök csenget.) Méltóztassanak csendben lenni! Pulszky képviselő urat illeti a szó! (Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Elállott!) Horváth Gyula képviselő ur következik. (Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget.) Méltóztassanak csendben lenni. Horváth Gyula képviselő urat illeti a szó. Méltóztassék csendben lenni. (Folytonosan tartó zaj. Elnök csenget.) Horváth Gyula képviselő urat illeti a szó.

Horváth Gyula : O a 67-iki kiegyezés őszinte hive. (Zaj.)

Elnök : Csendet kérek. Kérem ne beszélgessenek a képviselő urak. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

Horváth Gyula : És azt a dualisztikus alapot, melyet az teremtetett fenn kívánja tartani, mert e mellett biztosítva látja a magyar állam önállóságát és fejlődését. Egyformán megvédendőnek tartja ez alapot, bármely oldalról támadják is meg. (Mozgás a szélsőbaloldalon.) Az a felfogás azonban, a mely a miniszternek most elhangzott beszédében nyilvánul, nem érvelés a kiegyezésről alap mellett, melynek fenntartását pedig mindnyájan óhajtjuk.

Nem tartja helyesnek, hogy a katonaság és polgárság között folyton szítják az ellentéteket. Még nagyobb baj, hogy itt kétségtelenül törvénytelen állapotokat törvényesítenek. Ezek az állapotok türhetetlenek s kívánatos, hogy a kormány nyílt fellépéssel végre valahára tisztázza ezeket a mindig megújuló kérdéseket. (Helyeslések.)

Ugron Gábor : konstatálja, hogy ó Felsége tudja használni a magyar nyelvet akkor, a mikor szükséges, tehát a hadseregnek legalább a király példája előtt kellene meghajolnia és használnia a magyar nyelvet, ha magyarokkal érintkezik. A magyar nyelvnek törvényes jogainál fogva érvényesülni kell, különösen érvényesülni kell a közös hadsereggel szemben, a mely elvégre is az államnak csak egy intézménye. (Helyeslés a szélsőbalon.) Hogy pedig ezek az állapotok olyanok, a milyenek, annak senki más nem az oka, mint a kormány és pártja, a melyek egyaránt feladják jogainkat. Szükségét látja annak, hogy törvény alkottassék erről a kérdésről.

Nem fogadja el a kérvényi bizottságnak az előadó által képviselt véleményét, hanem hozzájárul a kisebbség véleményéhez, nem azon okból, a mit a belügyminister mondott, hogy minek egy új törvényt hozni, mikor van törvény, hanem mivel az a nézetem, hogyha az ország törvényeit meg nem tartják és a belügyminister az ország lakosait az ország törvényei ellen bujtogatja és lázítja. (Zajos éljenzés és taps a szélsőbaloldalon.) Törvényre van szükség, a mely megtorlásról gondoskodik szemben, kik az ország meghozott törvényeit nem respektálják, üljenek akár a belügyministeri székben, vagy legyenek a törvényhatóságok vagy közös hadsereg körében. Ezért fogadja el egy új törvényhozásnak eszméjét, hogy legyen sanctiója azon törvényeknek, melyek törvénytárunkba iktattak. (Hosszantartó meg-megújuló éljenzés és taps a szélsőbaloldalon. A szónokot számosan üdvözlölik.)

Várady Károly : A zárszó jogával elve, többek közt csodálkozását fejezi ki a felett, hogy nem akad a túloldaltól egyetlenegy képviselő sem, (Felkiáltások a szélsőbaloldalon : De igen, Pulszky Ágoston ! Derűltség a szélsőbaloldalon.)

Boncza Miklós : Pulszky Ágoston meg is magyarázta volna csakhogy önök nem akarták meghallgatni. (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Várady Károly . . . a ki megmondta volna, hogy a rendelet fölfogása törvénytelen. Ajánlja a kisebbség véleményét elfogadásra. (Helyeslés a szélsőbaloldalon.)

A ház ezután a bizottság indítványát fogadta el.

Ezek szerint a kormány és a szabadelvű párt azon alapon állott, hogy az 1840: VI. t.-cz. érvényes törvény, s hogy ez meg nem sértetett.

* * *

A nyelvkérdéssel kapcsolatban foglalkozom a zászlókérdéssel is. Aktuálisná teszi e kérdést *Kossuth* Ferencz ujévi beszéde, mely a dualismust érvényesíteni akarja a hadsereg külső jelvényeinél. Ekkép ugyanazt akarja, a mit *Irányi* Dániel követelt. Követelése olvasható alább az 1889-iki zászlóvitában. A mi az uralkodóháznak fekete-sárga színű lobogóját illeti, e tekintetben a közjogi opposíció régi támadása megenyhült. Megenyhült különösen azon intézkedések következtében, melyek a királyi várak föllobogózására vonatkoznak. Mégis közlöm az idevonatkozó viták lényeges tartalmát.

Az 1741: LXIII. t.-cz. az általános felkelésről intézkedvén, 19. §-ában szószerint ezt rendeli: »A jogrend megtartása és zavarok kikerülése végett az *ekkénti katonaság a megye jegyei vagyis zászlói alatt* az 1595: 17. stb. t.-czikkek rendelete szerint lesz hadba menendő.«

Az idézett t.-czikkek már címéből is, mely így hangzik: »Az alábbirt módon rendelt *általános felkelésről*«, valamint a t.-cz. összes rendelkezéseiből, de különösen magáuk a 19. §-nak tartalmából világosan kiderül, hogy az ország általános felkeléséről, illetőleg a későbbi magyar ezredekéről van szó.

Magyarország *nemzeti zászlójának*, a piros-fehérvörös színű nemzeti lobogónak, használatáról az 1848: XXI.

t.-cz. intézkedik. E t.-cz. 1. §-a így szól: »A nemzeti szín és ország czimere ősi jogaiba visszaálltattik.«

Világosabb az 1848: XXI. t.-cz. 2. §-ának rendelkezése, a mely szerint »egyszersmind megállapittatik, hogy minden középületeknél s közintézeteknél minden nyilvános ünnepek alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország czimere használtassék. (Egyébiránt a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország szinei és czimere mellett saját szineiket és czimerüket is használhassák.)

S épen e 2. §. rendelkezése ellen történt sérelem gyanánt fogta fel a magyar országgyűlés képviselőházának függetlenségi pártja, hogy az országgyűlés ünnepélyes megnyitása alkalmából — mely aktusnak színhelye a budai királyi várpalota — e várpalotán a *fekete-sárga* lobogó szokott kitűzetni.

1868-tól fogva sok országgyűlés megnyitása előtt történtek a függetlenségi párt részéről ez irányban felszólalások, melyeket hol hosszabb, hol rövidebb diskussziók kísérték.

* * *

A fekete-sárga lobogónak az országgyűlés ünnepélyes megnyitása alkalmával a budai királyi várpalotán történő kitűzése ellen 1869 ápril 22-én szólalt fel először *Irányi* Dániel, mondván, hogy ez a kérdés már a mult országgyűlés alatt szóba hozatott s ekkor egy képviselő a fekete-sárga lobogó jogosultságát azon állítással igyekezett igazolni, hogy az az uralkodócsalád czimere, jelvénye. Amde ha ez így volna is — pedig a felszólaló véleménye szerint nincs így, mert a kétfejű sas nem az uralkodócsaládnak, hanem a néhai német és azután osztrák birodalomnak jelvénye volt — de ha ez így volna is, azt tartja, hogy annak legfeljebb az uralkodóház maganépületein lehetne helye, de nincs helye az ország középületein, a milyen a budai várak is, és nincsen helye különösen akkor, midőn a magyar király a magyar országgyűlést fogadja. Ez nemcsak a magyar ember érzetét, nemcsak a magyar nemzet képviselőinek méltóságát sérti, de sérti egyuttal a törvényt is. Az 1848: XXI. t.-cz. ugyanis, mely a nemzeti színről és az ország

czimeréről szól, azt rendeli, hogy »minden középületeken s közintézeteken minden nyilvános ünnepélyek alkalmával és minden magyar hajón a nemzeti lobogó és az ország czimere használtassék.« Már hogy a budai királyi palota az ország épülete s hogy az országgyűlésnek megnyitása nemzeti ünnepély, erről azt hiszi a felszólaló, hogy ez kétségtelen. Kijelenti, hogy ő és barátai nem hajlandók, a fekete-sárga lobogó alatt, a magyar országgyűlés megnyitásában részt venni.

Andrássy Gyula gróf miniszterelnök válaszából kiemelendő a következő :

A budai vár nem közintézet, hanem ő Felségének a királynak palotája és igen természetes az, hogy a királyi palotán ő Felségének magánczimere és színei használatnak, épen úgy, mint más saját lakán saját czimerét tüzi ki. A mi azt illeti, hogy ez az osztrák birodalom czimere volna, kénytelen vagyok ismét bevallani, hogy a heraldikában nem igen vagyok jártas és általában a czimerek keletkezését nem igen igyekeztem kutatni, annyit azonban minden előkészület nélkül bátran merek mondani, hogy ama lobogó csak mint ő Felsége saját lobogója és saját czimere van kitűzve. Ugy hiszem, hogy ama czimer ezelőtt csakugyan a német birodalom czimere volt s úgy emlékezem, hogy akkor három színe volt : vörös, fekete és arany ; egy belőle kimaradt s a két szín vétetett fel. Most azonban ismétlem, e czimer mint ő Felsége a királyi család fejének magánczimere használtatik ; e czimer értelme tehát változott. Megtörtént ez nemzeti lobogóknál is. Horvátország lobogója fehér és vörös volt, 1848-ban gyakorlatba vétetett a kék szín s most mindenki elismeri, hogy ez Horvátország lobogója. Miért ? Mert Horvátország annak kívánja tekintetni. Azon lobogó, melyet Buda vára ormán látunk, ő Felsége, a dynastia fejének magánlobogója ; és ha feltűzetik, azt jelenti, hogy az uralkodó család feje, ki magyar király és osztrák császár egy személyben, Budán tartózkodik.

Deák Ferencz : A mi a lobogót illeti, én azon zászlót ő Felsége lobogójának tekintettem és tekintem mindég ; de nem nyomhatom el azon óhajtasom kijelentését, hogy azon tény közben, midőn az országgyűlés megnyitattik, a magyar lobogó is felhúzás-sék, mert habár az királyi palota, de ezen tény (az országgyűlés megnyitása) alatt egyszersmind a magyar törvényhozás összességének, a nemzetnek és a fejedelemnek színhelye.

Irányi Dániel : A mi az előttem szólott tisztelt képviselő urnak azon véleményét illeti, hogy a fekete-sárga zászló az uralkodócsalád czimere és jelvénye, nem akarom ismételni, a mit e részben mondtam, hanem azért engedelmet kérek, hogy azon állításra, mintha a magánczimert középületen is lehetne használni, egy észrevételt tehessek. A magánczimert szerintem csak magánépületen lehet használni, épen úgy, mint teszem azt, az örökös

főispán, habár mindég a megyeházában laknék is, a maga czimerét a megyeházán nem használhatná. Vannak más uralkodóházaknak is saját czimereik, hanem azért azon palotákon, melyekben laknak, a nemzet színei lengedeznek. Így van Francziaországban, Olaszországban és máshol is. Francziaországban pl. az Orleans-, épen úgy a Bonaparte-család a nemzet lobogóit használja, nem a maga családi czimerét.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök: Azok után, miket igen tisztelt barátom, Deák Ferencz méltóztatott mondani, csak azt vagyok bátor megjegyezni: hogy az intézkedések már meg is tétettek arra nézve, hogy akkor, midőn az országgyűlés Budán meg fog nyitattni, és így a kir. palota egyszersmind az országgyűlés színhelyévé is lesz, ott a magyar és horvát zászló tűzessék ki. A mi pedig Olaszországot illeti, ott nem Olaszország három színe, hanem a Savoya-ház színei azok, melyek a tiszti jelvényeknél, valamint mindenütt és minden alkalommal használtatnak. A mi pedig azt illeti, hogy habár az uralkodóháznak bizonyos czimere van, annak — mire nézve még a megyeházat is például méltóztatott felhozni — ott hol az ország lobogójáról van szó, helye nincs; erre azt jegyzem meg, hogy Magyarországon az Anjou-korban és Mátyás idejében, Francziaországban az előbbi korban mindig a családi czimer használtatott az ország jelvényéül is.

* * *

1872. szeptember 3-án **Irányi** Dániel egyszerűen ismételte 1869-iki kijelentését, melyre azonban érdemleges választ nem kapott.

Az 1875/78-iki országgyűlés megnyitása alkalmából, 1875. augusztus 30-án ugyanebben a dologban ezeket mondá *Irányi*:

A fekete-sárga zászlónak a budai királyi várakon nincs helye; legkevésbbé van helye a magyar országgyűlés megnyitása-kor, akár családi színek tekintessék, akár pedig osztrák birodalmi jelvénynek.

Ha családi színek tekintik: ne felejtsek azt, hogy a magyar királyi várak nem családi, hanem nyilvános középület, a melyre az 1848-iki törvény értelmében a magyar nemzeti színű lobogó tűzendő ki. Különben is ne felejtsek azt, hogy a magyar országgyűlés megnyitása nem családi, hanem fontos nemzeti ünnepély. De nincs helye a budai várakon a fekete-sárga lobogónak azon esetben sem és még kevésbbé, hogyha osztrák birodalmi jelvénynek tekintetik.

Magyarország nem kiegészítő része az osztrák birodalomnak, hanem önálló független ország. A kettős színek, a színek egyesítésének, véleményem szerint az 1867-iki kiegyezés alapján is, csak az esetben van helye, ha Magyarország és Ausztria együttvéve képviseltetik, a külföld irányában; de Magyarország határán belül

idegen zászlónak nincs helye, annak jogosultságát nem ismerhetem el; ép oly kevéssé, mint nem volna jogosult a magyar színnek kitűzése a bécsi Burgra, midőn császár ő Felségének méltóztatik az osztrák Reichsráthot megnyitni.

Wenckheim Béla b. miniszerelnök válasza a következő volt : A mi a fekete-sárga színeket illeti, azok a felséges uralkodóháznak családi színei. Ha minden egyes embernek szabadságában áll lakásán, várán lobogtatni színeit : épen így áll ez jogában a királynak. Ha valaki bokros ezen színektől s ezek miatt nem megy fel Budára : ezt teheti tetszése szerint. Én ezen színek előtt meghajlok s azokat tiszteletben tartom. Nem láthatok tehát abban semmi alkotmányellenes dolgot, ha Ő Felsége családi színeit várára feltűzi.

* * *

1878-ban és 1879-ben is ismételte *Irányi* Dániel e tárgyban való felszólalásait. 1879-ben ezt tette hozzá : Azt mondják, mondták több ízben, hogy a fekete-sárga szín az uralkodócsalád színe. Nem vizsgálom, mennyiben alapos, mennyiben nem ez a nézet; ámbár vannak, a kik a czimertannal foglalkoznak és azt állítják, hogy az uralkodócsaládnak házi színei nem a fekete-sárga, hanem a vörös és fehér, emlékezetére azon eseménynek, midőn egy osztrák főherczeg Jeruzsálem ostrománál megsebesülvén, vére fehér ruháját befecskendte. De bármint legyen is ezen historiai kérdés, az általam felhozott okok ellenében a családi színeknek a budai királyi várlakon, mely nemzeti palota, és az országgyűlés megnyitásakor, mely nemzeti ünnepély, helyök nincsen.

Mindkét alkalommal *Tisza* Kálmán miniszerelnök érdemlegesen nem válaszolt a felszólalásra. Ugyanigy történt ez 1884-ben és 1887-ben is. 1892-ben *Csanády* Sándor szólalt fel e tárgyban, de *Szapáry* Gyula gróf miniszerelnök válaszában szintén csak egyszerűen az eddig divott gyakorlatra hivatkozott.

* * *

A fekete-sárga zászlónak, mint az osztrák-magyar közös hadsereg lobogójának kérdése szintén foglalkoztatta a képviselőházat, a mennyiben a közjogi ellenzék részéről vita tárgyává tétetett.

Történt pedig ez abból az alkalomból, hogy az 1889-iki őszi hadgyakorlatok alkalmával a honvédparancsnokok szállásán fekete-sárga lobogó volt kitűzve. Ezt közjogi sérelemnek tekintette a függetlenségi párt, mely főleg az 1868 : XLI. t.-cikkre hivatkozott, melynek 18. §-a azt rendeli, hogy a honvédség vezénnyelve és zászlója magyar. Ugyanezzel kapcsolatban a közjogi ellenzék szónokai azt is vitatták, hogy a fekete-sárga lobogónak a közös hadsereg zászlójaként való alkalmazása is jogosulatlan, sőt felmerült ugyancsak a függetlenségi párt részéről az a kívánság is, hogy a közös hadsereg zászlója, épen e hadseregnek közös karakteréből kifolyólag, az osztrák és a magyar állam színeit és czimereit viselje.

Az e tárgyban lefolyt képviselői vita a következő volt:

1889 október 12-én Irányi Dániel a következő interpellációt intézte a honvédelmi miniszterhez :

A hírlapok egyértelmű közlése szerint a folyó évi őszi hadgyakorlatok alkalmával a honvédparancsnokok lakásán fekete-sárga zászló volt kitűzve.

Minthogy pedig az 1868 : XLI. t.-cz. 18. §-a szerint a honvédség zászlója Ó Felsége nevének jelvényei mellett az ország színeit és a magyar állam czimerét viseli s annál fogva a fekete-sárga zászlónak a honvédség körében való használata törvényellenes : ugyanazért kérdem a t. honvédelmi miniszter urtól :

1. Kinek rendeletére tüzetett ki a honvédparancsnokok szállására a fekete-sárga zászló s mely időből származik a rendelet ?

2. Szándékozik-e a t. miniszter ur haladéék nélkül intézkedni, hogy hasonló, ugy a világos törvénybe ütköző, mint a nemzet jogait és önérzetét mélyen sértő eset többé elő ne forduljon ?

Erre az interpellatióra **Fejérváry** Géza b. honvédelmi miniszter 1889 okt. 21-én lényegileg a következő választ adta :

Előre bocsátván, hogy az 1868 : XLI. t.-cz. 18. §-a első bekezdésének megfelelően a honvédség vezénnyelve és zászlója magyar

s hogy a törvény e rendelkezését mindenütt szigoruan megtartják, így folytatta válaszát a minister.

A 18. §. 2-ik bekezdése így szól: »Horvát-Szlavon- és Dalmátországban a honvédség vezénnyelve a horvát, zászlója Ő Felsege ugyanazon védjegye mellett Horvát-Szlavon-Dalmátország egyesült színeit és a magyar állam czimerét viseli. Egyébiránt a *katonai jelvények, rangjelzetek, a felszerelés és felfegyverkezés, valamint a szolgálat és gyakorlat szabályai a honvédségnél és a sorhadnál egyenlők lesznek.*«

Ehhez képest, ha az idézett 18. §. első, de egyszersmind második bekezdését is egyaránt figyelembe vesszük, a minthogy kell is, hogy vegyük: a törvény világos szavai szerint a jelvényül, symbolum gyanánt szolgáló zászlón a szolgálati és vezénnyelven kívül, a honvédség minden szabályának egyenlőnek kell lenni a közös hadsereg szabályaival.

És a midőn az 1868: XLI. t.-cz. 18. §-ának 2. bekezdését az akkori törvényhozás úgy elfogadta, a mint az tényleg érvényben van, mindenkinek, a ki előtt a háboru alkalmával előforduló surlódások csak félig-meddig is ismeretesek, el kell ismernie, hogy igen bölcsen cselekedett. Mert a honvédségről szóló törvény szerint a honvédség kiegészítő része lévén a monarchia fegyveres erejének, működésének szükségképeni összhangzására a legnagyobb súly fektetendő. Ezen cél elérésére megfelelőbb ut nem is kínálkozhatik, mint az, hogy a szolgálat és gyakorlat szabályai egyenlők legyenek a honvédségnél és a közös hadseregnél.

A törvény félremagyarázhatlan szavai szerint tehát a közös hadsereg szolgálati szabályzatának határozványai — a szolgálati nyelv és a *csapat zászlói* kivételével — a honvédségnél is érvényesek.

Legyen szabad röviden ezen törvényes intézkedés elkerülhetlen szükségességét a gyakorlat szempontjából is megvilágítani.

A működő hadsereghez tartozik ugy a közös hadsereg, valamint a törvényszabta feltételek mellett, a hadra kelt honvédség is.

Annál a működő hadseregnél, a hol sok százezer, sőt millión fölüli ember, aránylag szűk helyen mozog, rögtöni tájékozhatás végett a különféle szolgálati ágak jelzésére, ugymint, teszem fel, a vasuti vagy gőzhajózási vállalatban, különféle színű, *minden jelvényi jelleg nélkül, egyszerű jelző-lobogók* használatnak.

Ilyenek a közös hadsereg, valamint a honvédség szolgálati szabályzatában meg vannak határozva. Ezen különféle színű jelző-lobogók között, melyeknek száma jelenleg 10, vannak fehérek, vörösek, fehérvörösek, feketék, kékvörösek, sárgák, világoskék stb., a mint azok a tábori egészségügyi intézeteknél, a lőszertelep-nél, a tábori postánál, a tábori ételmező intézeteknél, a hadtáparancsnokságnál stb. szükségeltetnek és a parancsnokok szállásainak jelzésére a fekete-sárga színű jelző-lobogó is meg van állapítva.

Ila tehát a különböző színű jelző-lobogók használatának

színe elismertetik, a minthogy ez másképp nem is lehet, akkor józanul gondolkozó magyar emberről fel sem tehetem, hogy a többi színeket helyesléssel fogadván, azt követelné, miszerint csakis a fekete-sárga szín küszöböltessék ki. Ha tehát a fekete-sárga jelző-lobogónak a honvédségnél leendő kihagyását, annak nemzeti színű jelző-lobogókkal pótlását követelné valaki, tévesen azt állítván, hogy ennek állami jellege és fontossága van, akkor következetesen valamennyi többi színű jelző-lobogóknak nemzeti színűekkel való helyettesítését kellene hangsúlyozni.

A válasz többi részéből kiemelendő a következő :

Készséggel elismerem, hogy régen, tudniillik a honvédség felállításakor, ezen, a mozgósítottsági viszonyt szem előtt tartó szabályok annyira szabatosan még a közös hadseregnél sem léteztek és hogy azok csak fokozatosan, de mindig szorosan a törvény keretében, tökéletesbítették és hogy ez nevezetesen a közös hadseregnél 1874. és 1887-ben, a szolgálati szabályzat újabb kiadása által történt. Minthogy pedig a szolgálati szabályoknak a honvédségnél és a közös hadseregnél egyenlőknek kell lenniök : ugyanez történt a honvédségnél 1875-ben és 1888-ban, minélfogva a honvédségnél is ezen jelző-lobogók, nemcsak az én ministerségem alatt, hanem már elődeim alatt is, nevezetesen az 1881-iki miskolczi hadgyakorlatoknál, és azóta mindig használtattak. Ebből látni méltóztatik, hogy ezen intézkedés nem új, de ha új volna is, a törvény keretében mozog.

Irányi Dániel replikája a többi közt a következőt tartalmazta :

A Habsburg-családnak színe a fehér-piros. A fekete-sárga szín a volt római, ugynevezett szent birodalomnak színe, a melyet midőn Napoleon megdöntötte, az osztrák császár a *császárság színe* gyanánt elfogadott. A *fekete-sárga szín tehát az osztrák birodalomnak színei*. De ha bár úgy lenne is, hogy a fekete-sárga szín a felleges uralkodóháznak a színe, a világos törvénnyel szemben annak jogosultságát honvédségünknel nem lehet elismerni. Ó Felségének, ha elfogadta a magáénak a régi családi szín helyett a fekete-sárgát, joga van kétségtelenül a maga magánépületein itt is, másutt is használni, úgy mint minden más embernek ; de egy állami intézményben, a minő a honvédség, világos törvény rendelete ellen ezen színeknek alkalmazása nem jogos, nem helyes.

Hiszen, ha igazán a törvény alapjára állunk, ha az 1867 : XII. t.-cz. talajára lépünk, még akkor is a fekete-sárga zászló kizárólagos használata *magánál a közös hadseregnél sem törvényes, sem jogos. Ha közös a hadsereg, tehát Ausztriáé ép úgy, mint Magyarországé, akkor a hadseregnek úgy Ausztria, mint Magyarország színeit kell viselnie*. A hadseregnek egysége, úgy a mint az utóbbi időben kifejlődött, egészen a múlt század közepéig nem érvényesült ; sőt azt hiszem, hogy a hadseregnek egysége, a mi a zászlót,

a nyelvet, a ruhát illeti, csak a múlt század vége felé, Mária Terézia uralkodásának utolsó éveiben létesült, akkor, mikor II. József mint társuralkodó a magyar nemzetiség elleni törekvéseit már érvényesítette.

Hogy még azon időben is, a mely az 1715-iki törvényt, a mikor is az állandó hadsereg behozatott, követte, a hadsereg egy-sége. a német nyelv, a német vezényszó, a fekete-sárga zászló ismeretlenek voltak, erről bizonytságot szolgáltat az 1741: LXIII. t.-cz., a mely azt rendeli, hogy az ezredek a megyék zászlói alatt vonuljanak ki. Hogy mikor lépett életbe a mostani rendszer. bizonyosan fokozatonként, úgy a mint most is törekeshet reá, arra sem törvénykönyvünkben, sem pedig a történelemben nem akadhattam reá, ezt csak a hadi levéltár kutatása mutathatná meg. De több mint valószínű, hogy ezt csak II. József hozta be és ez arra kell, hogy intsen bennünket, hogy minden kísérletet kezdeténél fogva visszautasítsunk. A választ szónok nem veszi tudomásul.

Fejerváry Géza br. honvédelmi minister rövid válaszábanak lényeges tartalma :

Bármit mondanak a fekete-sárga színről, hogy t. i. az nem a királyi család színe, tény az, hogy 83 év óta annak használtatik és tény az, hogy a heraldikának kell e tényhez alkalmazkodnia, nem pedig fordítva. Tény továbbá az is, hogy 83 év óta nemcsak Európa, hanem az egész világ elismeri ezt, kivéve, fájdalom, a magyar képviselőház egy tisztelt fractióját, arról pedig nem tehetek. Ha visszamennek a történelembe, azt fogják látni mindenütt, hogy a *hadsereg mindig az uralkodó színeit használta* zászlóul. Hogy miért legyen nálunk e tekintetben kivétel, azt én át nem látom.

Névszerinti szavazás kéretvén, a képviselőház 122 szavazattal 68 ellen, tehát 54 szótöbbséggel tudomásul vette a minister választát.

UTÓIRAT.

Anticzipált félremagyarázások.

Munkám még meg sem jelent s már is félremagyarázások érték.

Egyik közzétett fejezete valakiben, a ki tán csak azt az egyetlen fejezetet olvasta, azt a téves hitet keltette, hogy én Deák alkotását, vagyis a közös intézményű dualismust, a magyar közjog eldoradójának tartom, melyen túl be van kerítve a világ.

Csak az beszélhet így, a ki munkámnak egyetlen fejezetét olvasta, de azt is csak fölületesen.

Igaz, hogy én Deák művének alapján állok, s ezt az alapot az ország érdekében levőnek tartom. De nem az én csekély egyéni véleményemről van szó, hanem a magyar közjogról, s ennek egységéről s teljes épségéről. Bizonyítottam, hogy Deák nem csonkította meg a magyar alkotmányt és hogy ez alkotmány befogadhatja a magyar nemzet és állam bármily nagyszabású alakulását. Befogadhatja a nélkül, hogy lényege legkevésbé is változnék.

És az evolúció számára különösen két utat jelöltem meg. Az egyik út a magyar nemzeti törekvések érvényesülése a monarchia és a közös intézmények keretében. A másik a *pragmatica sanctio*ban megjelölt

kölcsönös védelemnek külön intézmények, vagyis külön hadsereg és külön önálló külügy által való teljesítése.

Ha a nemzet és a korona egyetért a kölcsönös akarathban, mind a két forma megvalósítható. De csakis a korona és nemzet egyetértése által.

Ez a magyar *közjog*. A *politika* lehet más. És hogy melyik utat tartja valaki helyesnek, ez már politikai és nem közjogi kérdés. Részemről a *dualismus keretében való nemzeti evolútiót* tartom elérhetőbbnek, tehát helyesebbnek. És kimutattam, hogy a korona és nemzet belső egysége a dualismus keretében is megvalósíthatja, a közjog minden fejlesztése nélkül, nemzeti törekvéseinket. Megvalósíthatja rázkódások, zavarok s a nélkül, hogy Ausztriával bármely változás iránt érintkeznünk kellene. A magyar korona átruházott felségjogai alapján megoldható, mint jelen munkámban utaltam rá, a magyar ezredek kommandó nyelvének sokat emlegetett kérdése stb.

Ez ismét közjog. De hogy *miként* kell ezekre törekedni, idő és forma tekintetében, ez már újból *politika*. A magyar közjog állandó. A politika változhatik, elhagyható s fölvetethet kérdéseket; követelhet s megvalósíthat. Munkámban én a magyar közjog igazi tartalmát igyekeztem megvilágítani.

De annyiban én is politizáltam, hogy minden nagyszabású evolúció (nem a közjog fejlesztése) föltételévé a *nemzet* kibontakozását s megerősödését tettem. Fölösleges újból ismételnem, hogy a nemzet joga mindig ugyanaz, akár gyöngé, akár erős. De egészen másképp érvényesül az erősek, mint a gyengék joga.

Deák alkotásának keretében is másképp érvényesül a nemzet joga, ha nagygyá és hatalmassá fejlődik ki. És nem kell akkor jogokat visszaszerezni, mert hisz'

Deák nem idegen állam vagy korona irányában kötött le bizonyos nemzeti jogokat, hanem a magyar koronával megegyezve. Ekkép nincsen egyetlen egy jogunk sem föladvá, mert a koronával egyetértve fölszabadíthatjuk a lekötöttségeket. Ezért mondtam annyiszor, hogy alkotmányunk Deák alkotása mellett, vagy daczára is, egészen teljes, s ekkép nincs az megcsorbitva.

A ki még ezekután is félremagyaráz, azt nem leszek képes fölvilágosítani és meggyőzni.

A másik félreértés a magyar külügyekre vonatkozik. A mi a »magyar külügyeket« illeti, ezek tekintetében a kérdésben a felelet. Vannak magyar külügyek, de a representáció közös. És minden külügy magyar ily értelemben, a mely külügy közössége nem folyik a kölcsönös védelem kötelezettségéből. Magyarország belügyeinek kapcsán támadó külügyek tehát magyar külügyek. És nem pusztán igazságügyi, posta vagy egyéb ügyek, hanem olyanok is, a melyek szorosan összefüggenek a politikával. Ilyen volt és ilyen például a magyar egyházpolitika kifelé való vonatkozásában. A representációt a külügyminister végzi ugyan, de az apostoli magyar királylyal egyetértve a magyar kormány intézi az összes ide vonatkozó ügyeket. Nem politikai természetű ügyeknél a magyar megbizottak közvetlenül is érintkeznek idegen államok megbizottaival.

Munkáimban ismét közjogról és nem tényekről beszéltem. A nemzetnek joga van az 1867 : XII. t.-cz. 8-ik §-a alapján a magyar külügyekhez, közös representáció mellett. Ez a representáció azonban nem rontja le Magyarország állami souverainitását, s nem gátja nemzetközi egyénisége kibontásának. A közös representáció mellett két souverainitás létezik: a magyar állam és az osztrák állam souverainitása, mely két souveraini-

tás össze nem folyhat és egységbe nem olvadhat. Ez a *közjog*. A tények ismét a politika körébe tartoznak. Gondolom, e tekintetben is elég világosan beszéltem nemcsak most, hanem régebb munkáimban hasonlóképp, a melyekben a magyar külügyek s a magyar souverainitás kérdését igen részletesen tárgyaltam.

Ekkép sem nem tágitom, sem nem szükitem a magyar közjogot, hanem valódi lényegében tárom azt föl. Legkevésbbé szükitettem alkotmányunkat akképp, hogy eltagadtam volna nemzetünk jogát az önálló hadsereghez. Jelen munkámban szinte fő zömét és tartalmát ép a hadseregre vonatkozó közjog alkotja. Ugy gondolom, fejtegetéseim után minden további vádat ignorálhatok.

HIBAIGAZÍTÁS.

Az 56-dik lapon e helyett: »a magyar ezredek *kiegyezésének*«, olvasandó: »a magyar ezredek *kifejezésének*«.

Az 50-dik lapon a *védszervezet* kimaradt az alkotmányos garanciák felsorolásából.
